

VÍCE ŽEN – JINÁ POLITIKA?

VÍCE ŽEN – JINÁ POLITIKA?

VÍCE ŽEN – JINÁ POLITIKA?

Mgr. Veronika Šprincová
Mgr. Markéta Mottlová

FÓRUM **50%**

FÓRUM **50%**

RŮZNÉ ŽENY, RŮZNÉ ZKUŠENOSTI

KDO JSOU „ŽENY“?

ženy KDO JSOU „ŽENY“?
POLITIKA RODU MUŽSKÉHO
ŽENY A KORUPCE stereotyp
MĚNÍ ŽENY POLITIKU? korupce

KDO JSOU „ŽENY“?

POLITIKA RODU MUŽSKÉHO
stereotyp JAK SE MĚNÍ
POLITICKÁ TÉMATA
kritická hranice

VÍCE ŽEN – JINÁ POLITIKA?

Mgr. Veronika Šprincová
Mgr. Markéta Mottlová

Fórum 50 % je nezisková organizace, která podporuje vyrovnané zastoupení žen a mužů v politice a rozhodovacích pozicích. Ačkoli ženy tvoří více než 50 % populace, jejich zastoupení v politice je průměrně pouhých 20 % a ve vedoucích pozicích ještě méně. Chceme, aby rozhodovací procesy byly vyváženější a zahrnovaly názory a životní zkušenosti nejen mužů, ale i žen.

Fórum 50 %, o.p.s.
1. vydání 2016
ISBN 978-80-904447-8-2
Grafická úprava: Eva Chmelová
www.evachmelova.cz

KRITICKÉ POČINY POLITICKÁ TÉMATA

kritická hranice

KDO JSOU „ŽENY“?

ženy

KDO JSOU „ŽENY“?

POLITIKA RODU MUŽSKÉHO

ŽENY A KORUPCE

stereotyp

různé ženy, různé zkušenosti

korupce

JSOU „ŽENY“?

KRITICKÉ POČINY

POLITIKA RODU MUŽSKÉHO

JAK SE MĚNÍ POLITIKA?

POLITICKÁ TÉMATA

MĚNÍ ŽENY POLITIKU?

ŠEDIVÁ JE TEORIE A VĚČNĚ ZELENÝ JE STROM ŽIVOTA

ženy

OBSAH

9	ÚVOD
11	1. POLITIKA RODU MUŽSKÉHO
12	1.1 Stereotyp žen – pečovatelek
13	1.2 Není reprezentace jako reprezentace
14	1.2.1 Deskriptivní reprezentace – zastupování žen ženami
15	1.2.2 Substantivní reprezentace – jednání v zájmu žen
18	2. KDO JSOU „ŽENY“?
20	2.1 Proč by měly „zájmy žen“ obhajovat právě ženy?
24	2.2 Jaká jsou ženská témata a jaké zájmy vlastně ženy mají?
29	3. ŠEDIVÁ JE TEORIE A VĚČNĚ ZELENÝ JE STROM ŽIVOTA
31	3.1 Dopad vyššího zastoupení žen na konkrétní politická témata a procesy
32	3.2 Odlišné priority politiků a političek?
34	3.3 Ženy a korupce
35	3.4 Různé ženy, různé zkušenosti
39	4. JAK SE MĚNÍ POLITIKA? KRITICKÁ HRANICE, KRITICKÉ POČINY, KRITICKÉ OSOBY
46	5. MĚNÍ ŽENY POLITIKU?
48	ZDROJE

hranice MUŽI
POLITIKA RODU MUŽSKÉHO
kritické osoby ZÁJMY KRITICKÉ OSOBY
kritická hranice ROZHODOVACÍ PROCESY ženy témata
RŮZNÉ ŽENY, RŮZNÉ ZKUŠENOSTI
není reprezentace, jako reprezentace
procesy ODLIŠNÉ PRIORITY
MĚNÍ ŽENY POLITIKU?

VÁŽENÉ ČTENÁŘKY, VÁŽENÍ ČTENÁŘI...

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

k napsání následující publikace nás vedla snaha prozkoumat dopad vyššího zapojení žen do politiky na její obsah či kulturu. Ačkoli je tato otázka v diskusích o zapojení žen do politiky nasnadě a často se o praktických přínosech vyššího zastoupení žen spekuluje, neexistuje dosud komplexní zmapování souvislosti mezi mírou zapojení žen do politiky a podobou politického rozhodování. Zatímco na teoretické úrovni je téma pokryto v zahraničním i českém kontextu poměrně široce, empirických ověření hypotéz existuje o poznání méně (viz např. Dahlerup 2014a).

V průběhu psaní publikace se náš původní záměr částečně změnil. Za důležitější považujeme jít o „jeden krok zpět“ a položit si základní otázku, jestli není takový přístup sám o sobě diskriminační a nezakrývá podstatu problému – to že je politika konstruovaná podle mužské normy, což není vůbec zpochybňováno.

Proč by se mělo ospravedlňovat vyšší zastoupení žen v politice poukazem na důkazy, že ženy mění politiku? Požadujeme to stejné po mužích v politice? Jinými slovy, na ženy v politice jsou kladeny mnohem vyšší nároky a poptávka po důkazech, že ženy politiku vylepší, to jasně ilustruje. Je nespravedlivé podmiňovat zastoupení žen v politice tím, že ji změní. Jsme přesvědčené, že ženy mají legitimní nárok na to být zastoupeny v politice bez jakýchkoliv dalších otázek.

Co se týče struktury textu, v první části publikace jsou shrnuty základní teoretické přístupy k otázce reprezentace žen v politice, v další pak stav bádání v oblasti praktické aplikace těchto přístupů. Následuje shrnutí případových studií týkajících se prosazování konkrétních politických agend či procesů. V závěrečné kapitole publikace je nakonec přiblížen koncept kritické hranice, který vysvětluje, proč ke změnám dosud nemohlo dojít.

Za řešerše části zdrojů děkujeme kolegovi Karlu Musílkovi a stážistkám Fóra 50 % Petře Kurešové a Lence Frolíkové. Za cenné připomínky děkujeme recenzentce Blance Nyklové.

Veronika Šprincová a Markéta Mottlová

ŽENY A KORUPCE

KRITICKÁ HRANICE POLITIKA RODU MUŽSKÉHO

tické osoby **KDO JSOU „ŽENY“?**

ženy stereotyp

MĚNÍ ŽENY POLITIKU? korupce

ZÁJMY ŽEN

KRITICKÉ OSOBY

RODU MUŽSKÉHO

ODLIŠNÉ PRIORITY

stereotyp **kritická hranice**

POLITICKÁ TÉMATA

není reprezentace, jako reprezentace

RŮZNÉ ŽENY, RŮZNÉ ZKUŠENOSTI

ŠEDIVÁ JE TEORIE A VĚČNĚ ZELENÝ JE STROM ŽIVOTA

kritické osoby

hranic

ÚVOD

V České republice i v celosvětovém průměru tvoří ženy v politickém rozhodování stále menšinu.¹ A to i přes to, že v populaci je jich více než polovina a neexistuje žádný objektivní důvod, proč by v demokratických společnostech, kde mají ženy a muži legislativně zaručena rovná práva, měly mít nerovný přístup k politickému rozhodování.

Rozdíl navíc není jen v početním zastoupení, ale i ve vnímání političek a politiků. Tím, že jsou ženy stále v menšině, je na ně upnuta větší pozornost a jejich případná selhání jsou zobecňována a dávana do souvislosti s jejich pohlavím. Zároveň jsou na ně kladena větší očekávání a zodpovědnost – nestačí, aby zastupovaly své voliče a voličky, aby naplňovaly svůj volební program, často se od nich očekává i to, že budou zastupovat ženy a jejich zájmy (Phillips 1998: 235).

Argument, že je spravedlivé, aby měly ženy stejný podíl na moci jako muži, jako by nestačil. Badatelé a badatelky se proto již desetiletí zabývají dopady vyššího zastoupení žen na politické rozhodování. Argumenty ve prospěch vyššího zastoupení žen v politice rozděluje švédská politoložka Drude Dahlerup na tři skupiny: *argument spravedlnosti*, *argument zkušenosti* a *argument zájmů*. Cílem prvního argumentu je reprezentace sama o sobě neboli symbolická reprezentace² – tedy jednoduše samotné zastoupení žen v rozhodovacích orgánech.

Další skupina argumentů zahrnuje celospolečenský kontext. Žijeme ve společnosti, kde stále přetrvává řada předsudků, od dětství k nám jakožto k ženám, nebo k mužům, přistupují ostatní odlišně. To se pak promítá i do našich životních zkušeností. Pokud je v politice významně zastoupena pouze jedna část populace, chybí tam kromě samotných žen i jejich zkušenosti a perspektivy formované na jejich základě.

Poslední argument, kterému se budeme podrobněji věnovat v následujících kapitolách, vnáší do diskuse navíc i předpoklad, že na základě odlišných životních zkušeností mají ženy i společné zájmy, které by měly v politice obhajovat. Tato skupina argumentů je podrobována největší kritice.

Důležitý postřeh do diskuse vnáší Michael Saward, který upozorňuje, že reprezentace předchází zájmům, nikoli naopak. „Zájmy žen“ podle něj nejsou dané ani zřejmé, a je proto potřeba je vyargumentovat a interpretovat (Saward 2008: 95). Jinými slovy, je potřeba, aby ženy byly nejprve součástí politického rozhodování, což jim následně umožní artikulovat určité zájmy. Nelze však předvídat jejich obsah a navíc je pravděpodobné, že různé ženy budou takovým zájmům rozumět různě (například na základě svého politického přesvědčení). Některé studie se zaměřují širěji na kritiku politiky jako takové a upozorňují, že ženy mohou efektivně hájit svá práva, aniž by přitom musely vstupovat do politické arény, která je historicky nastavena podle „mužské normy“.

Naším cílem zde není zpochybňovat přínos a význam ženského hnutí a aktivismu, nicméně zdůrazňování předpokladu, že nevládní organizace mohou být v boji za práva žen úspěšnější než zvolené zákonodárkyně, v zásadě oslabuje požadavek na začlenění žen do zastupitelských orgánů.

Je tedy potřeba znovu připomenout komplexnost celého problému a oddělit argument spravedlnosti (nárok žen na adekvátní zastoupení v rozhodovacích orgánech) od úsilí o zrovnoprávnění žen, které je potřeba vyvíjet na různých úrovních, vládní i nevládní. Ačkoli jsme si vědomy širších souvislostí, v následujících kapitolách se nevládní úroveň zabývat nebudeme, jelikož naší ústřední otázkou je, zda vyšší zastoupení žen v politice s sebou přináší kromě demokratické politiky i změnu politických témat a stylu.

Poznámky

¹ Aktuální statistiky prezentuje na svých webových stránkách Meziparlamentní unie: <http://ipu.org/wmn-e/world.htm>

² K pojetí symbolické reprezentace Pitkin 1968: 92-111, srov. Saward 2008: 94.

POLITIKA RODU MUŽSKÉHO

Zatímco muži jsou zpravidla vnímáni jako přirozená součást politiky – jejich místo v ní nebývá nijak zpochybňováno –, ženy tak dosud plně vnímány nejsou. Z historického nastavení politiky podle mužské normy plynou odlišná očekávání od žen a mužů i jejich odlišná hodnocení. Očekávání, nebo dokonce požadavek, na to, aby ženy „spasily“ politiku a pozvedly politickou kulturu, považujeme za nespravedlivý. V politice je mnoho průměrných i podprůměrných politiků, tak proč je zpochybňováno (vyšší) zastoupení žen s odkazem na průměrné političky? Pozornost by se měla více přesunout od podrepräsentace žen k nadrepräsentaci mužů v politických institucích.

Nejen že politika je stále převážně mužskou doménou, ale je zapotřebí si také uvědomit, že politika byla historicky formována muži a pro muže.

Očekávání, že ženy očistí politiku, by nutně muselo implikovat závěr, že ženy jsou kvalitativně lepší než muži, že ženy jsou mužům morálně nadřazeny. Argumentace, že repräsentace žen by měla být zvýšena na základě této úvahy, by pocho-pitelně neuspěla. Z mylného očekávání, že ženy spasí politiku, ve výsledku plyne i zklamání, když se nějaká politička projeví ve špatném světle. Následným rozhořčeným postěžováním si „podívejte se, k čemu nám je více žen v politice?“ je nepřímo oslabován požadavek na vyšší politickou participaci žen. Vyšší zastoupení žen v politice by mělo být považováno spíše za otázku spravedlnosti

1

než za otázku vnesení morálních hodnot do politického života ženami.

Požadavek na zahrnutí životních zkušeností a perspektiv jedné poloviny populace do procesu vytváření různých politik (ve smyslu policy) nelze jednoduše přehlížet. Proč by ženy neměly mít právo podílet se na rozhodování, když politická rozhodnutí ovlivňují jejich životy? Na přítomnosti žen v politice záleží, když se politizuje zkušenost žen.

1.1 STEREOTYP ŽEN – PEČOVATELEK

Je však třeba upozornit na možné úskalí, pokud jsou političky primárně spojovány s oblastmi, jako je zdravotnictví, školství a sociální oblast. Představa, že ženy jsou ze své podstaty mírumilovnější, a že díky nim se i politika bude vést ve smířlivějším duchu, je zavádějící, jelikož nevěnuje pozornost vzájemným odlišnostem žen. Stejně tak se nemusejí vždy naplnit očekávání, že se ženy budou „přirozeně“ zaměřovat na témata spojená s péčí o druhé. Zapomíná se, že ženy nejsou skupinou s jednotnými charakteristikami, identitou a tedy i „přirozeností“.

Tvrzení, že ženy budou v politice více naslouchat ostatním, protože je to obecně dáno jejich rolí matky-pečovatelky, může být kontraproduktivní v tom slova smyslu, že se pouze potvrzuje stereotyp o ženách jako „starajících se pečovatelkách“ (Sapiro 1983). Společenské stereotypy o ženách se tak prolínají do politického života, konkrétně do uvažování o roli političek.

S představou političek jako pečovatelek souvisí časté jmenování žen do „měkkých“ rezortů (ministerstvo práce a sociálních věcí, ministerstvo zdravotnictví, ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy). V protikladu k tomu muži obvykle obsazují „tvrdé“ rezorty (ministerstvo vnitra, ministerstvo financí, ministerstvo obrany). Existují však i výjimky – můžeme například zmínit současné ministryně obrany v Německu (Ursula von der Leyen), v Nizozemsku (Jeanine Hennis-Plasschaert), v Norsku (Ine Eriksen Søreide), či v minulosti ministryně obrany ve Švédsku (Karin Enström), ale také v České republice (Vlasta Parkanová, Karolína Peake). Bohužel i v případě, kdy politička stojí v čele tohoto „tvrdého“ ministerstva, je její kompetentnost zpochybňována odvoláváním se na skutečnost, že je žena. Muž na této pozici je naopak vnímán jako norma a jeho politické kroky nejsou sledovány v souvislosti s jeho pohlavím. Svět politiky zůstává slovy

Virginie Sapiro převážně mužskou doménou (Sapiro 1981: 712) a k ženám je nedůvěřivý, nebo přinejmenším ostražitý. Znevýhodněná pozice žen v politice se mimo jiné projevuje v této nedůvěře vůči kompetencím političek.

1.2 NENÍ REPREZENTACE JAKO REPREZENTACE

V diskusích o zastoupení žen v politice se často setkáváme s názorem, že by ženy měly být v politice „reprezentovány“. Jen zřídka je však upřesněno, co je pod tímto pojmem vlastně míněno a co se od politické reprezentace žen očekává.

V teoretické literatuře najdeme řadu rozdělení reprezentace na různé typy,³ zpravidla však všechny nějakým způsobem odkazují nebo se dají vztáhnout ke klasické práci Hanny Pitkin *The Concept of Representation* (Pitkin 1967).⁴ Důkladný rozbor pojmu „reprezentace“ nabízí ve svém článku Jitka Gelnarová, která v souvislosti s reprezentací žen v politice pokládá dvě zásadní otázky: co (např. čí zájmy) má být reprezentováno a kdo by měl reprezentovat koho (Gelnarová 2010: 124n).

Zastupování někoho (deskriptivní reprezentace) – rozhodovací orgány by měly odrážet strukturu společnosti. Žen je ve společnosti polovina, měly by být tedy zastoupeny také z poloviny.

Jednání v zájmu někoho (substantivní reprezentace) – důležité je, jak zastupitel či zastupitelka jedná. Zájmy žen by měly být v politickém rozhodování zohledňovány stejně, jako zájmy mužů.

Pro další práci s konceptem reprezentace jsme se tedy rozhodly využít dva typy reprezentace, které popisují Pitkin či Phillips (Phillips 1998), a to deskriptivní a substantivní reprezentaci. Gelnarová upozorňuje, že „požadavek, aby ženy v politice reprezentovaly ženy-voličky, v sobě spojuje pojetí reprezentace deskriptivní a substantivní“ (Gelnarová 2010: 125; srov. Celis, Childs 2008, Childs, Krooks 2008, Saward 2008), což je také ústředním tématem tohoto textu. Na oba koncepty se podíváme podrobněji, přičemž cílem není tyto pojmy pouze popsat, ale také kriticky zhodnotit.

1.2.1 Deskriptivní reprezentace – zastupování žen ženami

Deskriptivní reprezentaci přibližuje Pitkin metaforou zrcadla či zmenšeného portrétu. Zastupitelské orgány by v tomto pojetí měly být jakýmsi reprezentativním vzorkem celé společnosti. Pokud je tedy ve společnosti polovina žen, měly by být v parlamentech či dalších zastupitelských orgánech zastoupeny taktéž z poloviny. Sama si je však vědoma limitu tohoto typu reprezentace – nezaručuje jednání v zájmu reprezentovaných, ale „pouze“ jednání za někoho (Pitkin 1967: 60-91). Jinými slovy tak voličky (a voliči) politikám vystavují bianco šek a doufají, že jejich jednání bude odrážet zájmy a potřeby žen.

Dalším limitem, který je v kontextu našeho tématu důležitý, je i to, jak daleko lze v deskriptivní reprezentaci zajít, zda je možné, aby rozhodovací procesy skutečně ve všech ohledech odrážely společnost tzv. 1 : 1. Anne Phillips v odkazu na článek zaměřený na reprezentaci od Allena Phillipse Griffithse upozorňuje na zajímavý fakt – v některých případech nevyžadujeme, aby byly zájmy určité skupiny obhajovány jejími samotnými členy či členkami a ani nepovažujeme za pravdivý předpoklad, že členky a členové takové skupiny budou její zájmy hájit nejlépe.

Jako příklad uvádí „blázný“, o kterých si obvykle nemyslíme, že budou nejlépe reprezentovat jiné „bláznů“ a ani není obvyklé, aby byl ve společnosti vznášen nárok na vyšší zastoupení „bláznů“ v zastupitelských orgánech – spíše naopak (Phillips 1998: 225). V případě žen je v tomto ohledu argumentace jednoznačnější než v případě společenských menšin, a to ze dvou důvodů. Jednak ženy netvoří ve společnosti menšinu, jednak prostupují různými společenskými vrstvami, jakožto skupina mají stejné intelektuální a další předpoklady pro výkon politické funkce jako skupina mužů.

Phillips dále zdůrazňuje, že nárok na *deskriptivní reprezentaci* bývá zpravidla prosazován těmi, kdo považují zastupitelskou demokracii pouze za druhou nejlepší formu demokracie a upřednostňují demokracii přímou. Když už se nepodílí na rozhodování každá osoba přímo, musí být zastupitelské orgány „zrcadlem“ či „zmenšeným obrazem“ voličstva (Phillips 1998: 226). Předpokládá se, že ženy budou „v politických institucích reprezentovány zase jen ženami“ (Gelnarová 2010: 125).

Právě v tom spočívá další problém tohoto pojetí politické reprezentace. Z podstaty staví legitimitu zastupitelek a zastupitelů na příslušnosti k určité skupině (ať již jde o skupinu definovanou pohlavím, věkem či třeba společenským

postavením), nikoli na důvěře voliček a voličů. Zároveň implicitně předpokládá, že i voliči a voličky volí své zastupitele a zastupitelky především na základě osobní identifikace s nimi a nikoli např. podle politického programu. V centru pozornosti tak stojí složení zastupitelských orgánů z hlediska identity jejich členek a členů, nikoli jejich aktivity a obsahu rozhodování (Pitkin cit. in Phillips 1998: 226).

1.2.2 Substantivní reprezentace – jednání v zájmu žen

Substantivní reprezentace je naopak založena na představě jednání v *zájmu* někoho (Pitkin 1967: 112-143). Podle Anne Phillips je nárok na analogickou (substantivní) reprezentaci prosazován častěji, než nárok na reprezentaci deskriptivní. Důraz se zde tedy přesouvá z otázky „kdo reprezentuje“ na otázku „jak zastupitel/ka jedná“, která je i samotnou Pitkin považována za důležitější, protože na rozdíl od deskriptivní reprezentace umožňuje hodnotit jednání zastupitelů/ek, respektive zda reprezentují dobře, nebo špatně (Celis, Childs 2008: 419). Waylen definuje substantivní reprezentaci žen jako „produkování pozitivních genderových výsledků“ (Waylen cit. in Celis, Childs 2008: 424).

V praxi je více než pravděpodobné, že se zastupitelé/ky a zastupované osoby budou v určitých ohledech lišit, důležité je však to, co (jaké politiky, preference a myšlenky) prosazují a nakolik to odpovídá požadavkům jejich voličů a voliček. Předpokladem tedy je, že ženy budou jednat v zájmu žen spíše než muži, více žen v politice však nezaručuje lepší prosazování „zájmů žen“ (Celis, Childs 2008: 419).

Zásadní úlohu zde hraje vstřícnost k potřebám voličstva a schopnost *naslouchání* – „zastupitelé a zastupitelky by měli jednat v zájmu reprezentovaných a naslouchat jim“ (Pitkin cit. in Sapiro 1981: 703). Childs a Krook v této souvislosti dodávají, že pro dosahování feministických výsledků – což ovšem nemusí být vždy totéž, co „zájmy žen“, jelikož ne všechny ženy se s feminismem ztotožňují a ne všechny mu přisuzují stejný obsah – je důležitější „genderové povědomí“, tedy schopnost a ochota zohledňovat přetrvávající nerovné společenské postavení žen a mužů na základě jejich pohlaví, než samotný fakt, že je někdo ženou (Childs, Krook 2009: 132).

Celis a Childs upozorňují, že v nepříznivých podmínkách se mohou ženy v rozhodovacích pozicích ze strategických důvodů rozhodnout raději veřejně

1

nepodporovat feministickou agendu a „nehovořit za ženy“ (Celis, Childs 2008: 424). Zároveň však upozorňují, že i přesto může docházet k pozitivním změnám.

V kontextu reprezentace žen však nyní vyvstávají dvě zásadní otázky:

1. Je v této situaci vůbec ještě důležité, zda jsou reprezentantkami a reprezentanty ženy, nebo muži (Phillips 1998: 227)?
2. Co je vlastně onou „substancí“? Jaké zájmy by měli zastupitelky (a zastupitelé) prosazovat, pokud chtějí reprezentovat ženy?

Na obě tyto otázky se pokusíme odpovědět v následující kapitole.

Poznámky

³ Za všechny např. Gayatri Chakravorty Spivak (Spivak 1994), Jane Mansbridge (2003) či Anne Phillips (Phillips 1998: 226n).

⁴ Pitkin vedle deskriptivní a substantivní reprezentace (ačkoli s tímto pojmem přímo nepracuje a hovoří o „jednání v zájmu někoho“), se kterými zde s ohledem na téma a citované zdroje pracujeme, zmiňuje ještě smluvní teorie, identifikuje formalistický přístup a symbolickou reprezentaci (Pitkin 1967). Dahlerup upozorňuje, že Pitkin popisuje jednotlivé typy reprezentace, neřeší však již jejich vzájemný vztah ani genderový rozměr reprezentace (Dahlerup 2014a: 62n). Zcela jinou typologii reprezentace, s níž pracuje i část citovaných zdrojů, nabízí např. Jane Mansbridge (Mansbridge 2003).

stereotyp

kritické osoby

hranice

U MUŽSKÉHO

KRITICKÉ OSOBY

ODLIŠNÉ PRIORITY

stereotyp kritická hranice

POLITICKÁ TÉMATA

korupce

ZÁJMY

ZELENÝ JE STROM ŽIVOTA

není reprezentace, jako reprezentace

RŮZNÉ ŽENY, RŮZNÉ ZKUŠENOSTI

MĚNÍ ŽENY POLITIKU?

ženy

2

KDO JSOU ŽENY?

Dosud jsme vcelku neproblematicky hovořily o ženách a mužích jakožto o dvou skupinách, které mají odlišné postavení ve společnosti a nerovný přístup k politickému rozhodování. Pokud se však podíváme na skupinu žen blíže, zjistíme, že je velmi problematické ji jednoduše pozitivně definovat. Nárok na deskriptivní reprezentaci se bez této definice vcelku dobře obejde, jelikož vystačí s tím, že určité osoby jsou ve společnosti rozeznávány jakožto ženy a na základě toho je k nim přistupováno, a jednoduše pak požaduje spravedlivý přístup těchto osob k politickému rozhodování.

Požadavek na substantivní reprezentaci se však bez vymezení kolektivní identity žen obejde jen stěží. Různé teoretičky a různí teoretici stejně jako různé feministické proudy přistupují k této otázce odlišně. V této diskusi existují dvě extrémní pozice. Jedna z nich představuje tzv. *biologický esencialismus*,⁵ který předpokládá, že „ženství“ a „mužství“ je vepsáno do našich těl a je tudíž neměnné. Na opačném pólu pak najdeme *radikálně dekonstruktivistické přístupy* kritické ke všem představám o stabilních identitách. Jednou z nejvýznamnějších představitelk tohoto proudu v kontextu genderové identity je americká teoretička Judith Butler.

Ačkoli jsou dekonstruktivistické přístupy či queer teorie v mnohém inspirativní, pro účely naší hlavní otázky – tedy zda vyšší zastoupení žen v politice vede k její proměně – jsou relevantní zejména diskuse, které se odehrávají mezi těmito dvěma póly.⁶ Ty se z velké míry soustřeďují na tzv. *politiku identity*, její kritiku a hledání jiných způsobů, jak „ženy“ vlastně definovat.

Ženské hnutí historicky pracovalo s kolektivní identitou žen vcelku neproblematicky, jelikož se na něm podílely jen ženy náležející k privilegovaným společenským vrstvám (ekonomicky, etnicky apod.). Jejich zkušenosti a zájmy si tak byly podobné, což jim umožnilo pracovat s univerzálním pojmem „žena“. Věra Sokolová však upozorňuje, že v průběhu 80. let docházelo ke zpochybňování této univerzální kategorie, jelikož své požadavky začaly vznášet i ženy, které se do takto úzce vymezené kategorie nevešly, ať již z důvodu odlišné barvy pleti, sexuální orientace, věku nebo například sociálního prostředí (Sokolová 2004: 201n).

Zásadní kritiku politiky identity nabízejí Nancy Fraser a Iris Young. Fraser kritizuje politiku identity zejména kvůli tomu, že neumožňuje zohlednit i nerovnosti v ekonomické oblasti (přerozdělování) a zaměřuje se pouze na kulturní aspekty uznání (Fraser 1997, Fraserová, Honneth 2004). S cílem překonat nebezpečí zvěčnění skupinové identity pak navrhuje vlastní *dvoudimenzionální* teorii spravedlnosti,⁷ která zahrnuje jak požadavky na přerozdělování, tak požadavky na uznání, a zároveň dodává, že ne u všech znevýhodněných skupin jsou oba stejně relevantní (Fraser 1997: 31-33).

Young shrnuje dva způsoby, jak se feministické myšlení vyrovnává s liberálním individualismem – vícenásobné pojetí genderu (*multiple gender*) a politiku identity. Ani jednu z těchto strategií však nepovažuje za úspěšnou a navrhuje proto vlastní pojetí genderu jakožto *sériovosti*.⁸ Tento koncept je pro naši práci klíčový, jelikož umožňuje pojímat ženy jako kolektivitu, aniž by zvěčňoval skupinovou identitu žen – vyhýbá se tak nebezpečí, že se některé ženy do této kategorie nevejdou.

Série jsou charakterizovány jako nahodilá seskupení, jejichž členky a členy spojuje pouze vztah k materiálnímu světu (Sartre hovoří o *prakticko-inertních* objektech – Young 1994: 725). Jako příklady uvádí Young osoby čekající na autobus nebo posluchače a posluchačky rádia – v obou těchto případech je jediným jejich společným rysem to, že čekají na autobus nebo poslouchají rádio. Osoby jsou v rámci sérií libovolně zaměnitelné, jelikož kromě vztahu k materiálním objektům, tj. jejich situovanosti, nejsou žádné jejich další charakteristiky relevantní (Young 1994: 725n). Jinými slovy, pojem „žena“ se nesnaží nijak pozitivně definovat, pouze upozorňuje na to, že ženy jsou podobně společensky situovány, což formuje jejich životní zkušenost.

Jiné přístupy na kritiku politiky identity reagují právě zdůrazněním zkušenosti (různých skupin)⁹ žen. Například Jane Mansbridge¹⁰ ukazuje, že ženská zkušenost může přemýšlení o politice i politiku samu v mnohém obohatit. Ačkoli byla politika (v teorii i praxi) po staletí výhradně doménou mužů, postupně byly diskuse o podstatě demokratické politiky výrazně ovlivněny feministickými myšlenkami (Mansbridge 1998: 142). Tento vliv se podle ní projevil zejména

2

v korekci dvou protichůdných „tradičních“ politologických představ o demokracii, tj. jak přístupu, který redukuje veškerou politiku na moc, tak přístupu, který odmítá moc jako takovou nebo přehlíží způsoby, jakými moc zasahuje do procesu deliberace (Mansbridge 1998: 147).

Upozorňuje také na to, že ideál politiky bez nadvlády má v politickém myšlení dlouhou tradici¹¹ a často je v souvislosti s ním odkazováno ke zkušenosti žen jakožto matek a pečovatelek a jejímu potenciálu obohatit politiku. Morální nárok však musí být ospravedlnitelný sám o sobě – tj. bez odkazu ke specifčnosti ženské zkušenosti, která však může sloužit jako vhodný korektiv obecných univerzálních tvrzení¹² (Mansbridge 1998: 148, 150). K tomu ještě dodává, že odlišná zkušenost se nemusí nutně projevat v reálném chování žen a mužů, ale je ukotvena v sociálních obrazech „mužství“ a „ženství“ (Mansbridge 1998: 155-157).

Důraz je třeba klást spíše na odlišnou zkušenost (i když zkušenost žen a mužů se v mnoha případech překrývá) a odlišnou socializaci, kterou bychom měli chápat nikoli jako pasivní přijetí pod hrozbou trestu, ale jako aktivní budování vlastní osobnosti.

Naopak Alison Jaggar tvrdí, že jediná rozdílnost mezi muži a ženami je čistě fyziologická (tj. odlišnost reprodukčních orgánů) a nemá žádné další – psychické či morální – důsledky (Jaggar 1974: 280). Spíše než o „ženách“ je podle ní třeba hovořit o „lidských bytostech ženského pohlaví“ a rovnost pohlaví požadovat na základě obecně lidských, nikoli specificky ženských práv. Odkaz ke specifické zkušenosti žen (ať již fyzické nebo sociální) je problematický, protože lze jen stěží dokázat, zda je tato zkušenost skutečně navázána na pohlaví jedince, a rozhodnout nakolik je tato zkušenost významná (Jaggar 1974: 283).

2.1 Proč by měly „zájmy žen“ obhajovat právě ženy?

Karin Celis uvádí, že podle teoretiček a teoretiků skupinové reprezentace je deskriptivní reprezentace předpokladem substantivní reprezentace (Celis 2014: 51). Jinými slovy, pro to, aby mohly být obhajovány zájmy žen, musejí být ženy v politice zastoupeny. Velmi explicitní obhajobu teze, že zájmy žen budou nejlépe reprezentovat ženy, nabízí Virginia Sapiro. Její přístup je sice argumentačně v mnohém nepřesný a jen málo přesvědčivý, přesto je na místě uvést otázku, kterou si pokládá: „Jsem žena se zrzavými vlasy. Proč bych si měla přát být repre-

zentována ženou, dokonce zrzavou ženou?" (Sapiro 1981: 702). Důvodem by podle ní měla být skutečnost, že osoba, která je jí co možná nejpodobnější, bude také nejlépe reprezentovat její zájmy.

Upozorňuje však, že jako znaky podobnosti je třeba brát v úvahu pouze ty, které jsou politicky relevantní – gender totiž na rozdíl od barvy vlasů zakládá sdílenou zkušenost. V této souvislosti poznamenává, že zájmy dělnictva budou lépe hájit odbory než zaměstnavatelé, jejichž zájmy jsou v přímém rozporu se zájmy dělnictva. Podobně tedy i zájmy žen budou obhajovány lépe ženami než muži, protože zájmy žen jsou v přímém rozporu se zájmy mužů, kteří usilují o udržení svého dominantního postavení (Sapiro 1981: 703).

Sapiro vychází z toho, že zájmy žen lze pojímat analogicky s třídními zájmy. Poukazuje tak jednak na nutnost uvědomění si specifické zkušenosti žen a jejich odlišného společenského postavení a jednak na nutnost uvědomění si mocenského nastavení společnosti.

Ovšem jak jsme již naznačily, představa, že ženy budou v politice obhajovat „zájmy žen“, na ně klade vyšší nároky než na jejich mužské kolegy.¹³ Příznačné v této souvislosti je, že vztah mezi deskriptivní a substantivní reprezentací je vždy ilustrován na příkladech společenských skupin, které mají ztížený přístup k rozhodování. Nesetkáváme se tak s otázkou, zda by muži měli zastupovat muže a co jsou vlastně „mužské zájmy“.

Skutečnost, že ženy v politice čelí různým (mnohdy protichůdným) očekáváním, můžeme chápat jako projev jedné z tzv. dominačních technik.¹⁴ Praktickou ilustraci nabízí Dahlerup: „političky (...) jsou feministickými hnutími obviňovány z toho, že jsou příliš závislé na svých stranách a nedostatečně podporují feministické požadavky. Nicméně když se pokusí vytvořit na základě ženských témat nadstranické spojení, často se setkají s kritikou od vedení strany, které je obviňuje ze zrazování stranické linie.“ (Dahlerup 2014a: 72n, srov. Dodson cit. in Beckwith 2014: 33).

Proč by tedy ženy měly být lepšími obhájkyňmi ženských zájmů než muži? V první řadě je potřeba upozornit, že v řadě prací se tato otázka netýká pohlaví,

ale genderu. Tedy sdílených zkušeností žen, nikoli pouze jejich biologického těla (Mansbridge 1999: 637n; Celis, Childs 2008: 419). V kontextu deskriptivní reprezentace se na sdílenou zkušenost a vnější prostředí odvolává i Jane Mansbridge – bytí „jediním z nás“ bývá považováno za předpoklad k prosazování „našich“ zájmů (Mansbridge 1999: 629).

Podrobnější rozpracování genderových aspektů reprezentace nabízí Karin L. Tamerius, která si klade otázku, jak bytí ženou nebo mužem strukturuje v kontextu reprezentace vztah k „ženským tématům“ (Tamerius 2010: 244). Jako dvě základní kategorie identifikuje genderové rozdíly ve zkušenostech a rozdíly v postojích a zdrojích. Ty pak rozpracovává podrobněji. Ačkoli lidé v rozhodovacích pozicích zpravidla pocházejí z podobně privilegovaného prostředí, existují podle Tamerius významné rozdíly mezi muži a ženami – ať již biologické (schopnost otěhotnět a родit děti) či společenské (odlišný přístup společnosti k ženám a mužům).¹⁵

Ačkoli se Tamerius – na rozdíl od jiných autorů a autorek – zaměřuje i na biologické rozdíly, ponechává stranou rozdíly mezi ženami navzájem i mezi muži navzájem. Předpokládá tak, že mezi muži a ženami je větší rozdíl než v rámci těchto skupin a ponechává stranou další aspekty, jako je věk, etnicita či politická příslušnost. Ponechává stranou i otázku, zda a za jakých okolností mohou „zájmy žen“ obhajovat muži.

Tomuto tématu se věnuje např. Anouk Lloren, která ve svém výzkumu ověřuje tezi, že zákonodárkyně obhajují ženské/feministické zájmy spíše než jejich mužští kolegové (Lloren 2015: 147). Dochází k závěru, že gender má vliv na hlasování především v případě „feministických“ zákonů, méně již při obhajobě preferencí voliček.¹⁶ Zároveň upozorňuje, že kromě genderu má vliv na hlasování i stranická příslušnost, spolupráce s ženskými organizacemi, volební obvod a délka působení v politice. Studie zabývající se tématem „kritických aktérů a akterek“ – tedy osob, které přinášejí v politice změnu – navíc upozorňují, že muži mohou být díky svému privilegovanému postavení v politice úspěšnějšími obhájci ženských či feministických témat (podrobněji viz kap. 4.).

Irene Diamond a Nancy Hartsock upozorňují, že schopnost mužů jednat v zájmu žen se značně liší v různých fázích politického procesu – „jedině ženy mohou jednat v zájmu žen při identifikaci ‚neviditelných‘ problémů, které ovlivňují životy velkého množství žen“ (Diamond, Hartsock 1998: 198).

Karen Beckwith uvádí důvody, proč se otázka politické reprezentace žen zaměřuje především na aspekt žen jakožto obhájkyň ženských zájmů, a dochází k podobným závěrům jako Tamerius. Ženy jsou podle ní vystaveny různým životním situacím a zkušenostem jakožto ženy, což formuje jejich perspektivu a porozumění jejich zájmům jakožto zájmům žen. Ženy se na základě svých zájmů sdružují a podporují ženská témata. Ženy v rozhodovacích pozicích by měly vznášet požadavky na podporu proženských politik a implementovat je (Beckwith 2014: 36). Ženy jsou podle ní klíčovými aktérkami jak v ženském hnutí, tak při prosazování ženských zájmů (Beckwith 2014: 37).

Nejen, že různé ženy mohou mít různé zájmy – a to jak voličky, tak zastupitelky –, navíc spojování žen s určitými tématy může být kontraproduktivní. Pokud se budou ženy angažovat v „měkkých“ tématech („tradičně“ ženských tématech zpravidla spojených s péčí o druhé) s odkazem na jejich zkušenost, těžko se budou prosazovat ve sférách, které jsou považovány za typicky mužské. Z krátkodobého hlediska může být tento přístup přínosný v tom, že vnese do politiky i témata, která dosud stála na okraji politického zájmu, z dlouhodobějšího hlediska však může ženám zkomplikovat přístup k jiným politickým tématům. V takové situaci mohou být ženy jen těžko vnímány jako rovnocenné partnerky s expertízou v různých oborech a oblastech.

Postoje k otázce žen, jakožto obhájkyň ženských zájmů, se značně různí. Pro některé teoretiky a teoretičky je představa, že ženy budou hájit zájmy žen, nemožná. Jak uvádí Weldon, popírají, že sdílené společenské zkušenosti jsou dostatečným základem k tomu, aby si ženy osvojily skupinovou perspektivu (Weldon cit. in Lloren 2015: 147). Navíc například Iris Marion Young odmítá argumentaci ve prospěch vyššího zapojení žen do politiky založenou na představě reprezentace zájmů.

Její argument je založen především na argumentu demokracie – v demokratických společnostech by měly mít přístup k rozhodování všechny skupiny, jichž se daná rozhodnutí dotýkají. Dahlerup k tomu dodává: „pokud jsou části populace de facto vyčleněny ze sféry vlivu, politický systém postrádá demokratickou legitimitu“ (Dahlerup 2014b: 147). Fiona Mackay upozorňuje, že při zkoumání genderových aspektů politické reprezentace se nestačí zaměřit pouze na úzce zaměřenou otázku, zda zastupitelky jednájí v zájmu žen, či nikoli. Podle ní je potřeba lokalizovat a analyzovat „kdo“, „kdy“, „kde“ a „jak“ jedná v zájmu žen (Mackay 2008: 125).

Na závěr tedy můžeme shrnout, že v poslední době čelí předpoklad, že ženy budou v politice obhajovat „ženské zájmy“ kritice především ze dvou důvodů: soustředění na ženy jakožto skupinu opomíjí důležité rozdíly mezi ženami a přehlíží muže jakožto možné obhájce ženských témat či zájmů; soustředění na změnu politik formulovanou a schvalovanou členkami a členy parlamentu

omezuje substantivní reprezentaci pouze na jeden typ aktérů a akterek a na jedno místo a způsob politické reprezentace (Celis et al. 2008: 99).

2.2 Jaká jsou ženská témata a jaké zájmy vlastně ženy mají?

K tomu, abychom se mohli zabývat substantivní reprezentací, tedy jednáním „v zájmu“ žen, je potřeba definovat, co je oním „ženským zájmem“. Jak již bylo řečeno, ženy nejsou homogenní skupinou, mohou proto mít různé zájmy. Některé autorky proto rozlišují mezi „problémy žen“, „ženskou perspektivou“, „potřebami žen“, „preferencemi žen“ a „zájmy žen“.¹⁷

Ženská témata v souvislosti se substantivní reprezentací tematizují například Sarah Childs a Mona Lena Krook. Upozorňují, že je lze konceptualizovat různými způsoby: jako politiky, které posilují autonomii a blaho žen; jako zájmy náležející do soukromé sféry na základě ustálených představ o genderových vztazích; jako oblasti, ve kterých výzkumy odhalují genderové nerovnosti; jako jakákoli společensky závažná témata. Některé autorky a někteří autoři podle nich upřednostňují definice, které se zaměřují na změnu role žen ve společnosti skrze posílení jejich autonomie a rozšíření prostoru pro jejich osobní volbu.

Jiní a jiné zase používají širší definici zahrnující větší pole každodenních problémů, které se dotýkají každodenního života žen. Další přístupy se zaměřují na témata, která v různých okamžicích artikulují ženská hnutí, a nechávají tak jejich konkrétní obsah otevřený, závislý na kontextu s možností se vyvíjet s tím, jak ženy mezi sebou vzájemně interagují a identifikují své priority. Jako poslední možnost, jak definovat ženské problémy pak uvádějí, že jsou to témata, která přinášejí a utvářejí ti a ty, kdo prohlašují, že reprezentují ženy (Childs, Krook 2009: 133).

Karen Beckwith upozorňuje, že zájmy nejsou totéž co témata či problémy. Zájmy jsou v jejím pojetí propojeny s hlavními genderovými štěpnými liniemi, společenskými strukturami a institucemi. (Beckwith 2014: 23). Dahlerup dodává, že zájmy jsou něčím, co je určité skupině (v tomto případě ženám) společné. Ženy napříč politickým spektrem například podle ní spojuje zájem na tom, aby byly součástí politického vyjednávání v zastupitelských orgánech (Dahlerup 2014a: 66, srov. Phillips 1995).¹⁸

Definice a reprezentace zájmů je podle Celis závislá na rovnocenném začlenění žen do politického života a vyjednávání. V současném nastavení, kdy je politika stále převážně mužským prostředím, je identifikace takových zájmů problematická. To však neznamená, že v politice nejsou (muži i ženami) reflektovány – přinejmenším některé – politické preference žen (Celis 2014: 22). V pojetí Celis se od obecnějších zájmů pak odvíjejí problémy, které jsou konkrétnější, naléha-

vější a omezené. Poslední úrovní jsou pak preference, které vyjadřují konkrétní postoj k danému problému (Celis 2014: 24). Na úrovni problémů a zejména preferencí tak může docházet k rozporům i mezi ženami, které sdílejí stejný zájem (Celis 2014: 25). Lloren tento rozpor identifikuje na úrovni zájmů a preferencí a uvádí konkrétní příklad mateřské dovolené ve Švýcarsku: místní feministické organizace její zavedení obhajovaly právě s odkazem na to, že jednájí v zájmu žen. Ve třech referendech o zavedení tohoto legislativního opatření se však většina žen vyslovila negativně (Lloren 2015: 160n).

Trochu jiné pojetí nabízí Joni Lovenduski, která odlišuje problémy žen od jejich perspektivy. Zatímco problémy žen definuje jako „ty, které se dotýkají převážně žen, ať již na základě biologie (...), či ze společenských důvodů“, perspektivy zahrnují „ženské pohledy na všechny politické záležitosti“ (Lovenduski 2001: 745).

Co se pod pojmem „problémy žen“ může konkrétně skrývat?

Zaměstnanost žen (vč. zařízení péče o děti), znásilnění, rodičovská dovolená, ocenění neplacené práce, ochrana dětí a služby týkající se péče o děti, bydlení, porodnictví (zejm. omezování práce porodních asistentek), rovné odměňování za stejnou práci nebo práci stejné hodnoty, rovnost v (přístupu k) zaměstnání (Celis, Childs 2008: 422).

Podle teoretiček jako jsou Anne Phillips nebo Iris Marion Young jsou ženské zájmy a priori nedefinované, kontextuální a měnící se v čase (ibid.). Současně se objevuje požadavek nejen na reprezentaci „zájmů žen“, ale i na vnesení genderové perspektivy do všeobecných zájmů. Young v této souvislosti upozorňuje, že v případě reprezentace nejde o zájmy či potřeby, ale o společenské perspektivy formované postavením určité skupiny ve společnosti (ibid.). Karen Beckwith při definici „zájmů žen“ vychází ze stejného předpokladu, když říká, že životy žen jsou v mnoha ohledech formovány politickými, ekonomickými a sociálními nastaveními společnosti, které pak jednak formují jejich životní dráhy a možnosti a jednak se významně odlišují od určujících faktorů a drah životů mužů (Beckwith 2014: 20). Saward dodává, že „zájmy žen“ nejsou dané ani zřejmé a je proto potřeba je vyargumentovat a interpretovat.

Jak jsme již naznačily, artikulace ženských zájmů naráží na skutečnost, že ženy postupují různými společenskými skupinami a jejich perspektivy se tedy mohou různit (viz např. Beckwith 2014: 23). Drude Dahlerup si proto klade

otázku, zda „jsou ‚zájmy žen‘ z definice společnými zájmy sdílenými všemi ženami“ (Dahlerup 2014a: 66; zvýraznění v originále). V podobném duchu jako Young dochází k závěru, že definice „zájmů žen“ musí být „založena na porozumění příčinám podřízenosti žen a genderovým nerovnostem“ (ibid.). Dále však upozorňuje, že právě kvůli různé situovanosti rozumějí různé skupiny žen pojmu „zájmy žen“ různě. Politicky obhajující tyto zájmy tak mohou být vystaveny kritice ze strany jiných skupin žen, které své zájmy definují odlišně (Dahlerup 2014a: 73, srov. Celis et al. 2008: 103, 105n).

Problém se „zájmy žen“

Jak vlastně „zájmy žen“ identifikovat? V teorii i politické praxi se ukazuje, že různé ženy pojmají své zájmy odlišně. Někdy je potřeba tuto představu specifikovat a požadovat obhajobu „feministických“ zájmů, tj. feministické interpretace zkušenosti žen.

Je vůbec možné nalézt nějaký společný základ, na kterém by bylo možné „zájmy žen“ ustavit? Tvoří ženy kolektiv, který má určité sdílené a jasně definované zájmy? Mezi ženami panují rozdíly, které mohou být mnohdy větší než rozdíly mezi některými ženami a muži. A tak můžeme identifikovat témata a problémy, které se statisticky dotýkají spíše žen, avšak na jejich interpretaci či návrzích (či vůbec potřebě) řešení se již nemusejí ženy shodnout.

V požadavku na větší zastoupení žen v politice se tak často skrývají požadavky dva – aby byly ženy v rozhodovacích orgánech zastoupeny a obhajovaly zájmy (které považují za zájmy) žen, a aby zároveň prosazovaly spravedlnost i pro ostatní ženy.¹⁹ Do střetu se zde může dostat „zkušenost žen“ a feministická interpretace této zkušenosti (Sawer 2000: 363).²⁰ Alison Jaggar však upozorňuje, že „ne všechny ženy jsou feministky a (...) někteří muži jsou feministy (...) ženské [tedy] není feministické“ (Jaggarová 1992: 793).²¹ Pojmy „ženský“ a „feministický“ se tedy v souvislosti s „ženskou otázkou“ či „zájmy žen“ ne vždy překrývají, navíc se některé ženy s feminismem neztotožňují, ba často jsou největšími odpůrkyněmi boje za práva žen (viz např. Beckwith 2010: 29; Gilliganová 2001: 147).

Rozpor, který Celis identifikuje na úrovni zájmů a problémů a Lloren na úrovni zájmů a preferencí, se z jiného pohledu může jevit i jako rozpor mezi „ženskými“ a „feministickými“²² zájmy, problémy a perspektivami (Celis 2008: 112n). Tento rozpor je potřeba mít na paměti i při empirickém výzkumu, jelikož ztotožnění

„zájmů žen“ s „feministickými“²² zájmy nám může značně zúžit pole bádání a zneviditelnit určité aktéry a aktérky substantivní reprezentace žen (Celis 2008: 117n). Dahlerup však upozorňuje, že v teoretickém bádání musí definice „zájmů žen“ vycházet z a být ukotveny ve feministické teorii strukturální podstaty mužské dominance a patriarchální společnosti jako takové (Dahlerup 2014a: 66). Beckwith k tomu dodává, že nelze zaměňovat „genderované zájmy“ a „zájmy žen“. To neznamená, že by genderové problémy nemohly mít dopad na ženy nebo pro ně nebyly významné. Nemusí však vždy jít nutně výhradně o zájmy žen – jde zkrátka o problémy, jejichž dopady nejsou genderově neutrální (Beckwith 2014: 32).

S oddělením „feministické agendy“ a „preferencí žen“ pracuje například Anouk Lloren, která se věnuje švýcarskému prostředí, což jí dává unikátní možnost zaměřit se nejen na porovnání preferencí ženských/feministických organizací s hlasováním zákonodárkyň a zákonodárců, ale zahrnout do srovnání i přímé hlasování žen a mužů v referendech o konkrétních návrzích. V jejím pojetí tak lze odlišit „zájmy žen“ ve smyslu zájmů kolektivně artikulovaných v rámci feministického hnutí a „volební preference žen“, tedy opatření, pro něž se vyslovila více jak polovina žen (Lloren 2015: 153n).

Můžeme tedy shrnout, že požadavek na substantivní reprezentaci žen v sobě mnohdy směšuje zájmy žen (založené na specifické zkušenosti žen), feministické zájmy (tedy feministickou interpretaci zkušenosti žen) a genderované zájmy (tedy problémy a témata, která se dotýkají žen a mužů odlišně a současně zohledňují různé dopady na různé skupiny mužů a žen).

Poznámky

⁵ S tímto pojmem kriticky pracuje např. Sandra Bem. Biologický esencialismus staví na předpokladu, že biologická podstata žen a mužů je přirozená a neměnná, všem ženám a všem mužům společná a váží se na ni i další psychologické či sociální rozdíly mezi muži a ženami (Bem 1993).

⁶ Například Laura Lee Downs si pokládá otázku: „Pokud je, žena jen prázdná kategorie, proč se pak bojím chodit v noci sama?“ (Downs 1993). Její kritika politiky identity vychází především z Joan Scott a jejího tvrzení, že důraz na autentičnost (ženské) zkušenosti je zavádějící, protože zakrývá vnitřní fungování ideologicky nastaveného systému (Downs 1993: 415). Jak uvidíme dále, Downs postihuje hlavní body diskuse v této oblasti – kritiku dekonstrukce, politiky identity i důrazu na autenticitu ženské zkušenosti.

⁷ Kterou v kontextu globalizovaného světa později reformuluje na trojdimenzionální teorii spravedlnosti, do které vedle přerozdělování a uznání zahrnuje i reprezentaci (zejm. Fraser 2007: 157-166).

2

⁸ Pojem přebírá od Jeana Paula Sarrtra, který jej používá v souvislosti s možnostmi uchopení náležitosti jedince k určité společenské třídě (Young 1994: 727).

⁹ Na nutnost pojímat ženskou zkušenost nikoli jako univerzální, ale jako kontextově podmíněnou, upozorňuje např. Chandra Talpade Mohanty (Mohanty 1998, Mohanty 2003) či tzv. Teorie stanoviska, která pojímá ženskou zkušenost jako ukotvenou v čase a prostoru (Hekman 1997: 344n, Nagl-Docekal 2007: 198n).

¹⁰ Srov. Fraserová, Honneth 2004: 252-263.

¹¹ Mezi nejvýznamnější představitele a představitelky patří podle Mansbridge Claude Henri de Saint-Simon, Edward Bellamy, Karl Marx, John Stuart Mill, Ernst Barker, Hannah Mather Crocker, Charlotte Perkins Gilman a Mary Parker Follett (Mansbridge 1998: 147n).

¹² Jako příklad uvádí Mansbridge výrok Roberta Nozicka, že „jedinci mají nezadatelné právo vlastnit a prodat to, co vyrobí“, na jehož problematičnost poukázala Susan Okin tvzením, že v tom případě tedy matky „vlastní a mají právo prodat své děti“ (Mansbridge 1998: 150).

¹³ Navíc, jak upozorňuje Dodson, od politiků se očekává, že budou zastupovat jak ženy, tak muže (Beckwith 2014: 33).

¹⁴ Mnohdy nevědomě používané způsoby jednání vůči osobám, které jsou v mocensky méně výhodné pozici. Patří sem zneviditelnění, zesměšňování, odpírání informací, odsouzení bez ohledu na to, co člověk dělá a obviňování a zahanbování.

¹⁵ Srov. Jónasdóttir cit. in Celis 2008: 111.

¹⁶ Tématu „ženských“ a „feministických“ zájmů se budeme věnovat v následující části.

¹⁷ Viz např. Beckwith 2014; Childs, Krook: 2009; Lovenduski 2001; Lloren 2014.

¹⁸ Dahlerup odkazuje také na Beatrice Halsaa, která odvozuje zájmy žen od mateřství a porodu, tedy činnosti, které jsou pro ženy specifické. A v odkazu na Anne Phillips dodává, že i přesto, že některé ženy děti nemají, není těhotenství genderově neutrální (Dahlerup 2014a: 66, srov. Nagl-Docekal 2007: 256n).

¹⁹ Srov. Celis et al. 2008: 105n.

²⁰ Sawyer v této souvislosti uvádí příklad Austrálie, kde byl požadavek na větší zastoupení žen postupně redefinován na požadavek většího zastoupení feministek (Sawyer 2000: 363).

²¹ Srov. Nagl-Docekal 2007: 252, 256-272.

²² Které bývají ztotožňovány především s agendou levicových stran (Celis 2008: 116n).

ŠEDIVÁ JE TEORIE, A VĚČNĚ ZELENÝ JE STROM ŽIVOTA

Jak již bylo několikrát zmíněno, v momentě větší přítomnosti žen v zákonodárných sborech se pozornost přesouvá k otázce, jak se vyšší zastoupení žen projevuje. Jinými slovy je zde velká poptávka po případových studiích zaměřených na to, zda a jakým způsobem se mění obsah a forma politiky, když je do ní zapojeno více žen. Platí slogan argentinského ženského hnutí „Je-li žen v politice málo, mění politika ženy. Je-li jich tam dostatek, mění ženy politiku.“? Jde vyšší politická reprezentace žen ruku v ruce se změnou projednávané agendy? Zabývají se například političky častěji jinými oblastmi (zdravotnictvím, školstvím či prosazováním genderové rovnosti) než jejich mužští kolegové? Mění se styl politiky a forma vyjednávání? A jakou roli hraje u političek stranická příslušnost při hlasování o konkrétních opatřeních? Všechny tyto otázky vyvstávají v souvislosti s vyšším zastoupením žen v politickém životě.

Jak je patrné z předchozího odstavce, v této části analýzy se budeme zabývat tím, zda političky mají odlišné priority než jejich kolegové. Často se totiž můžeme setkat s argumentem, že pro političky mají větší prioritu témata vzdělávání, sociálních služeb či zdravotnictví, zatímco politici přisuzují větší prioritu otázkám obrany a bezpečnosti či financí. Dále také bývá zmiňováno, že političky přicházejí s naprosto novou agendou, do níž spadá například problematika domácího násilí, sexuálního obtěžování, péče o děti nebo otázka matek-samoživitelek. Naším cílem proto nyní bude zjistit, zda je možné tato tvrzení podložit empirickými výzkumy, či zda se jedná o zavádějící tvrzení.

Ačkoli jsme viděli, že vztah mezi zastoupením žen v politice a prosazováním „zájmů žen“ či „feministických zájmů“ je v mnohém problematický, řada empirických studií se snaží doložit určitou změnu politik či politického stylu související

s vyšším zastoupením žen. Řada z nich však současně upozorňuje i na to, že jednání zastupitelů je ovlivňováno více faktory, nejen genderem, ten je jen jednou z proměnných.²³ S tím souvisí i fakt, že empirické výzkumy nepřicházejí s jednoznačnými závěry, ale zpravidla spíše poukazují na určité tendence či pravděpodobnosti.

Zároveň lze jejich závěry jen stěží zobecňovat, protože jsou vždy pevně spjaty s konkrétním kontextem²⁴ a navíc různé studie docházejí k rozporným výstupům. Jak upozorňuje Celis: některé studie ukazují že v parlamentech, kde bylo dosaženo kritické hranice zastoupení žen (tomuto konceptu a jeho kritice se budeme věnovat dále), jednají více ve prospěch žen. Jiné však říkají, že početní zastoupení žen má jen malý vliv na zastupování „zájmů žen“ zvolenými zastupitelkami, nebo že i přes relativně vysoké zastoupení žen v politice může dojít ke zhoršení postavení žen ve společnosti a k prosazení zákonů, které jsou pro ženy nevýhodné (Celis 2008: 115). Některé ojedinělé studie dokonce ukazují, že při obhajobě „zájmů žen“ není mezi zastupiteli a zastupitelkami rozdíl (Celis 2008: 117).

Jak je zřejmé z předchozí části, empirické studie se musejí vyrovnat s řadou teoretických otázek, zejména s tím, co přesně by v souvislosti se vztahem deskriptivní a substantivní reprezentace měly zkoumat. Celis je jednou z autorek, které varují před definováním ženských témat a zájmů před zahájením samotného výzkumu. Tematické omezení výzkumu nabírá podle ní dvě podoby: často jsou vybírána a sledována témata, která souvisejí s tradiční úlohou žen a/nebo mají jasný feministický náboj; jindy jsou „ženská témata“ operacionalizována na základě aktivit ženského hnutí. Oba přístupy jsou podle ní problematické a mohou deformovat výsledky bádání (Celis 2008: 113; Celis 2014: 61-64).

To ilustruje na příkladu konkrétních studií, které v kontextu Spojených států amerických ukazují, že gender a stranická příslušnost jsou klíčovými faktory při hlasování o zákonech, které souvisejí s „ženskými tématy“.²⁵ Tyto studie docházejí k závěru, že ženy pro takové zákony hlasují spíše než muži (ačkoli demokratičtí zastupitelé jim vyjádřili větší podporu než republikánské zastupitelky), jinými slovy, že největší rozdíly panují mezi zastupitelkami a jejich mužskými kolegy. Celis nijak nezpochybňuje, že zákony, které byly pro analýzu vybrány, jsou „v zájmu žen“, upozorňuje však, že „zájmy žen“ nejsou totéž, co (levicové) feministické zájmy a že feministky/feministé a ženy nejsou jedinými aktéry a aktérkami (Celis 2008: 117).

Poněkud optimističtější přístup představuje Karin L. Tamerius, která říká, že i negativní výstupy z dosavadního bádání jsou kompatibilní s feministickým přístupem. Tvrdí totiž, že výzkumy v této oblasti nekriticky přijímají univerzální měřítka – například se soustřeďují na fázi schvalování zákonů jakožto na klíčový moment politického rozhodování –, která však nejsou genderově neutrální. Doporučuje proto zaměřit se nejen na schvalování zákonů, ale i na předchozí

fáze politického procesu jako je nastolování témat či formulace konkrétních politik (Tamerius 2010: 244).

Tamerius navrhuje i způsob, jak operacionalizovat „zájmy žen“, a to na základě postojů ženských organizací (Tamerius 2010: 248). Podobný přístup nabízí i Anouk Lloren, které zaměření výzkumu na švýcarský kontext umožňuje oddělit feministickou agendu (tedy přístupy feministického hnutí)²⁶ od postojů žen vyjádřených v referendu (Lloren 2014). Dochází k závěru, že zastupitelky spíše než zastupitelé obhajují feministické zájmy, ovšem jen okrajově jejich volební chování odpovídá volebním preferencím žen (ibid.).

Lovenduski jde ve svém přesvědčení o významu vyššího zastoupení žen v politice dál, když tvrdí, že existuje podstatný kvalitativní důkaz toho, že političky konají jménem a v zájmu žen, přinášejí ženská témata a pohledy (Lovenduski 2001: 755). Podobně Jane Mansbridge – ačkoli poukazuje na rozporuplnost empirických výzkumů – uvádí, že „více zvolených žen nepochybně vede k tomu, že vládní politiky více odpovídají zájmům většiny žen“ (Mansbridge 1999: 647). Lovenduski a Norris zdůrazňují, že vyšší zastoupení žen zvyšuje kvalitu demokratického rozhodování (Lovenduski, Norris 2003).

S rostoucím počtem žen v politice lze očekávat i proměnu vnímání žen ve veřejných funkcích – zejména ustupování stereotypů, jelikož v politických institucích budou zastoupeny různé typy žen (Mansbridge 1999).

3.1 Dopad vyššího zastoupení žen na konkrétní politická témata a procesy

Konkrétní dopady vyššího zastoupení žen v politice můžeme rozdělit na dva typy: změny politik a změny politické kultury. Různé aspekty politické změny shrnuje Drude Dahlerup: genderově citlivé parlamenty, změna politické agendy, genderované politické priority a preference vedoucí k novým politickým iniciativám; změny v horizontální segregaci²⁷ na základě pohlaví (např. v parlamentních komisích a výborech), legislativní změny, zvýšení počtu zastupitelek (Dahlerup 2014b: 150-157).²⁸

Horizontální genderová segregace – ženy či muži jsou koncentrováni v určitých oblastech a sektorech (např. političky jsou více v komisích, které se zabývají školstvím a zdravotnictvím, zatímco politici se více koncentrují v ekonomických a dopravních komisích).

3

Vertikální genderová segregace – ženy a muži jsou odlišně zastoupeni v rámci politického rozhodování (např. celkově méně političek v čele komisí, nepoměr mezi politiky a političkami v dalších rozhodovacích strukturách – vedení politických stran atd.).

Nejde tedy jen o velké změny týkající se směřování politiky a schvalovaných zákonů, ale mnohdy o zdánlivé drobnosti, které však mají velký dopad na ochotu žen do politiky vstupovat a prosazovat se v ní. Takovým praktickým detailem může být třeba zvýšení počtu dámských toalet. Změnu atmosféry ve Westminsteru s přibývajícím počtem poslankyň popisuje například novinářka Jackie Ashley a zdůrazňuje zejména to, že se ženy postupně stávaly přirozenou a samozřejmou součástí dosud výhradně či převážně mužského prostředí, což se projevilo například nižší mírou sexismu či větší ochotou žen ke vzájemné spolupráci (Ashley 2014). Dahlerup popisuje jeden z řady případů, kdy se jediná členka představenstva setkala s tím, že kolegové jsou zvyklí jednat v sauně (Dahlerup 2014b: 149). Mansbridge upozorňuje, že s vyšším zastoupením žen v politice se také voličky více či spíše identifikují s politikou a nepovažují ji za něco cizího (Mansbridge 1999: 650).

3.2 Odlišné priority politiků a političek?

Zkoumání toho, zda muži a ženy mají odlišné politické priority, není ve středu pozornosti pouze posledních několik let. Již například koncem 80. let si tuto otázku položily Joni Lovenduski a Pippa Norris. Od kandidujících do britského parlamentu ve volbách roku 1987 zjišťovaly, jak by uspořádaly témata podle jejich politické důležitosti.²⁹ Celkově mezi kandidujícími panovala shoda na přiřazení menší důležitosti tématům, jako je péče o dítě a rovné příležitosti, která jsou považována za část feministické agendy. Dále se ukázalo, že ženy napříč všemi politickými stranami dávají o něco větší prioritu než muži tématům, která jsou spojena s péčí (zdravotnictví a školství).

Nebyla zde však zjištěna tendence, že by ženy přikládaly větší prioritu než muži rovným příležitostem (myšleny rovné příležitosti v obecném slova smyslu). Zajímavostí je, že labouristické političky viděly větší prioritu v obraně než muži v jejich straně. Je možné sice konstatovat, že rozdíly v preferencích témat kandidujících žen a mužů existovaly, ale byly spíše minimální, a proto nelze jednoduše tvrdit, že určitá témata jsou větší prioritou žen a jiná zase mužů. (Lovenduski, Norris 1989: 111).

Cílem zmiňovaného výzkumu bylo také zjistit, jestli ženské kandidátky jsou liberálnější než mužští kandidáti. V případě liberálních versus konzervativních postojů byli kandidující tázáni na jejich postoj ke změně v oblastech, jako jsou rovné příležitosti pro ženy, potraty, rasová rovnost, sociální zabezpečení atd. Jistě není překvapivé, že hlavním faktorem byla stranická příslušnost, kdy největší polarizace byla mezi postojem tehdy vládnoucí Konzervativní strany a opozičními stranami. Nicméně celkově byly ženy liberálnější v rámci každé politické strany, tedy včetně Konzervativní strany. Ženy také více než muži podporovaly změny v oblasti rovných příležitostí žen a mužů.

Situace je ale komplikovanější, pokud se samostatně podíváme pouze na otázku reprodukčních práv. Konzervativní političky méně podporovaly další liberalizaci v otázce potratů, než jejich spolustraníci. (Lovenduski, Norris 1989: 112-114). Na tomto případě je patrné, že očekávání, že političky budou podporovat požadavky ženského hnutí více než politici, nemusí být vždy naplněna. Ženy nepředstavují jeden společný politický hlas. Stejně jako ve společnosti nepanuje mezi ženami shoda na jednotném stanovisku k potratům, není možné předpokládat, že političky dané téma nebude polarizovat. Pro některé takovéto zjištění může znamenat zklamání, ale na druhou stranu není důvod, proč by konzervativní ženy neměly mít právo být reprezentovány.

Anne Phillips připodobňuje očekávání spojená s vyšším počtem žen v parlamentu s výstřelem do tmy, kdy ženy mnohem pravděpodobněji zasáhnou terč, než když střelci budou převážně muži, přičemž terčem má na mysli rovnost žen a mužů. Dodává však, že výstřel není imunní vůči různým souhrám okolností. (Phillips 1995: 83, srov. Phillips 1998: 237n). Změna ve složení zákonodárných těles ve prospěch žen tedy nutně negarantuje prosazení feministické agendy.

Výraznější rozdíly v politických prioritách panují na komunální úrovni. Političky se více angažují v oblastech sociálních služeb a sociální inkluze, bydlení a zdravotnictví, naopak méně se v rámci komunální politiky zabírají oblastmi financí a dopravy. Častěji se tedy setkáme s tím, že ženy předsedají a mají na starosti portfolia, jež jsou spojována s „pečovatelskými“ oblastmi (Bochel, Bochel 2008: 432).³⁰

Při interpretaci empirických studií je zapotřebí jisté obezřetnosti. Míra odlišných priorit a preferencí politiků a političek by neměla být zveličována vzhledem k tomu, že se nejedná o zásadní rozdíly ve větších rádech. Spíše můžeme mluvit o určité tendenci, nikoliv však pravidlu, na základě kterého bychom mohli jednoznačně konstatovat, na jaké politiky se muži a ženy zaměřují.

3

3.3 Ženy a korupce

Vztah genderu a korupce je komplexním a poměrně novým tématem, jak upozorňuje například Farzana Nawaz z Transparency International, která ve svém článku shrnuje hlavní poznatky z výzkumů (Nawaz 2010). Jednou z nejčastěji citovaných studií je *Gender and Corruption* mezinárodního autorského kolektivu (Swamy et al. 2001), která zahrnuje data z celkem 43 zemí a jejíž první výstupy byly publikovány již v roce 1999. Jejím hlavním závěrem je, že vyšší podíl žen na vládě souvisí s nižší mírou korupce. Druhou často zmiňovanou studií je *Are Women Really the „Fairer“ Sex? Corruption and Women in Government* (Dollar et al. 2001), která na základě dat z více než 100 zemí dochází ke stejnému závěru.

Studie zaměřující se na vztah genderu a korupce docházejí k závěru, že ženy jsou do uplácení zapojeny v menší míře než muži a také jsou méně náchylné k přijímání úplatků. Poukazují také na skutečnost, že v zemích, kde jsou ženy více zapojeny na trhu práce, v parlamentu a na vysokých pozicích, je míra korupce nižší.

Další studie v této oblasti se vydávají různými směry – zkoumají jak institucionální kontext a kulturní prostředí v daných zemích, či míru zastoupení žen v rozhodovacích pozicích, kde by se mohly korupčního jednání dopouštět, tak laboratorně ověřují jednání žen a mužů v těchto situacích (Nawaz 2010). Do první linie bádání – tedy zkoumání institucionálního kontextu – patří například Hung-En Sung a jeho studie *Fairer Sex or Fairer System? Gender and Corruption Revisited* (Sung 2003). Sung pohlíží na výstupy z předchozích dvou studií z trochu jiného úhlu a vysvětlení vazby mezi vyšším zastoupením žen v rozhodovacích pozicích a nižší mírou korupce spatřuje především v politickém a společenském prostředí. Rozbívá tedy představu kauzálního vztahu mezi těmito dvěma proměnnými. Dochází k závěru, že pro nižší míru korupce – i vyšší zastoupení žen v rozhodovacích pozicích – je klíčová přítomnost fungujících liberálně demokratických institucí (Sung 2003: 719).

Druhá linie studií se zaměřuje na psychologii žen a mužů či na jejich odlišné společenské role. Některé práce se ve snaze odstínit vliv odlišných společenských kontextů zaměřují na laboratorní experimenty. Takový výzkum provedla například Maria Fernanda Rivas a došla v něm k závěru, že ženy jsou méně ochotné úplatky nabízet a pokud je nabízejí, tak nižší částky než muži. Její výzkum se zaměřil i na vnímání korupčního jednání ze strany žen a mužů – muži spíše než ženy přisuzovali veřejným činitelům a činitelkám náchylnost ke

korupčnímu jednání, muži i ženy zároveň předpokládali, že veřejní činitelé přijmou úplatek spíše než ženy ve stejné pozici. (Rivas 2012: 20-28). V závěru pak shrnuje, že její řízený experiment potvrzuje výsledky studií zaměřených na vazbu mezi mírou korupce a podílem žen na rozhodování, tedy že ženy jsou ke korupci méně náchylné než muži (Rivas 2012: 34).

Studie tohoto typu přisuzují nižší míru korupčního chování žen například menší ochotě riskovat kvůli odpovědnosti za péči o děti a další závislé osoby (Nawaz 2010: 2). Rivas navrhuje jako vysvětlení i vyšší míru sebekontroly na straně žen, ale současně dodává, že pro prozkoumání příčin odlišného chování žen a mužů v souvislosti s korupcí je potřeba další výzkum (Rivas 2012: 35). Zároveň je potřeba si uvědomit, že laboratorní výzkumy neodpovídají (a ani nemohou odpovídat) reálným situacím (viz např. Björn et al. 2011).

3.4 Různé ženy, různé zkušenosti

V diskuzích o nízkém zastoupení žen v politice často zaznívá návrh, ať si ženy založí svou vlastní stranu. Nejedná se pouze o teoretické úvahy, jelikož takové strany v řadě zemí existovaly či existují. Bylo tomu tak například na Islandu, kde od roku 1983 do roku 1999 působila Strana žen (Kvinnalístinn) složená výhradně z ženských kandidátek (Freidenvall, Dahlerup, Skjeie 2006: 72). Dalším příkladem je německá Feministische Partei Die Frauen založená v roce 1995, švédská Feministiskt initiativ založená v roce 2005, polská Partia Kobiet založená v roce 2007 či španělská politická strana Iniciativa Feminista vzniklá v roce 2009. V České republice takovou stranou byla strana Rovnost šancí.³¹

Teze o nutnosti ženské strany však přehlíží skutečnost, že ženy mají různé politické názory a přesvědčení, nebo předpokládá, že ženy jakožto skupinu více věcí spojuje, než rozděljuje. V praxi jsou však ženy – stejně jako muži – rozloženy napříč politickým spektrem.

Do rozhodování a hlasování o konkrétních opatřeních se prolíná několik faktorů, jedním z nich je i stranická příslušnost. Ukazuje se, že loajalita k politické straně je většinou na prvním místě a že ženy jsou především členkami politických stran (Lovenduski, Norris 1989: 115). Rozdíly v určitých případech proto mohou být významnější mezi samotnými ženami z různých politických stran, než mezi ženami a muži v rámci jedné stranické struktury. Nemusí to však nutně znamenat,

že ženy napříč politickým spektrem nemohou v určité otázce vytvořit společenství a přijít s novou agendou (např. domácí násilí, sexuální obtěžování). Ad hoc společenství političek nebude znamenat popření stranické příslušnosti, jelikož ve většině otázek zůstane klíčová názorová pozice dané politické strany.

Různé faktory jako stranická příslušnost, rasa, třída, region, věk, vzdělání, sexuální orientace jsou navzájem propojeny a proto je těžké říci, že pouze jeden faktor je rozhodující. Gender je jedním z několika faktorů, které stojí za odlišnými postoji poslanců a poslankyň. Jedná se o komplexní problém, který je předmětem současného vědeckého bádání. Do jaké míry je právě genderový aspekt rozhodující při interakci s ostatními faktory, je otevřené další debatě. Zkoumání *intersekcionality*,³² neboli propojení různých nerovností, se stává výzvou pro budoucí výzkum.

Poznámky

²³ Obzvláště v evropských demokraciích, které se vyznačují – na rozdíl např. od USA – vysokou stranickou disciplínou (Lovenduski, Norris 2003). Mezi další faktory patří právě stranická příslušnost a disciplína, délka působení v politice, politická prestiž či dosažená pozice (Celis 2008: 115n). Dále pak kontakt s ženskými/feministickými organizacemi a volební obvod (Lloren 2015).

²⁴ Sem patří kromě politické kultury a politického systému například i veřejné mínění či představy o ženách a jejich roli ve společnosti (Celis 2008: 116).

²⁵ Zákony týkající se postavení žen ve společnosti, tradičních ženských rolí, reprodukční práva či násilí ze strany manžela (Celis 2008: 117).

²⁶ Zde by však bylo potřeba dále problematizovat přístupy „ženského hnutí“, jelikož i ty mohou být navzájem v rozporu. Feminismus totiž není jednotným, homogenním hnutím s jednotným programem, ale naopak velmi roztržitým myšlenkovým směrem, což dokazují i rozpory mezi jednotlivými teoretickými či teoretiky. Jako jedny z nejkontroverznějších témat bývají v této souvislosti uváděny 3, „P“: prostituce, pornografie a potraty.

²⁷ Pojem horizontální genderové segregace poukazuje na vysokou koncentraci mužů nebo žen v určitých politických oblastech. V případě koncentrace mužů a žen na odlišných stupních politické hierarchie mluvíme o tzv. vertikální genderové segregaci.

²⁸ Childs a Krook nabízejí přehledný systém mapování substantivní reprezentace žen v politice (Childs, Krook 2009: 128).

29 Jednalo se o následujících 13 témat: nezaměstnanost, zdravotnictví, vzdělání, obrana, respektování zákonů, sociální služby, inflace, jaderná energie, rovné příležitosti, komunální záležitosti, odbory, péče o dítě a zemědělství. Témata jsou zde uspořádána již ve výsledném pořadí – od nejdůležitějších po nejméně významná.

30 Výsledky vycházejí z rozboru složení jednotlivých komisí v britské komunální politice v letech 2001 až 2006.

31 Strana kandidovala ve volbách do Poslanecké sněmovny roku 2006, kdy obdržela pouhých 0,2 %. Klíčovými postavami a zakladatelkami strany Rovných šancí byla novinářka Zdeňka Ulmannová a spisovatelka Olga Sommerová. Později se jako nepřekonatelné ukázaly vyostřené neshody mezi čelními představitelkami strany. (Appeltoová, Šprincová, 2010: 68)

32 Podrobněji k tématu viz Kolářová 2008.

KRITICKÉ OSOBY
hranice témata
kritické osoby POLITIKA RODU MUŽSKÉHO
ZÁJMY různé ženy, různé zkušenosti
kritická hranice ženy kritické
POLITICKÁ TÉMATA procesy MUŽI
ŠEDIVÁ JE TEORIE A VĚČNĚ ZELENÝ J
není reprezentace, jako reprezentace
ODLIŠNÉ PRIORITY
MĚNÍ ŽENY POLITIKU?

JAK SE MĚNÍ POLITIKA? KRITICKÁ HRANICE, KRITICKÉ POČINY, KRITICKÉ OSOBY

V předchozích částech jsme ukázaly, že zkoumání vztahu mezi zastoupením žen v politice a prosazováním „ženských zájmů“ naráží na řadu problémů, které je potřeba mít pro další prozkoumávání tohoto vztahu na paměti. Především jde o skutečnost, že ženy netvoří jednodílnou skupinu, ale panují mezi nimi rozdíly dané příslušností k různým společenským skupinám. Dalším problémem je pak nejednoznačnost empirických výzkumů, které se snaží doložit souvislost mezi deskriptivní a substantivní reprezentací, tedy jednoduše předpoklad, že vyšší zastoupení žen povede ke změně obsahu či stylu politického rozhodování. Ve snaze obhájit nárok na vyšší zastoupení žen v politice tak některé přístupy sahají ke konceptu kritické hranice. Vysvětlují tak, že ke změnám dosud nemohlo dojít, jelikož žen je v politice stále málo na to, aby mohly způsobit významnější změnu.

Koncept kritické hranice

Jaký podíl musí určitá menšina v kolektivu tvořit, aby měla dostatečnou sílu svébytně se projevat, příp. prosazovat vlastní zájmy? Co se změní, jakmile se z malé menšiny stane dostatečně velká menšina?

Nejčastěji citovaným, i když mnohdy dezinterpretovaným, zdrojem je v této souvislosti článek Drude Dahlerup *From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics* (Dahlerup 1988). Ten vychází ze starší práce Moss Kanter,

kteřá se zaměřovala na působení žen ve firemním prostředí. Jak Kanter pro firemní prostředí, tak Dahlerup pro politiku, reagovaly na potřebu vysvětlit fenomén, kdy se ženy sice dostávají do rozhodovacích pozic, ale přesto nedochází k výrazné proměně firemní či politické kultury a agendy. Doplnují tak jiné práce, které se zaměřují na to, co se stane, když ženy v malém počtu začnou pronikat do tradičně mužských prostředí, a popisují problémy jako je *tokenismus*, *zneviditelňování*, *marginalizace*, *obtěžování*, *syndrom včelí královny* či *vyloučení z neformálních sítí* (Dahlerup 1988: 275 srov. Studlar McAllister 2002). Důležité je v této souvislosti zmínit, že podle Kanter plynou problémy, kterým ženy ve většinově mužských kolektivech čelí, nikoli z faktu, že jsou ženami, ale z toho, že jsou v menšině. K tomu však Dahlerup dodává, že nelze přehlížet „menšinový“ status žen nebo dalších skupin ve společnosti, který se pak promítá i do jejich statusu v rámci organizace (Dahlerup, 1988: 278).

Důsledky menšinového zastoupení žen v organizaci (Dahlerup 1988: 279):

- velká viditelnost
- tokenismus – ženy jsou vnímány jako zástupkyně celé skupiny – symbolizují např. to, co mohou ženy dělat atd.
- konflikt rolí – působí buď příliš žensky, nebo naopak příliš mužsky
- nedostatek spojenkyň a spojenců v organizaci
- vyloučení z neformálních sítí
- nedostatečná obeznámenost s neformálními mocenskými strukturami či přijímacími procedurami, nedostatek osobní moci
- častější odchod z organizace
- menší míra povýšení
- menší výkonnost
- pocit nepohodlí v mužské organizační kultuře
- *přílišné přizpůsobení se*³³
- *sexuální obtěžování*
- *nedostatek autority*

- stereotypizace
- *nerozeznávání povinností spojených s péčí o rodinu a domácnost ze strany organizace*
- *vystavení dvojímu standardu*

Pojem „kritická hranice“ má svůj původ v nukleární fyzice, kde popisuje množství potřebné k tomu, aby byla zahájena řetězová reakce, tedy nezvratný proces změny (Render cit. in Dahlerup 1988: 275n). Analogicky k tomu ve společenských vědách popisuje Dahlerup situaci, kdy ženy musejí v organizaci dosáhnout určitého procentuálního zastoupení, aby mohlo dojít k nějaké kvalitativní změně. Tento podíl bývá podle Dahlerup stanoven na 30 %.³⁴ Základem je přitom předpoklad, že dostatečně velká skupina může dosáhnout změny, i když je stále početně v menšině (Dahlerup 1988: 276). Dle Dahlerup se političky ocitají v pasti mezi dvěma neslučitelnými očekáváními:

1. Musejí *prokázat, že jsou stejné (stejně schopné) jako muži*, kteří za sebou mají delší politickou praxi a kteří obecně v politice působili dávno předtím, než do ní byl ženám umožněn vstup.
2. Musejí *prokázat, že více zvolených žen s sebou přinese změnu*. Toto očekávání přichází zejména ze strany ženských organizací a ze strany feministického hnutí, které se kriticky táží, proč s vyšším zastoupením žen v politice nepřichází výraznější změna (ibid.).

V odkazu na Kanter pak předkládá typologii skupin na základě různého poměru zástupců a zástupkyň různých společenských skupin (ať již jde o rozdíly na základě genderu či např. barvy pleti). Prvním typem je jednotná (uniform) skupina či organizace, tedy taková skupina, kde je významně zastoupena pouze jedna společenská skupina a ta také dominuje kultuře celé organizace. Druhým typem je vychýlená (skewed) skupina, kde zastoupení menšiny nepřesahuje 15 % a v níž se ještě projevuje dominantní vliv většiny. V těchto skupinách jsou zástupkyně či zástupci menšiny v pozici tzv. tokenů.³⁵ Dalším typem jsou nahnuté (tilted) skupiny, kde se zastoupení menšiny pohybuje zhruba mezi 15 a 40 %. V nich se již menšina může stát dostatečně silnou na to, aby mohla ovlivňovat kulturu celé skupiny. Z tokenů se stává „menšina“, což umožňuje členkám a členům menšiny vytvářet mezi sebou spojenectví. Posledním typem jsou vyrovnané (balanced) skupiny, tedy takové, kde ani jedna skupina není zastoupena více než z 60 %. Jejich kultura a interakce mezi jednotlivými členkami a členy odráží tuto vyrovnanost (Dahlerup 1988: 280).

Dahlerup dále upozorňuje, že Kanter sama s pojmem kritická hranice nepracuje, ale popisuje pouze postupné změny, které přináší vyšší zastoupení určité

menšiny v celé skupině. Na tyto poznatky navazují diskuse o kritické hranici, které se zaměřují na určitý „bod zlomu“, tedy na moment, kdy je již menšina dostatečně početně zastoupena (např. z 30 %³⁶), aby mohla uplatnit svůj vliv (ibid.).

Dahlerup i autorky, které na její práci navazují, upozorňují na původ konceptu kritické hranice v jiné vědecké disciplíně, a navrhují proto zaměřit se spíše než na čísla (která sama o sobě nemusejí přinést kýženou změnu – Dahlerup 1988: 291)³⁷ na konkrétní osoby, u nichž je pravděpodobné, že změnu přinesou. Tyto osoby jsou pak nazývány „kritickými aktéry a aktérkami“ a jejich jednání „kritickými počiny“ (Dahlerup 1988: 290; srov. Childs, Krook 2009). Podle Celis a Childs je hlavním omezením představy kritické hranice nepřesné čtení Kanter i Dahlerup. Upozorňují proto, že sama Kanter nepředpokládá, že vyšší početní zastoupení je samo o sobě dostatečným předpokladem pro změnu.

Připomínají, že Kanter popisuje důsledky vyššího zastoupení zástupců či zástupkyň menšiny následovně: příslušnice a příslušníci menšiny začínají vytvářet spojení a mohou tak ovlivňovat kulturu celé skupiny; začínají se projevat individuálně na základě svých osobnostních charakteristik a tedy odlišně od jiných zástupců a zástupkyň téže menšiny. Navíc vidí ještě jinou možnost, jak dosáhnout změny i bez výrazného zvýšení počtu žen, a to v přítomnosti prožensky orientovaných žen či feministek (příp. feministů)³⁸, které mohou negativní důsledky menšinového postavení žen v politice zmírnit a pomoci například vytvářet koalice (Celis, Childs: 420).

Jako příklad takové „kritické aktérky“ uvádějí Childs a Krook labouristickou poslankyni Christine McCafferty, díky jejíž dlouholeté snaze se podařilo snížit sazbu DPH na menstruační vložky a tampóny (Childs, Krook 2009: 140n). „Kritické osoby“ však nemusejí jednat pouze samostatně. Autorky proto uvádějí i příklad ženské frakce švédské sociálnědemokratické strany, které v roce 1976 obešly vedení vlastní strany a podařilo se jim prosadit začlenění požadavku na prodloužení rodičovské dovolené na osm měsíců a vyhradit její část povinně pro otce do programu strany.

V parlamentu však s tímto návrhem neuspěly a dvěma poslankyním nebylo kvůli „puči“ ve straně umožněno obhájit své mandáty (Childs, Krook 2009: 141n). Lovenduski v této souvislosti zmiňuje britské „Conservative Women“, které v předvolební kampani v roce 2001 kritizovaly absenci témat, která se dotýkají žen, a tím i omezení počtu hlasů od žen, které však tradičně tvoří voličské jádro konzervativní strany (Lovenduski 2001:746).

Švédské „pučistky“ byly ze strany tehdejšího premiéra Olofa Palmeho obviňovány nejen z nedostatku stranické disciplíny, ale i z toho, že vyvolávají dojem, že ženská a rodinná témata jsou čistě ženskou záležitostí. V návaznosti na to pak Childs a Krook uvádějí příklad z USA, kde bylo v případě klamavé reklamy „krizových center pro těhotné“³⁹ důležité oddělení i společné úsilí žen i mužů (Childs, Krook 2009: 142n).

Karen Celis však upozorňuje, že představa kritické hranice příliš zdůrazňuje vazbu mezi genderem zastupitelek a jejich jednáním v zájmu žen.⁴⁰ Jinými slovy vychází z předpokladu: „ženy změň politiku, pokud budou mít dostatečnou početní sílu“ (Celis 2014: 57, zvýrazněno v originále). Podobně jako například Iris Marion Young klade důraz zejména na strukturální znevýhodnění žen a z nich vycházející sdílené životní zkušenosti, situace a perspektivy. Ty však tvoří pouze jakýsi společný zdroj, zhodnocení priorit a míra zapojení do obhajoby zájmů žen je pak na každé zastupitelce. Upozorňuje také na to, že zájmy a potřeby nevstupují do politiky zvenčí, ale jsou utvářeny v rámci politického rozhodování.⁴¹ Proto je důležité, aby byly ženy v politice zastoupeny a mohly se na formování potřeb a zájmů žen aktivně podílet (ibid.).

Zkoumání „jednání v zájmu žen“ v politice však nelze zúžit pouze na ženy jakožto aktérky a sledovat, jaké zastoupení je dostatečně velké na to, aby došlo k pozitivní změně. Dahlerup v souvislosti s empirickým zkoumáním upozorňuje, že je potřeba analyzovat „široké spektrum aktérů, míst, cílů a prostředků“ (Dahlerup 2014a: 65, srov. Celis, Childs 2008: 424).⁴² Jedině tak můžeme získat skutečně komplexní obraz substantivní reprezentace žen. Podle Karen Beckwith je potřeba se zaměřit na tři aspekty: konkrétní návrhy odvozené od zájmů žen, místa, kde jsou tyto návrhy podporovány a na aktérky a aktéry, kteří je obhajují. Na základě toho pak formuluje čtyři otázky, které je potřeba si položit:

1. Jaké zájmy jsou artikulovány jako problémy relevantní pro reprezentaci žen?
2. Kde se reprezentace odehrává?
3. Kdo reprezentuje ženy tím, že klade důraz na problémy, které vycházejí ze zájmů žen?
4. Jakým způsobem prosazují aktérky a aktéři návrhy politik v oblastech vycházejících ze zájmů žen (Beckwith 2014: 32, srov. Childs, Krook 2009: 126)?⁴³

Podobně Childs a Krook klasifikují poznatky výzkumů mapujících vztah mezi deskriptivní a substantivní reprezentací žen v politice. Identifikují celkem pět kategorií, do nichž lze dosavadní výstupy zařadit:

1. předvídané projevy vyššího zastoupení žen
2. omezující a nápomocné legislativní prostředí
3. identity a zájmy zákonodárkyň (či zákonodárců)

4. definice ženských témat
5. procesy vytváření politik (Childs, Krook 2009: 127)

Můžeme tedy shrnout, že řada výzkumů zaměřených na politickou reprezentaci žen ustupuje od jednoduchého zkoumání žen jakožto akterek a obhájků zájmů žen a jejich početního zastoupení. Zaměřuje se i na další aspekty a místa reprezentace mimo zákonodárné sbory – důležité je zohlednění konkrétního kontextu, artikulace „zájmů žen“ či diskursů (viz např. Celis, Childs 2008: 421n; Dahlerup 2014a: 64; Beckwith 2014: 22). Příkladem takového bádání mohou být články v časopisech *Representation*⁴⁴ a *Parliamentary Affairs*.⁴⁵ Celis, Childs, Kantola a Krook v jednom z nich shrnují dosavadní směr výzkumu – postupné upouštění od jednoduché představy, že více žen v politice automaticky přinese lepší reprezentaci zájmů či potřeb žen, a přesunu pozornosti od představy kritické hranice k představě kritických osob (Celis et al. 2008).

Další články se pak zaměřují i na dílčí aspekty substantivní či deskriptivní reprezentace žen a přinášejí inovativní vhled do tématu. Například Murray upozorňuje, že je potřeba oba typy reprezentace oddělovat a odhaluje jejich relativní nezávislost. Na příkladu Francie, konkrétně prezidentské kandidatury Ségolène Royal, které se podařilo přimět její protikandidátky k tomu, aby „feminizovaly“ svou kampaň, ilustruje, že se ženská témata mohou dostat do popředí i v situaci, kdy nejsou ženy nijak významně početně zastoupeny⁴⁶ (Murray cit. in Celis, Childs 2008: 423).

Poznámky

³³ Důsledky vyznačené kurzívou jsou způsobeny kombinací menšinové pozice v organizaci a statusem žen v patriarchální společnosti jakožto celku (Dahlerup 1988: 279).

³⁴ Studlar a McAllister však ve své kritice konceptu kritické hranice upozorňují na to, že nepanuje shoda na výši této hranice a různé práce stanovují tuto hranici odlišně (Studlar, McAllister 2002).

³⁵ To znamená, že jsou považováni/považovány za symboly celé skupiny, k níž náležejí, a to především v okamžiku, kdy jsou v kolektivu dominovaném většinou nejisti či nejisté. Tokenismus také vysvětluje, proč zástupci či zástupkyně menšiny nevytvářejí mezi sebou společenství (Dahlerup 1988: 280).

³⁶ Dále autorka upozorňuje, že toto číslo nelze přesně určit (Dahlerup 1988: 287; srov. Lovenduski 2001: 744).

³⁷ Childs a Krook v této souvislosti odlišují aktivismus a vědecké bádání. Ačkoli je představa kritické hranice z teoretického hlediska dost nepřesným a neúplným analytickým nástrojem, v praxi tato představa pomohla a pomáhá zvýšit zastoupení žen v politice. Proto nelze očekávat úplné zavržení tohoto konceptu, zejména v aktivistickém prostředí, v akademickém prostředí je však potřeba záběr zkoumání rozšířit a vyhnout se apriorním předpokladům o ženách jakožto politických aktérkách (Childs, Krook 2009: 145).

³⁸ Viz např. Celis, Childs 2008: 424.

³⁹ V případě šlo o to, že tato centra inzerovala nabídku poradenství v případech nechtěného těhotenství a ve skutečnosti v nich ženám rozmlouvali rozhodnutí podstoupit umělé přerušení těhotenství (Childs, Krook 2014: 142).

⁴⁰ Do kontrastu pak klade „teorii politiky přítomnosti“, jejíž autorkou je Anne Phillips. Vazba mezi genderem zastupitelky a jejím jednáním (jednáním v zájmu žen) je v tomto případě volnější; nejde o nutnost, ale spíše o pravděpodobnost: ženy budou spíše reprezentovány, pokud budou v politice zastoupeny (Celis 2014: 57). Phillips koncept politiky přítomnosti popisuje jako nárok na přístup k dialogu – na formulaci principů i na vytváření konkrétních politik by se měly pokud možno plně pohlédnout všechny skupiny, jichž se otázka týká (Phillips 2001, srov. Phillips 1995/1998).

⁴¹ Proto teorie, které překonávají koncept kritické hranice, opouštějí esencialistické předpoklady a vyhýbají se apriorní definici toho, co by ženy v politice „měly“ dělat (Childs, Krook 20089: 126).

⁴² Dahlerup pak tyto aspekty rozpracovává podrobněji (Dahlerup 2014a). Například v odkazu na Zetterberga upozorňuje, že důležitým faktorem může být nastavení parlamentních procedur (Zetterberg cit. in Dahlerup 2014a: 65).

⁴³ Beckwith dále upozorňuje, že je potřeba zaměřit se na samotné iniciativy (i ty neúspěšné), nikoli jen na konkrétní výstupy a výsledky (Beckwith 2014: 33).

⁴⁴ Representation, roč. 44, č. 2, 2008.

⁴⁵ Parliamentary Affairs, roč. 61, č. 3, 2008.

⁴⁶ V roce 2007, kdy Ségolène Royal kandidovala na prezidentku a postoupila do druhého kola voleb, bylo ve francouzském Národním shromáždění pouze 12 % žen a v Senátu necelých 17 % žen.

5

MĚNÍ ŽENY POLITIKU?

Můžeme tedy shrnout, že dostupné výzkumy se pohybují spíše na poli vysledování určitých pravděpodobností a souhry různých faktorů různých faktorů, než by dávaly jasné odpovědi a nacházely všeobecně platná pravidla dopadu vyššího zastoupení žen v politickém rozhodování. Jane Mansbridge k tomu dodává, že „politoložky často došly k závěru, že deskriptivní ženský gender nemá žádný předvídatelný vztah k podpoře substantivních ženských zájmů“ (Mansbridge 1999: 630). Zde se nabízí otázka, zda nelze vztah politiků k „ženským tématům“ rozdělit do dvou přístupů: buď se s nimi identifikují a obhajují je, nebo se vůči nim vymezují. Na druhou stranu se i v této souvislosti ukazuje, že političky jsou mnohem více vnímány jako zástupkyně žen, než politici jako zástupci mužů. Očekává se od nich tedy, že se k těmto tématům budou vždy nějak vztahovat a vyjadřovat se k nim.

Politická reprezentace žen musí být neustále legitimizována v situaci, kdy ženy vstupují do politických institucí, které se historicky konstituovaly jako mužské. Jsme svědky nepoměrně vyšších nároků kladených na politické reprezentantky než na reprezentanty. I po zvolení do politických funkcí jsou ženy v politice mimo jiné vnímány stereotypně či konfrontovány s nedůvěrou vůči svým kompetencím.

Empirický výzkum se často zaměřuje na ověřování hypotézy, „zda zastupitelky hlasují, mluví a vytvářejí zákony pro ženy častěji než jejich mužští kolegové“ (Celis 2008: 113, zvláště v originále). Nezabývá se tedy (pouze) rozdíly

v početním zastoupení žen a mužů, ale kvalitativními rozdíly v jejich politické práci. V tomto ohledu však studie narážejí na problém operacionalizace „zájmů žen“ či „problémů žen“, aby bylo možné zkoumat, zda se muži a ženy věnují těmto tématům rozdílně.

Ačkoli řada empirických výzkumů dokládá konkrétní ilustrace pozitivních změn souvisejících s vyšším zastoupením žen v politice, nelze tvrdit, že vyšší zastoupení žen v politice by samo o sobě nutně přinášelo pozitivní změnu. Nejde totiž vždy jen o početní zastoupení žen, ale zpravidla i o jejich ochotu a schopnost vnášet do politiky témata, která se dotýkají primárně žen, a usilovat o jejich řešení. Navzdory nejednoznačným výsledkům empirických výzkumů je potřeba o vyšší zastoupení žen v politice nadále usilovat vzhledem k tomu, že ženy mají stejně jako muži bezpodmínečný nárok na to podílet se na rozhodování. Jak jsme v publikaci ukázaly, poptávka po tom, jestli ženy mění politiku k lepšímu, odráží dvojí měřítko posuzování mužů a žen v politice.

Teoretické přístupy nám ukazují, že v některých případech spíše než na číslech záleží na konkrétních osobách (kritické aktérky a kritičtí aktéři) a jejich jednání (kritické počiny). Do hry tak vždy vstupuje více faktorů, jako je aktuální politický a institucionální kontext. To však neznamená, že bychom měli na míru zastoupení žen v politice úplně rezignovat.

Ať je kontext více či méně příznivý, vždy je větší pravděpodobnost, že se do zorného pole zastupitelů a zastupitelek, zákonodárkyň a zákonodárců dostanou i témata a problémy, které se týkají především žen. Jak dobře ukazuje Beckwith, řada zájmů je společných ženám napříč různými názorovými proudy. Liší se nikoli v samotném rozpoznání těchto zájmů, ale v identifikaci konkrétních problémů a ještě spíše v představách o jejich řešení (Beckwith 2014: 23-26).

Nejasnost a určitá rozporuplnost závěrů empirických studií, na něž upozorňují například Childs a Krook (Childs, Krook 2009), může být dána odlišnými teoretickými východisky daných výzkumů či odlišným polem bádání. Ukazuje se totiž, že na místní úrovni, v lokální politice, je dopad vyššího zastoupení žen větší než na úrovni celostátní. Je tedy potřeba situaci i nadále sledovat a vždy pečlivě specifikovat na jaký kontext se ta která studie zaměřuje, s jakými aktéry a aktérkami pracuje, jaké fáze politického procesu a jaká témata zahrnuje.

ZDROJE

Appeltová M., Šprincová V. (2010). „Ženy u moci a v rozhodovacích pozicích“. In Kubálková, P., Wennerholm Čáslavská, T. (eds.). *Ženy a česká společnost. Hodnocení implementace Pekingské akční platformy na národní a mezinárodní úrovni (Peking + 15)*. Praha: Otevřená společnost, s. 63–73.

Ashley, J. (2014). „Vignette – The Story of Critical Mass: Women at Westminster“. In *Deeds and Words: Gendering Politics after Joni Lovenduski*, ECPR Press, s. 165–166.

Bacchi, C. (2006). „Arguing for and against Quotas. Theoretical Issues“. In Dahlerup, D. (ed.). *Women, Quotas and Politics*. Abingdon: Routledge, s. 32–51.

Bem, S. L. (1993). *The Lenses of Gender: Transforming the Debate on Sexual Inequality*. New Haven: Yale University Press.

Björn, F. et al. (2011). „Gender and Corruption: Lessons from Laboratory Corruption Experiments“. In *The European Journal of Development Research*, roč. 23, č. 1, s. 59–71.

Bochel, C., Bochel, H. (2008). „Women Leaders in Local Government in the UK“. In *Parliamentary Affairs*, roč. 61, č. 3, s. 426–441.

Celis, K. (2008). „Studying Women’s Substantive Representation in Legislatures: When Representative Acts, Contexts and Women’s Interests Become Important“. In *Representation*, roč. 44, č. 2, s. 111–123.

Celis, K. (2014). „Representation“. In Campbell, R., Childs, S. (eds.). *Deeds and Words: Gendering Politics after Joni Lovenduski*, ECPR Press, s. 51–65.

Celis, K. et al. (2008). „Rethinking Women’s Substantive Representation“. In *Representation*, roč. 44, č. 2, s. 99–110.

Celis, K., Childs, S. (2008). „The Descriptive and Substantive Representation of Women: New Directions“. In *Parliamentary Affairs*, roč. 61, č. 3, s. 419–425.

Dahlerup, D. (1988). „From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics“. In *Scandinavian Political Studies*, roč. 11, č. 4, s. 275–298.

Dahlerup, D. (2014a). „Representing Women. Defining Substantive Representation of Women“. In Escobar-Lemmon, M., Taylor-Robinson, M. M. (eds.). *Representation: The Case of Women*, New York: Oxford University Press, s. 58–75.

Dahlerup, D. (2014b). „The Critical Mass Theory in Public and Scholarly Debates“. In Campbell, R., Childs, S. (eds.). *Deeds and Words: Gendering Politics after Joni Lovenduski*, ECPR Press, s. 137–163.

Diamond, I., Hartsock, N. (1998). „Beyond Interests in Politics: A Comment on Virginia Sapiro’s ‚When Are Interests Interesting? The Problem of Political Representation of Women‘“. In Phillips, A. (ed.). *Feminism and Politics*. New York: Oxford University Press, s. 193–202.

Dollar et al. (2001). „Are Women Really the ‚Fairer‘ Sex? Corruption and Women in Government“. In *Journal of Economic Behavior & Organization*, roč. 46, č. 4, s. 423–429.

Downs, L. L. (1993). „If ‚Woman‘ is Just an Empty Category, Then Why Am I Afraid to Walk Alone at Night? Identity Politics Meets the Postmodern Subject“. In *Comparative Studies in Society and History*, roč. 35, č. 2, s. 414–437.

Freidenvall, L., Dahlerup, D., Skjeie, H. (2006). „The Nordic Countries – An Incremental Model“. In Dahlerup, D. (ed.). *Women, Quotas and Politics*. Abingdon: Routledge, s. 55–82.

Fraser, N. (1997). *Justice Interruptus: Critical Reflexions on the „Postsocialist“ Condition*. New York: Routledge.

Fraserová, N., Honneth, A. (2004). *Přerozdělování nebo uznání?* Praha: Filosofia.

Gelnarová, J. (2010). „Reprezentace žen v politice z pohledu politické teorie aneb ‚Co všechno znamená, když se řekne, že ženy jsou v politice podreprezentovány?‘“. In *Acta Politologica*, roč. 2, č. 2, s. 120–135.

Gilliganová, C. (2001). *Jiným hlasem: O rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál.

Hekman, S. (1997). „Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited“. In *Signs*, roč. 22, č. 2 s. 341–365.

Childs, S., Krook, M. L. (2008). „Critical Mass Theory and Women’s Political Representation“. In *Political Studies*, roč. 56, č. 3, s. 725–736.

Childs, S., Krook, M. L. (2009). „Analyzing Women’s Substantive Representation: From Critical Mass to Critical Actors“. In *Government and Opposition*, roč. 44, č. 2, s. 125–145.

Jaggar, A. M. (1974). „On Sexual Equality“. In *Ethics*, roč. 84, č. 4, s. 275–291.

Jaggarová, A. M. (1992). „Feministická etika: projekty, problémy, perspektivy“. In *Filosofický časopis*, č. 5, s. 782–798.

Kolářová, M. (2008). „Na křižovatkách nerovností: gender, třída a rasa/etnicita“. In *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, roč. 8, č. 2, s. 1–10.

Lloren, A. (2015). „Women’s Substantial Representation: Defending Feminist Interests or Women’s Electoral Preferences?”. In *The Journal of Legislative Studies*, roč. 21, č. 2, s. 144–167.

Lovenduski, J. (2001). „Women and Politics: Minority Representation or Critical Mass?”. In *Parliamentary Affairs*, 4. 54, s. 743–758.

Lovenduski, J., Norris, P. (1989). „Women Candidates for Parliament: Transforming Agenda?”. In *British Journal of Political Science*, roč. 19, č. 1, s. 106–115.

Lovenduski, J., Norris, P. (2003). „Westminster Women: The Politics of Presence”. In *Political Studies*, roč. 51, s. 84–102.

Mackay, F. (2008). „‘Thick’ Conceptions of Substantive Representation: Women, Gender and Political Institutions”. In *Representation*, roč. 44, č. 2, s. 125–139.

Mansbridge, J. „Feminism and Democracy”. In Phillips, A. (ed.). *Feminism and Politics*. Oxford – New York: Oxford University Press, s. 142–158.

Mansbridge, J. (1999). „Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent, Yes?”. In *The Journal of Politics*, roč. 61, č. 3, s. 628–657.

Mansbridge, J. (2003). „Rethinking Representation”. In *The American Political Science Review*, roč. 97, č. 4, s. 515–528.

Mohanty, Ch. T. (1998). „Feminist Encounters: Locating the Politics of Experience”. In Phillips, A. (ed.). *Feminism and Politics*. Oxford – New York: Oxford University Press, s. 254–272.

Mohanty, Ch. T. (2003). *Feminism without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*. Durham – London: Duke University Press.

Nagl-Docekal, H. (2007). *Feministická filozofie*. Praha: Slon.

Nawaz, F. (2010). „Spotlight: Gender and Corruption”. In *Anti-corruption Research News*, č. 2, s. 1–3.

Phillips, A. (1995). *The Politics of Presence*. Oxford: Clarendon Press.

Phillips, A. (1998). „Democracy and Representation: Or Why Should It Matter Who Our Representatives Are?”. In Phillips, A. (ed.). *Feminism and Politics*. New York: Oxford University Press, s. 224–240.

Phillips, A. (2001). *Multiculturalism, Universalism and the Claims of Democracy*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.

- Pitkin, H. (1967). *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Rivas, M. F. (2012). „An Experiment on Corruption and Gender“. In *Bulletin of Economic Research*, roč. 65, č. 1, s. 10–42.
- Sapiro, V. (1981). „When Are Interests Interesting? The Problem of Political Representation of Women“. In *The American Political Science Review*, roč. 75, č. 3, s. 701–716.
- Sapiro, V. (1983). *The Political Integration of Women: Roles, Socialization, and Politics*. Chicago: University of Illinois Press.
- Saward, M. (2008). „The Subject of Representation“. In *Representation*, roč. 44, č. 2, s. 93–97.
- Sawer, M. (2000). „Parliamentary Representation of Women: From Discourses of Justice to Strategies of Accountability“. In *International Political Science Review*, roč. 21, č. 4, s. 361–380.
- Sokolová, V. (2004). „Současné trendy feministického myšlení“. In Formánková, L., Rytířová, K. *ABC feminismu*. Brno: NESEHNUTÍ.
- Spivak, G. C. (1994). „Can the Subaltern Speak?“. In Williams, P., Chrisman, L. (eds.). *Colonial Discourse and Postcolonial Theory*. New York: Columbia University Press, s. 66–111.
- Squires, J. (2008). „The Constitutive Representation of Gender: Extra-Parliamentary Re-Presentations of Gender Relations“. In *Representation*, roč. 44, č. 2, s. 187–204.
- Studlar, D. T., McAllister, I. (2002). „Does a Critical Mass Exist? A Comparative Analysis of Women's Legislative Representation since 1950“. In *European Journal of Political Research*, roč. 41, č. 2, s. 233–253.
- Sung, H.-E. (2003). „Fairer Sex or Fairer System? Gender and Corruption Revisited“. In *Social Forces*, roč. 82, č. 2, s. 703–723.
- Swamy et al. (2001). „Gender and Corruption“. In *Journal of Development Economics*, roč. 64, č. 1, s. 25–55.
- Tamerius, K. L. (2010). „Sex, Gender, and Leadership in the Representation of Women“. In Krook, M. L., Childs, S. (eds.). *Women, Gender, and Politics: A Reader*. Oxford: Oxford University Press, s. 243–249.
- Young, I. M. (1994). „Gender as Seriality: Thinking about Women as a Social Collective“. In *Signs*, roč. 19, č. 3, s. 713–738.

Publikace je vydána v rámci projektu **Ženy a muži v rovnováze**.

Projekt podpořila Nadace Open Society Fund Praha z programu Dejme (že)nám šanci, který je financován z Norských fondů. Prostřednictvím Norských fondů přispívá Norsko ke snižování sociálních a ekonomických rozdílů a posílení vzájemné spolupráce v Evropě. Podporuje především ochranu životního prostředí, výzkum a stipendia, rozvoj občanské společnosti, péči o zdraví, děti, rovnost žen a mužů či zkvalitnění justice. Program Dejme (že)nám šanci podporuje rovné příležitosti žen a mužů v pracovním i osobním životě a prevenci a pomoc obětem domácího násilí v České republice. Spravuje ho Nadace Open Society Fund Praha, která od roku 1992 rozvíjí hodnoty otevřené společnosti a demokracie v České republice.

Projekt byl realizován za finanční podpory Úřadu vlády České republiky a Rady vlády pro rovnost žen a mužů.

Úřad vlády České republiky

www.osf.cz
eeagrants.org
www.dejmezenamsanci.cz

RŮZNÉ ŽENY, RŮZNÉ ZKUŠENOSTI

KDO JSOU „ŽENY“?

ženy KDO JSOU „ŽENY“?
POLITIKA RODU MUŽSKÉHO
ŽENY A KORUPCE stereotyp
MĚNÍ ŽENY POLITIKU? korupce

KDO JSOU „ŽENY“?

POLITIKA RODU MUŽSKÉHO
stereotyp JAK SE MĚNÍ
POLITICKÁ TÉMATA
kritická hranice

VÍCE ŽEN – JINÁ POLITIKA?

Mgr. Veronika Šprincová
Mgr. Markéta Mottlová

Fórum 50 % je nezisková organizace, která podporuje vyrovnané zastoupení žen a mužů v politice a rozhodovacích pozicích. Ačkoli ženy tvoří více než 50 % populace, jejich zastoupení v politice je průměrně pouhých 20 % a ve vedoucích pozicích ještě méně. Chceme, aby rozhodovací procesy byly vyváženější a zahrnovaly názory a životní zkušenosti nejen mužů, ale i žen.

Fórum 50 %, o.p.s.
1. vydání 2016
ISBN 978-80-904447-8-2
Grafická úprava: Eva Chmelová
www.evachmelova.cz

KRITICKÉ POČINY POLITICKÁ TÉMATA

kritická hranice

KDO JSOU „ŽENY“?

ženy

KDO JSOU „ŽENY“?

POLITIKA RODU MUŽSKÉHO

ŽENY A KORUPCE

stereotyp

různé ženy, různé zkušenosti

korupce

JSOU „ŽENY“?

KRITICKÉ POČINY

POLITIKA RODU MUŽSKÉHO

JAK SE MĚNÍ POLITIKA?

POLITICKÁ TÉMATA

MĚNÍ ŽENY POLITIKU?

ŠEDIVÁ JE TEORIE A VĚČNĚ ZELENÝ JE STROM ŽIVOTA

ženy

OBSAH

9	ÚVOD
11	1. POLITIKA RODU MUŽSKÉHO
12	1.1 Stereotyp žen – pečovatelek
13	1.2 Není reprezentace jako reprezentace
14	1.2.1 Deskriptivní reprezentace – zastupování žen ženami
15	1.2.2 Substantivní reprezentace – jednání v zájmu žen
18	2. KDO JSOU „ŽENY“?
20	2.1 Proč by měly „zájmy žen“ obhajovat právě ženy?
24	2.2 Jaká jsou ženská témata a jaké zájmy vlastně ženy mají?
29	3. ŠEDIVÁ JE TEORIE A VĚČNĚ ZELENÝ JE STROM ŽIVOTA
31	3.1 Dopad vyššího zastoupení žen na konkrétní politická témata a procesy
32	3.2 Odlišné priority politiků a političek?
34	3.3 Ženy a korupce
35	3.4 Různé ženy, různé zkušenosti
39	4. JAK SE MĚNÍ POLITIKA? KRITICKÁ HRANICE, KRITICKÉ POČINY, KRITICKÉ OSOBY
46	5. MĚNÍ ŽENY POLITIKU?
48	ZDROJE

hranice MUŽI
POLITIKA RODU MUŽSKÉHO
kritické osoby ZÁJMY KRITICKÉ OSOBY
kritická hranice ROZHODOVACÍ PROCESY ženy témata
RŮZNÉ ŽENY, RŮZNÉ ZKUŠENOSTI
není reprezentace, jako reprezentace
procesy ODLIŠNÉ PRIORITY
MĚNÍ ŽENY POLITIKU?

VÁŽENÉ ČTENÁŘKY, VÁŽENÍ ČTENÁŘI...

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

k napsání následující publikace nás vedla snaha prozkoumat dopad vyššího zapojení žen do politiky na její obsah či kulturu. Ačkoli je tato otázka v diskusích o zapojení žen do politiky nasnadě a často se o praktických přínosech vyššího zastoupení žen spekuluje, neexistuje dosud komplexní zmapování souvislosti mezi mírou zapojení žen do politiky a podobou politického rozhodování. Zatímco na teoretické úrovni je téma pokryto v zahraničním i českém kontextu poměrně široce, empirických ověření hypotéz existuje o poznání méně (viz např. Dahlerup 2014a).

V průběhu psaní publikace se náš původní záměr částečně změnil. Za důležitější považujeme jít o „jeden krok zpět“ a položit si základní otázku, jestli není takový přístup sám o sobě diskriminační a nezakrývá podstatu problému – to že je politika konstruovaná podle mužské normy, což není vůbec zpochybňováno.

Proč by se mělo ospravedlňovat vyšší zastoupení žen v politice poukazem na důkazy, že ženy mění politiku? Požadujeme to stejné po mužích v politice? Jinými slovy, na ženy v politice jsou kladeny mnohem vyšší nároky a poptávka po důkazech, že ženy politiku vylepší, to jasně ilustruje. Je nespravedlivé podmiňovat zastoupení žen v politice tím, že ji změní. Jsme přesvědčené, že ženy mají legitimní nárok na to být zastoupeny v politice bez jakýchkoliv dalších otázek.

Co se týče struktury textu, v první části publikace jsou shrnuty základní teoretické přístupy k otázce reprezentace žen v politice, v další pak stav bádání v oblasti praktické aplikace těchto přístupů. Následuje shrnutí případových studií týkajících se prosazování konkrétních politických agend či procesů. V závěrečné kapitole publikace je nakonec přiblížen koncept kritické hranice, který vysvětluje, proč ke změnám dosud nemohlo dojít.

Za řešerše části zdrojů děkujeme kolegovi Karlu Musílkovi a stážistkám Fóra 50 % Petře Kurešové a Lence Frolíkové. Za cenné připomínky děkujeme recenzentce Blance Nyklové.

Veronika Šprincová a Markéta Mottlová

ŽENY A KORUPCE

KRITICKÁ HRANICE POLITIKA RODU MUŽSKÉHO

tické osoby **KDO JSOU „ŽENY“?**

ženy stereotyp

MĚNÍ ŽENY POLITIKU? korupce

ZÁJMY ŽEN

KRITICKÉ OSOBY

RODU MUŽSKÉHO ODLIŠNÉ PRIORITY

stereotyp **kritická hranice**

POLITICKÁ TÉMATA **není reprezentace, jako reprezentace**

RŮZNÉ ŽENY, RŮZNÉ ZKUŠENOSTI

ŠEDIVÁ JE TEORIE A VĚČNĚ ZELENÝ JE STROM ŽIVOTA

kritické osoby **hranic**

ÚVOD

V České republice i v celosvětovém průměru tvoří ženy v politickém rozhodování stále menšinu.¹ A to i přes to, že v populaci je jich více než polovina a neexistuje žádný objektivní důvod, proč by v demokratických společnostech, kde mají ženy a muži legislativně zaručena rovná práva, měly mít nerovný přístup k politickému rozhodování.

Rozdíl navíc není jen v početním zastoupení, ale i ve vnímání političek a politiků. Tím, že jsou ženy stále v menšině, je na ně upnuta větší pozornost a jejich případná selhání jsou zobecňována a dávána do souvislosti s jejich pohlavím. Zároveň jsou na ně kladena větší očekávání a zodpovědnost – nestačí, aby zastupovaly své voliče a voličky, aby naplňovaly svůj volební program, často se od nich očekává i to, že budou zastupovat ženy a jejich zájmy (Phillips 1998: 235).

Argument, že je spravedlivé, aby měly ženy stejný podíl na moci jako muži, jako by nestačil. Badatelé a badatelky se proto již desetiletí zabývají dopady vyššího zastoupení žen na politické rozhodování. Argumenty ve prospěch vyššího zastoupení žen v politice rozděluje švédská politoložka Drude Dahlerup na tři skupiny: *argument spravedlnosti*, *argument zkušenosti* a *argument zájmů*. Cílem prvního argumentu je reprezentace sama o sobě neboli symbolická reprezentace² – tedy jednoduše samotné zastoupení žen v rozhodovacích orgánech.

Další skupina argumentů zahrnuje celospolečenský kontext. Žijeme ve společnosti, kde stále přetrvává řada předsudků, od dětství k nám jakožto k ženám, nebo k mužům, přistupují ostatní odlišně. To se pak promítá i do našich životních zkušeností. Pokud je v politice významně zastoupena pouze jedna část populace, chybí tam kromě samotných žen i jejich zkušenosti a perspektivy formované na jejich základě.

Poslední argument, kterému se budeme podrobněji věnovat v následujících kapitolách, vnáší do diskuse navíc i předpoklad, že na základě odlišných životních zkušeností mají ženy i společné zájmy, které by měly v politice obhajovat. Tato skupina argumentů je podrobována největší kritice.

Důležitý postřeh do diskuse vnáší Michael Saward, který upozorňuje, že reprezentace předchází zájmům, nikoli naopak. „Zájmy žen“ podle něj nejsou dané ani zřejmé, a je proto potřeba je vyargumentovat a interpretovat (Saward 2008: 95). Jinými slovy, je potřeba, aby ženy byly nejprve součástí politického rozhodování, což jim následně umožní artikulovat určité zájmy. Nelze však předvídat jejich obsah a navíc je pravděpodobné, že různé ženy budou takovým zájmům rozumět různě (například na základě svého politického přesvědčení). Některé studie se zaměřují širěji na kritiku politiky jako takové a upozorňují, že ženy mohou efektivně hájit svá práva, aniž by přitom musely vstupovat do politické arény, která je historicky nastavena podle „mužské normy“.

Naším cílem zde není zpochybňovat přínos a význam ženského hnutí a aktivismu, nicméně zdůrazňování předpokladu, že nevládní organizace mohou být v boji za práva žen úspěšnější než zvolené zákonodárkyně, v zásadě oslabuje požadavek na začlenění žen do zastupitelských orgánů.

Je tedy potřeba znovu připomenout komplexnost celého problému a oddělit argument spravedlnosti (nárok žen na adekvátní zastoupení v rozhodovacích orgánech) od úsilí o zrovnoprávnění žen, které je potřeba vyvíjet na různých úrovních, vládní i nevládní. Ačkoli jsme si vědomy širších souvislostí, v následujících kapitolách se nevládní úroveň zabývat nebudeme, jelikož naší ústřední otázkou je, zda vyšší zastoupení žen v politice s sebou přináší kromě demokratické politiky i změnu politických témat a stylu.

Poznámky

¹ Aktuální statistiky prezentuje na svých webových stránkách Meziparlamentní unie: <http://ipu.org/wmn-e/world.htm>

² K pojetí symbolické reprezentace Pitkin 1968: 92-111, srov. Saward 2008: 94.

POLITIKA RODU MUŽSKÉHO

Zatímco muži jsou zpravidla vnímáni jako přirozená součást politiky – jejich místo v ní nebývá nijak zpochybňováno –, ženy tak dosud plně vnímány nejsou. Z historického nastavení politiky podle mužské normy plynou odlišná očekávání od žen a mužů i jejich odlišná hodnocení. Očekávání, nebo dokonce požadavek, na to, aby ženy „spasily“ politiku a pozvedly politickou kulturu, považujeme za nespravedlivý. V politice je mnoho průměrných i podprůměrných politiků, tak proč je zpochybňováno (vyšší) zastoupení žen s odkazem na průměrné političky? Pozornost by se měla více přesunout od podrepräsentace žen k nadrepräsentaci mužů v politických institucích.

Nejen že politika je stále převážně mužskou doménou, ale je zapotřebí si také uvědomit, že politika byla historicky formována muži a pro muže.

Očekávání, že ženy očistí politiku, by nutně muselo implikovat závěr, že ženy jsou kvalitativně lepší než muži, že ženy jsou mužům morálně nadřazeny. Argumentace, že repräsentace žen by měla být zvýšena na základě této úvahy, by pocho-pitelně neuspěla. Z mylného očekávání, že ženy spasí politiku, ve výsledku plyne i zklamání, když se nějaká politička projeví ve špatném světle. Následným rozhořčeným postěžováním si „podívejte se, k čemu nám je více žen v politice?“ je nepřímo oslabován požadavek na vyšší politickou participaci žen. Vyšší zastoupení žen v politice by mělo být považováno spíše za otázku spravedlnosti

1

než za otázku vnesení morálních hodnot do politického života ženami.

Požadavek na zahrnutí životních zkušeností a perspektiv jedné poloviny populace do procesu vytváření různých politik (ve smyslu policy) nelze jednoduše přehlížet. Proč by ženy neměly mít právo podílet se na rozhodování, když politická rozhodnutí ovlivňují jejich životy? Na přítomnosti žen v politice záleží, když se politizuje zkušenost žen.

1.1 STEREOTYP ŽEN – PEČOVATELEK

Je však třeba upozornit na možné úskalí, pokud jsou političky primárně spojovány s oblastmi, jako je zdravotnictví, školství a sociální oblast. Představa, že ženy jsou ze své podstaty mírumilovnější, a že díky nim se i politika bude vést ve smířlivějším duchu, je zavádějící, jelikož nevěnuje pozornost vzájemným odlišnostem žen. Stejně tak se nemusejí vždy naplnit očekávání, že se ženy budou „přirozeně“ zaměřovat na témata spojená s péčí o druhé. Zapomíná se, že ženy nejsou skupinou s jednotnými charakteristikami, identitou a tedy i „přirozeností“.

Tvrzení, že ženy budou v politice více naslouchat ostatním, protože je to obecně dáno jejich rolí matky-pečovatelky, může být kontraproduktivní v tom slova smyslu, že se pouze potvrzuje stereotyp o ženách jako „starajících se pečovatelkách“ (Sapiro 1983). Společenské stereotypy o ženách se tak prolínají do politického života, konkrétně do uvažování o roli političek.

S představou političek jako pečovatelek souvisí časté jmenování žen do „měkčích“ rezortů (ministerstvo práce a sociálních věcí, ministerstvo zdravotnictví, ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy). V protikladu k tomu muži obvykle obsazují „tvrdé“ rezorty (ministerstvo vnitra, ministerstvo financí, ministerstvo obrany). Existují však i výjimky – můžeme například zmínit současné ministryně obrany v Německu (Ursula von der Leyen), v Nizozemsku (Jeanine Hennis-Plasschaert), v Norsku (Ine Eriksen Søreide), či v minulosti ministryně obrany ve Švédsku (Karin Enström), ale také v České republice (Vlasta Parkanová, Karolína Peake). Bohužel i v případě, kdy politička stojí v čele tohoto „tvrdého“ ministerstva, je její kompetentnost zpochybňována odvoláváním se na skutečnost, že je žena. Muž na této pozici je naopak vnímán jako norma a jeho politické kroky nejsou sledovány v souvislosti s jeho pohlavím. Svět politiky zůstává slovy

Virginie Sapiro převážně mužskou doménou (Sapiro 1981: 712) a k ženám je nedůvěřivý, nebo přinejmenším ostražitý. Znevýhodněná pozice žen v politice se mimo jiné projevuje v této nedůvěře vůči kompetencím politiků.

1.2 NENÍ REPREZENTACE JAKO REPREZENTACE

V diskusích o zastoupení žen v politice se často setkáváme s názorem, že by ženy měly být v politice „reprezentovány“. Jen zřídka je však upřesněno, co je pod tímto pojmem vlastně míněno a co se od politické reprezentace žen očekává.

V teoretické literatuře najdeme řadu rozdělení reprezentace na různé typy,³ zpravidla však všechny nějakým způsobem odkazují nebo se dají vztáhnout ke klasické práci Hanny Pitkin *The Concept of Representation* (Pitkin 1967).⁴ Důkladný rozbor pojmu „reprezentace“ nabízí ve svém článku Jitka Gelnarová, která v souvislosti s reprezentací žen v politice pokládá dvě zásadní otázky: co (např. čí zájmy) má být reprezentováno a kdo by měl reprezentovat koho (Gelnarová 2010: 124n).

Zastupování někoho (deskriptivní reprezentace) – rozhodovací orgány by měly odrážet strukturu společnosti. Žen je ve společnosti polovina, měly by být tedy zastoupeny také z poloviny.

Jednání v *zájmu* někoho (substantivní reprezentace) – důležité je, jak zastupitel či zastupitelka jedná. Zájmy žen by měly být v politickém rozhodování zohledňovány stejně, jako zájmy mužů.

Pro další práci s konceptem reprezentace jsme se tedy rozhodly využít dva typy reprezentace, které popisují Pitkin či Phillips (Phillips 1998), a to deskriptivní a substantivní reprezentaci. Gelnarová upozorňuje, že „požadavek, aby ženy v politice reprezentovaly ženy-voličky, v sobě spojuje pojetí reprezentace deskriptivní a substantivní“ (Gelnarová 2010: 125; srov. Celis, Childs 2008, Childs, Krooks 2008, Saward 2008), což je také ústředním tématem tohoto textu. Na oba koncepty se podíváme podrobněji, přičemž cílem není tyto pojmy pouze popsat, ale také kriticky zhodnotit.

1.2.1 Deskriptivní reprezentace – zastupování žen ženami

Deskriptivní reprezentaci přibližuje Pitkin metaforou zrcadla či zmenšeného portrétu. Zastupitelské orgány by v tomto pojetí měly být jakýmsi reprezentativním vzorkem celé společnosti. Pokud je tedy ve společnosti polovina žen, měly by být v parlamentech či dalších zastupitelských orgánech zastoupeny taktéž z poloviny. Sama si je však vědoma limitu tohoto typu reprezentace – nezaručuje jednání v zájmu reprezentovaných, ale „pouze“ jednání za někoho (Pitkin 1967: 60-91). Jinými slovy tak voličky (a voliči) politikám vystavují bianco šek a doufají, že jejich jednání bude odrážet zájmy a potřeby žen.

Dalším limitem, který je v kontextu našeho tématu důležitý, je i to, jak daleko lze v deskriptivní reprezentaci zajít, zda je možné, aby rozhodovací procesy skutečně ve všech ohledech odrážely společnost tzv. 1 : 1. Anne Phillips v odkazu na článek zaměřený na reprezentaci od Allena Phillipse Griffithse upozorňuje na zajímavý fakt – v některých případech nevyžadujeme, aby byly zájmy určité skupiny obhajovány jejími samotnými členy či členkami a ani nepovažujeme za pravdivý předpoklad, že členky a členové takové skupiny budou její zájmy hájit nejlépe.

Jako příklad uvádí „blázný“, o kterých si obvykle nemyslíme, že budou nejlépe reprezentovat jiné „bláznů“ a ani není obvyklé, aby byl ve společnosti vznášen nárok na vyšší zastoupení „bláznů“ v zastupitelských orgánech – spíše naopak (Phillips 1998: 225). V případě žen je v tomto ohledu argumentace jednoznačnější než v případě společenských menšin, a to ze dvou důvodů. Jednak ženy netvoří ve společnosti menšinu, jednak prostupují různými společenskými vrstvami, jakožto skupina mají stejné intelektuální a další předpoklady pro výkon politické funkce jako skupina mužů.

Phillips dále zdůrazňuje, že nárok na *deskriptivní reprezentaci* bývá zpravidla prosazován těmi, kdo považují zastupitelskou demokracii pouze za druhou nejlepší formu demokracie a upřednostňují demokracii přímou. Když už se nepodílí na rozhodování každá osoba přímo, musí být zastupitelské orgány „zrcadlem“ či „zmenšeným obrazem“ voličstva (Phillips 1998: 226). Předpokládá se, že ženy budou „v politických institucích reprezentovány zase jen ženami“ (Gelnarová 2010: 125).

Právě v tom spočívá další problém tohoto pojetí politické reprezentace. Z podstaty staví legitimitu zastupitelů a zastupitelů na příslušnosti k určité skupině (ať již jde o skupinu definovanou pohlavím, věkem či třeba společenským

postavením), nikoli na důvěře voliček a voličů. Zároveň implicitně předpokládá, že i voliči a voličky volí své zastupitele a zastupitelky především na základě osobní identifikace s nimi a nikoli např. podle politického programu. V centru pozornosti tak stojí složení zastupitelských orgánů z hlediska identity jejich členek a členů, nikoli jejich aktivity a obsahu rozhodování (Pitkin cit. in Phillips 1998: 226).

1.2.2 Substantivní reprezentace – jednání v zájmu žen

Substantivní reprezentace je naopak založena na představě jednání v *zájmu* někoho (Pitkin 1967: 112-143). Podle Anne Phillips je nárok na analogickou (substantivní) reprezentaci prosazován častěji, než nárok na reprezentaci deskriptivní. Důraz se zde tedy přesouvá z otázky „kdo reprezentuje“ na otázku „jak zastupitel/ka jedná“, která je i samotnou Pitkin považována za důležitější, protože na rozdíl od deskriptivní reprezentace umožňuje hodnotit jednání zastupitelů/ek, respektive zda reprezentují dobře, nebo špatně (Celis, Childs 2008: 419). Waylen definuje substantivní reprezentaci žen jako „produkování pozitivních genderových výsledků“ (Waylen cit. in Celis, Childs 2008: 424).

V praxi je více než pravděpodobné, že se zastupitelé/ky a zastupované osoby budou v určitých ohledech lišit, důležité je však to, co (jaké politiky, preference a myšlenky) prosazují a nakolik to odpovídá požadavkům jejich voličů a voliček. Předpokladem tedy je, že ženy budou jednat v zájmu žen spíše než muži, více žen v politice však nezaručuje lepší prosazování „zájmů žen“ (Celis, Childs 2008: 419).

Zásadní úlohu zde hraje vstřícnost k potřebám voličstva a schopnost *naslouchání* – „zastupitelé a zastupitelky by měli jednat v zájmu reprezentovaných a naslouchat jim“ (Pitkin cit. in Sapiro 1981: 703). Childs a Krook v této souvislosti dodávají, že pro dosahování feministických výsledků – což ovšem nemusí být vždy totéž, co „zájmy žen“, jelikož ne všechny ženy se s feminismem ztotožňují a ne všechny mu přisuzují stejný obsah – je důležitější „genderové povědomí“, tedy schopnost a ochota zohledňovat přetrvávající nerovné společenské postavení žen a mužů na základě jejich pohlaví, než samotný fakt, že je někdo ženou (Childs, Krook 2009: 132).

Celis a Childs upozorňují, že v nepříznivých podmínkách se mohou ženy v rozhodovacích pozicích ze strategických důvodů rozhodnout raději veřejně

1

nepodporovat feministickou agendu a „nehovořit za ženy“ (Celis, Childs 2008: 424). Zároveň však upozorňují, že i přesto může docházet k pozitivním změnám.

V kontextu reprezentace žen však nyní vyvstávají dvě zásadní otázky:

1. Je v této situaci vůbec ještě důležité, zda jsou reprezentantkami a reprezentanty ženy, nebo muži (Phillips 1998: 227)?
2. Co je vlastně onou „substancí“? Jaké zájmy by měli zastupitelky (a zastupitelé) prosazovat, pokud chtějí reprezentovat ženy?

Na obě tyto otázky se pokusíme odpovědět v následující kapitole.

Poznámky

³ Za všechny např. Gayatri Chakravorty Spivak (Spivak 1994), Jane Mansbridge (2003) či Anne Phillips (Phillips 1998: 226n).

⁴ Pitkin vedle deskriptivní a substantivní reprezentace (ačkoli s tímto pojmem přímo nepracuje a hovoří o „jednání v zájmu někoho“), se kterými zde s ohledem na téma a citované zdroje pracujeme, zmiňuje ještě smluvní teorie, identifikuje formalistický přístup a symbolickou reprezentaci (Pitkin 1967). Dahlerup upozorňuje, že Pitkin popisuje jednotlivé typy reprezentace, neřeší však již jejich vzájemný vztah ani genderový rozměr reprezentace (Dahlerup 2014a: 62n). Zcela jinou typologii reprezentace, s níž pracuje i část citovaných zdrojů, nabízí např. Jane Mansbridge (Mansbridge 2003).

stereotyp

kritické osoby

hranice

U MUŽSKÉHO

KRITICKÉ OSOBY

ODLIŠNÉ PRIORITY

stereotyp kritická hranice

POLITICKÁ TÉMATA

korupce

ZÁJMY

ZELENÝ JE STROM ŽIVOTA

není reprezentace, jako reprezentace

RŮZNÉ ŽENY, RŮZNÉ ZKUŠENOSTI

MĚNÍ ŽENY POLITIKU?

ženy

2

KDO JSOU ŽENY?

Dosud jsme vcelku neproblematicky hovořily o ženách a mužích jakožto o dvou skupinách, které mají odlišné postavení ve společnosti a nerovný přístup k politickému rozhodování. Pokud se však podíváme na skupinu žen blíže, zjistíme, že je velmi problematické ji jednoduše pozitivně definovat. Nárok na deskriptivní reprezentaci se bez této definice vcelku dobře obejde, jelikož vystačí s tím, že určité osoby jsou ve společnosti rozeznávány jakožto ženy a na základě toho je k nim přistupováno, a jednoduše pak požaduje spravedlivý přístup těchto osob k politickému rozhodování.

Požadavek na substantivní reprezentaci se však bez vymezení kolektivní identity žen obejde jen stěží. Různé teoretičky a různí teoretici stejně jako různé feministické proudy přistupují k této otázce odlišně. V této diskusi existují dvě extrémní pozice. Jedna z nich představuje tzv. *biologický esencialismus*,⁵ který předpokládá, že „ženství“ a „mužství“ je vepsáno do našich těl a je tudíž neměnné. Na opačném pólu pak najdeme *radikálně dekonstruktivistické přístupy* kritické ke všem představám o stabilních identitách. Jednou z nejvýznamnějších představitelk tohoto proudu v kontextu genderové identity je americká teoretička Judith Butler.

Ačkoli jsou dekonstruktivistické přístupy či queer teorie v mnohém inspirativní, pro účely naší hlavní otázky – tedy zda vyšší zastoupení žen v politice vede k její proměně – jsou relevantní zejména diskuse, které se odehrávají mezi těmito dvěma póly.⁶ Ty se z velké míry soustřeďují na tzv. *politiku identity*, její kritiku a hledání jiných způsobů, jak „ženy“ vlastně definovat.

Ženské hnutí historicky pracovalo s kolektivní identitou žen vcelku neproblematicky, jelikož se na něm podílely jen ženy náležející k privilegovaným společenským vrstvám (ekonomicky, etnicky apod.). Jejich zkušenosti a zájmy si tak byly podobné, což jim umožnilo pracovat s univerzálním pojmem „žena“. Věra Sokolová však upozorňuje, že v průběhu 80. let docházelo ke zpochybňování této univerzální kategorie, jelikož své požadavky začaly vznášet i ženy, které se do takto úzce vymezené kategorie nevešly, ať již z důvodu odlišné barvy pleti, sexuální orientace, věku nebo například sociálního prostředí (Sokolová 2004: 201n).

Zásadní kritiku politiky identity nabízejí Nancy Fraser a Iris Young. Fraser kritizuje politiku identity zejména kvůli tomu, že neumožňuje zohlednit i nerovnosti v ekonomické oblasti (přerozdělování) a zaměřuje se pouze na kulturní aspekty uznání (Fraser 1997, Fraserová, Honneth 2004). S cílem překonat nebezpečí zvěčnění skupinové identity pak navrhuje vlastní *dvoudimenzionální* teorii spravedlnosti,⁷ která zahrnuje jak požadavky na přerozdělování, tak požadavky na uznání, a zároveň dodává, že ne u všech znevýhodněných skupin jsou oba stejně relevantní (Fraser 1997: 31-33).

Young shrnuje dva způsoby, jak se feministické myšlení vyrovnává s liberálním individualismem – vícenásobné pojetí genderu (*multiple gender*) a politiku identity. Ani jednu z těchto strategií však nepovažuje za úspěšnou a navrhuje proto vlastní pojetí genderu jakožto *sériovosti*.⁸ Tento koncept je pro naši práci klíčový, jelikož umožňuje pojímat ženy jako kolektivitu, aniž by zvěčňoval skupinovou identitu žen – vyhýbá se tak nebezpečí, že se některé ženy do této kategorie nevejdou.

Série jsou charakterizovány jako nahodilá seskupení, jejichž členky a členy spojuje pouze vztah k materiálnímu světu (Sartre hovoří o *prakticko-inertních* objektech – Young 1994: 725). Jako příklady uvádí Young osoby čekající na autobus nebo posluchače a posluchačky rádia – v obou těchto případech je jediným jejich společným rysem to, že čekají na autobus nebo poslouchají rádio. Osoby jsou v rámci sérií libovolně zaměnitelné, jelikož kromě vztahu k materiálním objektům, tj. jejich situovanosti, nejsou žádné jejich další charakteristiky relevantní (Young 1994: 725n). Jinými slovy, pojem „žena“ se nesnaží nijak pozitivně definovat, pouze upozorňuje na to, že ženy jsou podobně společensky situovány, což formuje jejich životní zkušenost.

Jiné přístupy na kritiku politiky identity reagují právě zdůrazněním zkušenosti (různých skupin)⁹ žen. Například Jane Mansbridge¹⁰ ukazuje, že ženská zkušenost může přemýšlení o politice i politiku samu v mnohém obohatit. Ačkoli byla politika (v teorii i praxi) po staletí výhradně doménou mužů, postupně byly diskuse o podstatě demokratické politiky výrazně ovlivněny feministickými myšlenkami (Mansbridge 1998: 142). Tento vliv se podle ní projevil zejména

2

v korekci dvou protichůdných „tradičních“ politologických představ o demokracii, tj. jak přístupu, který redukuje veškerou politiku na moc, tak přístupu, který odmítá moc jako takovou nebo přehlíží způsoby, jakými moc zasahuje do procesu deliberace (Mansbridge 1998: 147).

Upozorňuje také na to, že ideál politiky bez nadvlády má v politickém myšlení dlouhou tradici¹¹ a často je v souvislosti s ním odkazováno ke zkušenosti žen jakožto matek a pečovatelek a jejímu potenciálu obohatit politiku. Morální nárok však musí být ospravedlnitelný sám o sobě – tj. bez odkazu ke specifčnosti ženské zkušenosti, která však může sloužit jako vhodný korektiv obecných univerzálních tvrzení¹² (Mansbridge 1998: 148, 150). K tomu ještě dodává, že odlišná zkušenost se nemusí nutně projevovat v reálném chování žen a mužů, ale je ukotvena v sociálních obrazech „mužství“ a „ženství“ (Mansbridge 1998: 155-157).

Důraz je třeba klást spíše na odlišnou zkušenost (i když zkušenost žen a mužů se v mnoha případech překrývá) a odlišnou socializaci, kterou bychom měli chápat nikoli jako pasivní přijetí pod hrozbou trestu, ale jako aktivní budování vlastní osobnosti.

Naopak Alison Jaggar tvrdí, že jediná rozdílnost mezi muži a ženami je čistě fyziologická (tj. odlišnost reprodukčních orgánů) a nemá žádné další – psychické či morální – důsledky (Jaggar 1974: 280). Spíše než o „ženách“ je podle ní třeba hovořit o „lidských bytostech ženského pohlaví“ a rovnost pohlaví požadovat na základě obecně lidských, nikoli specificky ženských práv. Odkaz ke specifické zkušenosti žen (ať již fyzické nebo sociální) je problematický, protože lze jen stěží dokázat, zda je tato zkušenost skutečně navázána na pohlaví jedince, a rozhodnout nakolik je tato zkušenost významná (Jaggar 1974: 283).

2.1 Proč by měly „zájmy žen“ obhajovat právě ženy?

Karin Celis uvádí, že podle teoretiček a teoretiků skupinové reprezentace je deskriptivní reprezentace předpokladem substantivní reprezentace (Celis 2014: 51). Jinými slovy, pro to, aby mohly být obhajovány zájmy žen, musejí být ženy v politice zastoupeny. Velmi explicitní obhajobu teze, že zájmy žen budou nejlépe reprezentovat ženy, nabízí Virginia Sapiro. Její přístup je sice argumentačně v mnohém nepřesný a jen málo přesvědčivý, přesto je na místě uvést otázku, kterou si pokládá: „Jsem žena se zrzavými vlasy. Proč bych si měla přát být repre-

zentována ženou, dokonce zrzavou ženou?" (Sapiro 1981: 702). Důvodem by podle ní měla být skutečnost, že osoba, která je jí co možná nejpodobnější, bude také nejlépe reprezentovat její zájmy.

Upozorňuje však, že jako znaky podobnosti je třeba brát v úvahu pouze ty, které jsou politicky relevantní – gender totiž na rozdíl od barvy vlasů zakládá sdílenou zkušenost. V této souvislosti poznamenává, že zájmy dělnictva budou lépe hájit odbory než zaměstnavatelé, jejichž zájmy jsou v přímém rozporu se zájmy dělnictva. Podobně tedy i zájmy žen budou obhajovány lépe ženami než muži, protože zájmy žen jsou v přímém rozporu se zájmy mužů, kteří usilují o udržení svého dominantního postavení (Sapiro 1981: 703).

Sapiro vychází z toho, že zájmy žen lze pojímat analogicky s třídními zájmy. Poukazuje tak jednak na nutnost uvědomění si specifické zkušenosti žen a jejich odlišného společenského postavení a jednak na nutnost uvědomění si mocenského nastavení společnosti.

Ovšem jak jsme již naznačily, představa, že ženy budou v politice obhajovat „zájmy žen“, na ně klade vyšší nároky než na jejich mužské kolegy.¹³ Příznačné v této souvislosti je, že vztah mezi deskriptivní a substantivní reprezentací je vždy ilustrován na příkladech společenských skupin, které mají ztížený přístup k rozhodování. Nesetkáváme se tak s otázkou, zda by muži měli zastupovat muže a co jsou vlastně „mužské zájmy“.

Skutečnost, že ženy v politice čelí různým (mnohdy protichůdným) očekáváním, můžeme chápat jako projev jedné z tzv. dominačních technik.¹⁴ Praktickou ilustraci nabízí Dahlerup: „političky (...) jsou feministickými hnutími obviňovány z toho, že jsou příliš závislé na svých stranách a nedostatečně podporují feministické požadavky. Nicméně když se pokusí vytvořit na základě ženských témat nadstranické spojení, často se setkají s kritikou od vedení strany, které je obviňuje ze zrazování stranické linie.“ (Dahlerup 2014a: 72n, srov. Dodson cit. in Beckwith 2014: 33).

Proč by tedy ženy měly být lepšími obhájkyněmi ženských zájmů než muži? V první řadě je potřeba upozornit, že v řadě prací se tato otázka netýká pohlaví,

ale genderu. Tedy sdílených zkušeností žen, nikoli pouze jejich biologického těla (Mansbridge 1999: 637n; Celis, Childs 2008: 419). V kontextu deskriptivní reprezentace se na sdílenou zkušenost a vnější prostředí odvolává i Jane Mansbridge – bytí „jediním z nás“ bývá považováno za předpoklad k prosazování „našich“ zájmů (Mansbridge 1999: 629).

Podrobnější rozpracování genderových aspektů reprezentace nabízí Karin L. Tamerius, která si klade otázku, jak bytí ženou nebo mužem strukturuje v kontextu reprezentace vztah k „ženským tématům“ (Tamerius 2010: 244). Jako dvě základní kategorie identifikuje genderové rozdíly ve zkušenostech a rozdíly v postojích a zdrojích. Ty pak rozpracovává podrobněji. Ačkoli lidé v rozhodovacích pozicích zpravidla pocházejí z podobně privilegovaného prostředí, existují podle Tamerius významné rozdíly mezi muži a ženami – ať již biologické (schopnost otěhotnět a родit děti) či společenské (odlišný přístup společnosti k ženám a mužům).¹⁵

Ačkoli se Tamerius – na rozdíl od jiných autorů a autorek – zaměřuje i na biologické rozdíly, ponechává stranou rozdíly mezi ženami navzájem i mezi muži navzájem. Předpokládá tak, že mezi muži a ženami je větší rozdíl než v rámci těchto skupin a ponechává stranou další aspekty, jako je věk, etnicita či politická příslušnost. Ponechává stranou i otázku, zda a za jakých okolností mohou „zájmy žen“ obhajovat muži.

Tomuto tématu se věnuje např. Anouk Lloren, která ve svém výzkumu ověřuje tezi, že zákonodárkyně obhajují ženské/feministické zájmy spíše než jejich mužští kolegové (Lloren 2015: 147). Dochází k závěru, že gender má vliv na hlasování především v případě „feministických“ zákonů, méně již při obhajobě preferencí voliček.¹⁶ Zároveň upozorňuje, že kromě genderu má vliv na hlasování i stranická příslušnost, spolupráce s ženskými organizacemi, volební obvod a délka působení v politice. Studie zabývající se tématem „kritických aktérů a akterek“ – tedy osob, které přinášejí v politice změnu – navíc upozorňují, že muži mohou být díky svému privilegovanému postavení v politice úspěšnějšími obhájci ženských či feministických témat (podrobněji viz kap. 4.).

Irene Diamond a Nancy Hartsock upozorňují, že schopnost mužů jednat v zájmu žen se značně liší v různých fázích politického procesu – „jedině ženy mohou jednat v zájmu žen při identifikaci ‚neviditelných‘ problémů, které ovlivňují životy velkého množství žen“ (Diamond, Hartsock 1998: 198).

Karen Beckwith uvádí důvody, proč se otázka politické reprezentace žen zaměřuje především na aspekt žen jakožto obhájkyň ženských zájmů, a dochází k podobným závěrům jako Tamerius. Ženy jsou podle ní vystaveny různým životním situacím a zkušenostem jakožto ženy, což formuje jejich perspektivu a porozumění jejich zájmům jakožto zájmům žen. Ženy se na základě svých zájmů sdružují a podporují ženská témata. Ženy v rozhodovacích pozicích by měly vznášet požadavky na podporu proženských politik a implementovat je (Beckwith 2014: 36). Ženy jsou podle ní klíčovými aktérkami jak v ženském hnutí, tak při prosazování ženských zájmů (Beckwith 2014: 37).

Nejen, že různé ženy mohou mít různé zájmy – a to jak voličky, tak zastupitelky –, navíc spojování žen s určitými tématy může být kontraproduktivní. Pokud se budou ženy angažovat v „měkkých“ tématech („tradičně“ ženských tématech zpravidla spojených s péčí o druhé) s odkazem na jejich zkušenost, těžko se budou prosazovat ve sférách, které jsou považovány za typicky mužské. Z krátkodobého hlediska může být tento přístup přínosný v tom, že vnese do politiky i témata, která dosud stála na okraji politického zájmu, z dlouhodobějšího hlediska však může ženám zkomplikovat přístup k jiným politickým tématům. V takové situaci mohou být ženy jen těžko vnímány jako rovnocenné partnerky s expertízou v různých oborech a oblastech.

Postoje k otázce žen, jakožto obhájkyň ženských zájmů, se značně různí. Pro některé teoretiky a teoretičky je představa, že ženy budou hájit zájmy žen, nemožná. Jak uvádí Weldon, popírají, že sdílené společenské zkušenosti jsou dostatečným základem k tomu, aby si ženy osvojily skupinovou perspektivu (Weldon cit. in Lloren 2015: 147). Navíc například Iris Marion Young odmítá argumentaci ve prospěch vyššího zapojení žen do politiky založenou na představě reprezentace zájmů.

Její argument je založen především na argumentu demokracie – v demokratických společnostech by měly mít přístup k rozhodování všechny skupiny, jichž se daná rozhodnutí dotýkají. Dahlerup k tomu dodává: „pokud jsou části populace de facto vyčleněny ze sféry vlivu, politický systém postrádá demokratickou legitimitu“ (Dahlerup 2014b: 147). Fiona Mackay upozorňuje, že při zkoumání genderových aspektů politické reprezentace se nestačí zaměřit pouze na úzce zaměřenou otázku, zda zastupitelky jednájí v zájmu žen, či nikoli. Podle ní je potřeba lokalizovat a analyzovat „kdo“, „kdy“, „kde“ a „jak“ jedná v zájmu žen (Mackay 2008: 125).

Na závěr tedy můžeme shrnout, že v poslední době čelí předpoklad, že ženy budou v politice obhajovat „ženské zájmy“ kritice především ze dvou důvodů: soustředění na ženy jakožto skupinu opomíjí důležité rozdíly mezi ženami a přehlíží muže jakožto možné obhájce ženských témat či zájmů; soustředění na změnu politik formulovanou a schvalovanou členkami a členy parlamentu

omezuje substantivní reprezentaci pouze na jeden typ aktérů a akterek a na jedno místo a způsob politické reprezentace (Celis et al. 2008: 99).

2.2 Jaká jsou ženská témata a jaké zájmy vlastně ženy mají?

K tomu, abychom se mohli zabývat substantivní reprezentací, tedy jednáním „v zájmu“ žen, je potřeba definovat, co je oním „ženským zájmem“. Jak již bylo řečeno, ženy nejsou homogenní skupinou, mohou proto mít různé zájmy. Některé autorky proto rozlišují mezi „problémy žen“, „ženskou perspektivou“, „potřebami žen“, „preferencemi žen“ a „zájmy žen“.¹⁷

Ženská témata v souvislosti se substantivní reprezentací tematizují například Sarah Childs a Mona Lena Krook. Upozorňují, že je lze konceptualizovat různými způsoby: jako politiky, které posilují autonomii a blaho žen; jako zájmy náležející do soukromé sféry na základě ustálených představ o genderových vztazích; jako oblasti, ve kterých výzkumy odhalují genderové nerovnosti; jako jakákoli společensky závažná témata. Některé autorky a někteří autoři podle nich upřednostňují definice, které se zaměřují na změnu role žen ve společnosti skrze posílení jejich autonomie a rozšíření prostoru pro jejich osobní volbu.

Jiní a jiné zase používají širší definici zahrnující větší pole každodenních problémů, které se dotýkají každodenního života žen. Další přístupy se zaměřují na témata, která v různých okamžicích artikulují ženská hnutí, a nechávají tak jejich konkrétní obsah otevřený, závislý na kontextu s možností se vyvíjet s tím, jak ženy mezi sebou vzájemně interagují a identifikují své priority. Jako poslední možnost, jak definovat ženské problémy pak uvádějí, že jsou to témata, která přinášejí a utvářejí ti a ty, kdo prohlašují, že reprezentují ženy (Childs, Krook 2009: 133).

Karen Beckwith upozorňuje, že zájmy nejsou totéž co témata či problémy. Zájmy jsou v jejím pojetí propojeny s hlavními genderovými štěpnými liniemi, společenskými strukturami a institucemi. (Beckwith 2014: 23). Dahlerup dodává, že zájmy jsou něčím, co je určité skupině (v tomto případě ženám) společné. Ženy napříč politickým spektrem například podle ní spojuje zájem na tom, aby byly součástí politického vyjednávání v zastupitelských orgánech (Dahlerup 2014a: 66, srov. Phillips 1995).¹⁸

Definice a reprezentace zájmů je podle Celis závislá na rovnocenném začlenění žen do politického života a vyjednávání. V současném nastavení, kdy je politika stále převážně mužským prostředím, je identifikace takových zájmů problematická. To však neznamená, že v politice nejsou (muži i ženami) reflektovány – přinejmenším některé – politické preference žen (Celis 2014: 22). V pojetí Celis se od obecnějších zájmů pak odvíjejí problémy, které jsou konkrétnější, naléha-

vější a omezené. Poslední úrovní jsou pak preference, které vyjadřují konkrétní postoj k danému problému (Celis 2014: 24). Na úrovni problémů a zejména preferencí tak může docházet k rozporům i mezi ženami, které sdílejí stejný zájem (Celis 2014: 25). Lloren tento rozpor identifikuje na úrovni zájmů a preferencí a uvádí konkrétní příklad mateřské dovolené ve Švýcarsku: místní feministické organizace její zavedení obhajovaly právě s odkazem na to, že jednájí v zájmu žen. Ve třech referendech o zavedení tohoto legislativního opatření se však většina žen vyslovila negativně (Lloren 2015: 160n).

Trochu jiné pojetí nabízí Joni Lovenduski, která odlišuje problémy žen od jejich perspektivy. Zatímco problémy žen definuje jako „ty, které se dotýkají převážně žen, ať již na základě biologie (...), či ze společenských důvodů“, perspektivy zahrnují „ženské pohledy na všechny politické záležitosti“ (Lovenduski 2001: 745).

Co se pod pojmem „problémy žen“ může konkrétně skrývat?

Zaměstnanost žen (vč. zařízení péče o děti), znásilnění, rodičovská dovolená, ocenění neplacené práce, ochrana dětí a služby týkající se péče o děti, bydlení, porodnictví (zejm. omezování práce porodních asistentek), rovné odměňování za stejnou práci nebo práci stejné hodnoty, rovnost v (přístupu k) zaměstnání (Celis, Childs 2008: 422).

Podle teoretiček jako jsou Anne Phillips nebo Iris Marion Young jsou ženské zájmy a priori nedefinované, kontextuální a měnící se v čase (ibid.). Současně se objevuje požadavek nejen na reprezentaci „zájmů žen“, ale i na vnesení genderové perspektivy do všeobecných zájmů. Young v této souvislosti upozorňuje, že v případě reprezentace nejde o zájmy či potřeby, ale o společenské perspektivy formované postavením určité skupiny ve společnosti (ibid.). Karen Beckwith při definici „zájmů žen“ vychází ze stejného předpokladu, když říká, že životy žen jsou v mnoha ohledech formovány politickými, ekonomickými a sociálními nastaveními společnosti, které pak jednak formují jejich životní dráhy a možnosti a jednak se významně odlišují od určujících faktorů a drah životů mužů (Beckwith 2014: 20). Saward dodává, že „zájmy žen“ nejsou dané ani zřejmé a je proto potřeba je vyargumentovat a interpretovat.

Jak jsme již naznačily, artikulace ženských zájmů naráží na skutečnost, že ženy postupují různými společenskými skupinami a jejich perspektivy se tedy mohou různit (viz např. Beckwith 2014: 23). Drude Dahlerup si proto klade

otázku, zda „jsou ‚zájmy žen‘ z definice společnými zájmy sdílenými všemi ženami“ (Dahlerup 2014a: 66; zvýraznění v originále). V podobném duchu jako Young dochází k závěru, že definice „zájmů žen“ musí být „založena na porozumění příčinám podřízenosti žen a genderovým nerovnostem“ (ibid.). Dále však upozorňuje, že právě kvůli různé situovanosti rozumějí různé skupiny žen pojmu „zájmy žen“ různě. Politicky obhajující tyto zájmy tak mohou být vystaveny kritice ze strany jiných skupin žen, které své zájmy definují odlišně (Dahlerup 2014a: 73, srov. Celis et al. 2008: 103, 105n).

Problém se „zájmy žen“

Jak vlastně „zájmy žen“ identifikovat? V teorii i politické praxi se ukazuje, že různé ženy pojmají své zájmy odlišně. Někdy je potřeba tuto představu specifikovat a požadovat obhajobu „feministických“ zájmů, tj. feministické interpretace zkušenosti žen.

Je vůbec možné nalézt nějaký společný základ, na kterém by bylo možné „zájmy žen“ ustavit? Tvoří ženy kolektiv, který má určité sdílené a jasně definované zájmy? Mezi ženami panují rozdíly, které mohou být mnohdy větší než rozdíly mezi některými ženami a muži. A tak můžeme identifikovat témata a problémy, které se statisticky dotýkají spíše žen, avšak na jejich interpretaci či návrzích (či vůbec potřebě) řešení se již nemusejí ženy shodnout.

V požadavku na větší zastoupení žen v politice se tak často skrývají požadavky dva – aby byly ženy v rozhodovacích orgánech zastoupeny a obhajovaly zájmy (které považují za zájmy) žen, a aby zároveň prosazovaly spravedlnost i pro ostatní ženy.¹⁹ Do střetu se zde může dostat „zkušenost žen“ a feministická interpretace této zkušenosti (Sawer 2000: 363).²⁰ Alison Jaggar však upozorňuje, že „ne všechny ženy jsou feministky a (...) někteří muži jsou feministy (...) ženské [tedy] není feministické“ (Jaggarová 1992: 793).²¹ Pojmy „ženský“ a „feministický“ se tedy v souvislosti s „ženskou otázkou“ či „zájmy žen“ ne vždy překrývají, navíc se některé ženy s feminismem neztotožňují, ba často jsou největšími odpůrkyněmi boje za práva žen (viz např. Beckwith 2010: 29; Gilliganová 2001: 147).

Rozpor, který Celis identifikuje na úrovni zájmů a problémů a Lloren na úrovni zájmů a preferencí, se z jiného pohledu může jevit i jako rozpor mezi „ženskými“ a „feministickými“²² zájmy, problémy a perspektivami (Celis 2008: 112n). Tento rozpor je potřeba mít na paměti i při empirickém výzkumu, jelikož ztotožnění

„zájmů žen“ s „feministickými“²² zájmy nám může značně zúžit pole bádání a zneviditelnit určité aktéry a aktérky substantivní reprezentace žen (Celis 2008: 117n). Dahlerup však upozorňuje, že v teoretickém bádání musí definice „zájmů žen“ vycházet z a být ukotveny ve feministické teorii strukturální podstaty mužské dominance a patriarchální společnosti jako takové (Dahlerup 2014a: 66). Beckwith k tomu dodává, že nelze zaměňovat „genderované zájmy“ a „zájmy žen“. To neznamená, že by genderové problémy nemohly mít dopad na ženy nebo pro ně nebyly významné. Nemusí však vždy jít nutně výhradně o zájmy žen – jde zkrátka o problémy, jejichž dopady nejsou genderově neutrální (Beckwith 2014: 32).

S oddělením „feministické agendy“ a „preferencí žen“ pracuje například Anouk Lloren, která se věnuje švýcarskému prostředí, což jí dává unikátní možnost zaměřit se nejen na porovnání preferencí ženských/feministických organizací s hlasováním zákonodárkyň a zákonodárců, ale zahrnout do srovnání i přímé hlasování žen a mužů v referendech o konkrétních návrzích. V jejím pojetí tak lze odlišit „zájmy žen“ ve smyslu zájmů kolektivně artikulovaných v rámci feministického hnutí a „volební preference žen“, tedy opatření, pro něž se vyslovila více jak polovina žen (Lloren 2015: 153n).

Můžeme tedy shrnout, že požadavek na substantivní reprezentaci žen v sobě mnohdy směšuje zájmy žen (založené na specifické zkušenosti žen), feministické zájmy (tedy feministickou interpretaci zkušenosti žen) a genderované zájmy (tedy problémy a témata, která se dotýkají žen a mužů odlišně a současně zohledňují různé dopady na různé skupiny mužů a žen).

Poznámky

⁵ S tímto pojmem kriticky pracuje např. Sandra Bem. Biologický esencialismus staví na předpokladu, že biologická podstata žen a mužů je přirozená a neměnná, všem ženám a všem mužům společná a váží se na ni i další psychologické či sociální rozdíly mezi muži a ženami (Bem 1993).

⁶ Například Laura Lee Downs si pokládá otázku: „Pokud je, žena jen prázdná kategorie, proč se pak bojím chodit v noci sama?“ (Downs 1993). Její kritika politiky identity vychází především z Joan Scott a jejího tvrzení, že důraz na autentičnost (ženské) zkušenosti je zavádějící, protože zakrývá vnitřní fungování ideologicky nastaveného systému (Downs 1993: 415). Jak uvidíme dále, Downs postihuje hlavní body diskuse v této oblasti – kritiku dekonstrukce, politiky identity i důrazu na autenticitu ženské zkušenosti.

⁷ Kterou v kontextu globalizovaného světa později reformuluje na trojdimenzionální teorii spravedlnosti, do které vedle přerozdělování a uznání zahrnuje i reprezentaci (zejm. Fraser 2007: 157-166).

⁸ Pojem přebírá od Jeana Paula Sartra, který jej používá v souvislosti s možnostmi uchopení náležitosti jedince k určité společenské třídě (Young 1994: 727).

⁹ Na nutnost pojímat ženskou zkušenost nikoli jako univerzální, ale jako kontextově podmíněnou, upozorňuje např. Chandra Talpade Mohanty (Mohanty 1998, Mohanty 2003) či tzv. Teorie stanoviska, která pojímá ženskou zkušenost jako ukotvenou v čase a prostoru (Hekman 1997: 344n, Nagl-Docekal 2007: 198n).

¹⁰ Srov. Fraserová, Honneth 2004: 252-263.

¹¹ Mezi nejvýznamnější představitele a představitelky patří podle Mansbridge Claude Henri de Saint-Simon, Edward Bellamy, Karl Marx, John Stuart Mill, Ernst Barker, Hannah Mather Crocker, Charlotte Perkins Gilman a Mary Parker Follett (Mansbridge 1998: 147n).

¹² Jako příklad uvádí Mansbridge výrok Roberta Nozicka, že „jedinci mají nezadatelné právo vlastnit a prodat to, co vyrobí“, na jehož problematičnost poukázala Susan Okin tvzením, že v tom případě tedy matky „vlastní a mají právo prodat své děti“ (Mansbridge 1998: 150).

¹³ Navíc, jak upozorňuje Dodson, od politiků se očekává, že budou zastupovat jak ženy, tak muže (Beckwith 2014: 33).

¹⁴ Mnohdy nevědomě používané způsoby jednání vůči osobám, které jsou v mocensky méně výhodné pozici. Patří sem zneviditelnění, zesměšňování, odpírání informací, odsouzení bez ohledu na to, co člověk dělá a obviňování a zahanbování.

¹⁵ Srov. Jónasdóttir cit. in Celis 2008: 111.

¹⁶ Tématu „ženských“ a „feministických“ zájmů se budeme věnovat v následující části.

¹⁷ Viz např. Beckwith 2014; Childs, Krook: 2009; Lovenduski 2001; Lloren 2014.

¹⁸ Dahlerup odkazuje také na Beatrice Halsaa, která odvozuje zájmy žen od mateřství a porodu, tedy činnosti, které jsou pro ženy specifické. A v odkazu na Anne Phillips dodává, že i přesto, že některé ženy děti nemají, není těhotenství genderově neutrální (Dahlerup 2014a: 66, srov. Nagl-Docekal 2007: 256n).

¹⁹ Srov. Celis et al. 2008: 105n.

²⁰ Sawyer v této souvislosti uvádí příklad Austrálie, kde byl požadavek na větší zastoupení žen postupně redefinován na požadavek většího zastoupení feministek (Sawyer 2000: 363).

²¹ Srov. Nagl-Docekal 2007: 252, 256-272.

²² Které bývají ztotožňovány především s agendou levicových stran (Celis 2008: 116n).

ŠEDIVÁ JE TEORIE, A VĚČNĚ ZELENÝ JE STROM ŽIVOTA

Jak již bylo několikrát zmíněno, v momentě větší přítomnosti žen v zákonodárných sborech se pozornost přesouvá k otázce, jak se vyšší zastoupení žen projevuje. Jinými slovy je zde velká poptávka po případových studiích zaměřených na to, zda a jakým způsobem se mění obsah a forma politiky, když je do ní zapojeno více žen. Platí slogan argentinského ženského hnutí „Je-li žen v politice málo, mění politika ženy. Je-li jich tam dostatek, mění ženy politiku.“? Jde vyšší politická reprezentace žen ruku v ruce se změnou projednávané agendy? Zabývají se například političky častěji jinými oblastmi (zdravotnictvím, školstvím či prosazováním genderové rovnosti) než jejich mužští kolegové? Mění se styl politiky a forma vyjednávání? A jakou roli hraje u političek stranická příslušnost při hlasování o konkrétních opatřeních? Všechny tyto otázky vyvstávají v souvislosti s vyšším zastoupením žen v politickém životě.

Jak je patrné z předchozího odstavce, v této části analýzy se budeme zabývat tím, zda političky mají odlišné priority než jejich kolegové. Často se totiž můžeme setkat s argumentem, že pro političky mají větší prioritu témata vzdělávání, sociálních služeb či zdravotnictví, zatímco politici přisuzují větší prioritu otázkám obrany a bezpečnosti či financí. Dále také bývá zmiňováno, že političky přicházejí s naprosto novou agendou, do níž spadá například problematika domácího násilí, sexuálního obtěžování, péče o děti nebo otázka matek-samoživitelek. Naším cílem proto nyní bude zjistit, zda je možné tato tvrzení podložit empirickými výzkumy, či zda se jedná o zavádějící tvrzení.

Ačkoli jsme viděli, že vztah mezi zastoupením žen v politice a prosazováním „zájmů žen“ či „feministických zájmů“ je v mnohém problematický, řada empirických studií se snaží doložit určitou změnu politik či politického stylu související

s vyšším zastoupením žen. Řada z nich však současně upozorňuje i na to, že jednání zastupitelů je ovlivňováno více faktory, nejen genderem, ten je jen jednou z proměnných.²³ S tím souvisí i fakt, že empirické výzkumy nepřicházejí s jednoznačnými závěry, ale zpravidla spíše poukazují na určité tendence či pravděpodobnosti.

Zároveň lze jejich závěry jen stěží zobecňovat, protože jsou vždy pevně spjaty s konkrétním kontextem²⁴ a navíc různé studie docházejí k rozporným výstupům. Jak upozorňuje Celis: některé studie ukazují že v parlamentech, kde bylo dosaženo kritické hranice zastoupení žen (tomuto konceptu a jeho kritice se budeme věnovat dále), jednají více ve prospěch žen. Jiné však říkají, že početní zastoupení žen má jen malý vliv na zastupování „zájmů žen“ zvolenými zastupitelkami, nebo že i přes relativně vysoké zastoupení žen v politice může dojít ke zhoršení postavení žen ve společnosti a k prosazení zákonů, které jsou pro ženy nevýhodné (Celis 2008: 115). Některé ojedinělé studie dokonce ukazují, že při obhajobě „zájmů žen“ není mezi zastupiteli a zastupitelkami rozdíl (Celis 2008: 117).

Jak je zřejmé z předchozí části, empirické studie se musejí vyrovnat s řadou teoretických otázek, zejména s tím, co přesně by v souvislosti se vztahem deskriptivní a substantivní reprezentace měly zkoumat. Celis je jednou z autorek, které varují před definováním ženských témat a zájmů před zahájením samotného výzkumu. Tematické omezení výzkumu nabírá podle ní dvě podoby: často jsou vybírána a sledována témata, která souvisejí s tradiční úlohou žen a/nebo mají jasný feministický náboj; jindy jsou „ženská témata“ operacionalizována na základě aktivit ženského hnutí. Oba přístupy jsou podle ní problematické a mohou deformovat výsledky bádání (Celis 2008: 113; Celis 2014: 61-64).

To ilustruje na příkladu konkrétních studií, které v kontextu Spojených států amerických ukazují, že gender a stranická příslušnost jsou klíčovými faktory při hlasování o zákonech, které souvisejí s „ženskými tématy“.²⁵ Tyto studie docházejí k závěru, že ženy pro takové zákony hlasují spíše než muži (ačkoli demokratičtí zastupitelé jim vyjádřili větší podporu než republikánské zastupitelky), jinými slovy, že největší rozdíly panují mezi zastupitelkami a jejich mužskými kolegy. Celis nijak nezpochybňuje, že zákony, které byly pro analýzu vybrány, jsou „v zájmu žen“, upozorňuje však, že „zájmy žen“ nejsou totéž, co (levicové) feministické zájmy a že feministky/feministé a ženy nejsou jedinými aktéry a aktérkami (Celis 2008: 117).

Poněkud optimističtější přístup představuje Karin L. Tamerius, která říká, že i negativní výstupy z dosavadního bádání jsou kompatibilní s feministickým přístupem. Tvrdí totiž, že výzkumy v této oblasti nekriticky přijímají univerzální měřítka – například se soustřeďují na fázi schvalování zákonů jakožto na klíčový moment politického rozhodování –, která však nejsou genderově neutrální. Doporučuje proto zaměřit se nejen na schvalování zákonů, ale i na předchozí

fáze politického procesu jako je nastolování témat či formulace konkrétních politik (Tamerius 2010: 244).

Tamerius navrhuje i způsob, jak operacionalizovat „zájmy žen“, a to na základě postojů ženských organizací (Tamerius 2010: 248). Podobný přístup nabízí i Anouk Lloren, které zaměření výzkumu na švýcarský kontext umožňuje oddělit feministickou agendu (tedy přístupy feministického hnutí)²⁶ od postojů žen vyjádřených v referendu (Lloren 2014). Dochází k závěru, že zastupitelky spíše než zastupitelé obhajují feministické zájmy, ovšem jen okrajově jejich volební chování odpovídá volebním preferencím žen (ibid.).

Lovenduski jde ve svém přesvědčení o významu vyššího zastoupení žen v politice dál, když tvrdí, že existuje podstatný kvalitativní důkaz toho, že političky konají jménem a v zájmu žen, přinášejí ženská témata a pohledy (Lovenduski 2001: 755). Podobně Jane Mansbridge – ačkoli poukazuje na rozporuplnost empirických výzkumů – uvádí, že „více zvolených žen nepochybně vede k tomu, že vládní politiky více odpovídají zájmům většiny žen“ (Mansbridge 1999: 647). Lovenduski a Norris zdůrazňují, že vyšší zastoupení žen zvyšuje kvalitu demokratického rozhodování (Lovenduski, Norris 2003).

S rostoucím počtem žen v politice lze očekávat i proměnu vnímání žen ve veřejných funkcích – zejména ustupování stereotypů, jelikož v politických institucích budou zastoupeny různé typy žen (Mansbridge 1999).

3.1 Dopad vyššího zastoupení žen na konkrétní politická témata a procesy

Konkrétní dopady vyššího zastoupení žen v politice můžeme rozdělit na dva typy: změny politik a změny politické kultury. Různé aspekty politické změny shrnuje Drude Dahlerup: genderově citlivé parlamenty, změna politické agendy, genderované politické priority a preference vedoucí k novým politickým iniciativám; změny v horizontální segregaci²⁷ na základě pohlaví (např. v parlamentních komisích a výborech), legislativní změny, zvýšení počtu zastupitelek (Dahlerup 2014b: 150-157).²⁸

Horizontální genderová segregace – ženy či muži jsou koncentrováni v určitých oblastech a sektorech (např. političky jsou více v komisích, které se zabývají školstvím a zdravotnictvím, zatímco politici se více koncentrují v ekonomických a dopravních komisích).

3

Vertikální genderová segregace – ženy a muži jsou odlišně zastoupeni v rámci politického rozhodování (např. celkově méně političek v čele komisí, nepoměr mezi politiky a političkami v dalších rozhodovacích strukturách – vedení politických stran atd.).

Nejde tedy jen o velké změny týkající se směřování politiky a schvalovaných zákonů, ale mnohdy o zdánlivé drobnosti, které však mají velký dopad na ochotu žen do politiky vstupovat a prosazovat se v ní. Takovým praktickým detailem může být třeba zvýšení počtu dámských toalet. Změnu atmosféry ve Westminsteru s přibývajícím počtem poslankyň popisuje například novinářka Jackie Ashley a zdůrazňuje zejména to, že se ženy postupně stávaly přirozenou a samozřejmou součástí dosud výhradně či převážně mužského prostředí, což se projevilo například nižší mírou sexismu či větší ochotou žen ke vzájemné spolupráci (Ashley 2014). Dahlerup popisuje jeden z řady případů, kdy se jediná členka představenstva setkala s tím, že kolegové jsou zvyklí jednat v sauně (Dahlerup 2014b: 149). Mansbridge upozorňuje, že s vyšším zastoupením žen v politice se také voličky více či spíše identifikují s politikou a nepovažují ji za něco cizího (Mansbridge 1999: 650).

3.2 Odlišné priority politiků a političek?

Zkoumání toho, zda muži a ženy mají odlišné politické priority, není ve středu pozornosti pouze posledních několik let. Již například koncem 80. let si tuto otázku položily Joni Lovenduski a Pippa Norris. Od kandidujících do britského parlamentu ve volbách roku 1987 zjišťovaly, jak by uspořádaly témata podle jejich politické důležitosti.²⁹ Celkově mezi kandidujícími panovala shoda na přiřazení menší důležitosti tématům, jako je péče o dítě a rovné příležitosti, která jsou považována za část feministické agendy. Dále se ukázalo, že ženy napříč všemi politickými stranami dávají o něco větší prioritu než muži tématům, která jsou spojena s péčí (zdravotnictví a školství).

Nebyla zde však zjištěna tendence, že by ženy přikládaly větší prioritu než muži rovným příležitostem (myšleny rovné příležitosti v obecném slova smyslu). Zajímavostí je, že labouristické političky viděly větší prioritu v obraně než muži v jejich straně. Je možné sice konstatovat, že rozdíly v preferencích témat kandidujících žen a mužů existovaly, ale byly spíše minimální, a proto nelze jednoduše tvrdit, že určitá témata jsou větší prioritou žen a jiná zase mužů. (Lovenduski, Norris 1989: 111).

Cílem zmiňovaného výzkumu bylo také zjistit, jestli ženské kandidátky jsou liberálnější než mužští kandidáti. V případě liberálních versus konzervativních postojů byli kandidující tázáni na jejich postoj ke změně v oblastech, jako jsou rovné příležitosti pro ženy, potraty, rasová rovnost, sociální zabezpečení atd. Jistě není překvapivé, že hlavním faktorem byla stranická příslušnost, kdy největší polarizace byla mezi postojem tehdy vládnoucí Konzervativní strany a opozičními stranami. Nicméně celkově byly ženy liberálnější v rámci každé politické strany, tedy včetně Konzervativní strany. Ženy také více než muži podporovaly změny v oblasti rovných příležitostí žen a mužů.

Situace je ale komplikovanější, pokud se samostatně podíváme pouze na otázku reprodukčních práv. Konzervativní političky méně podporovaly další liberalizaci v otázce potratů, než jejich spolustraníci. (Lovenduski, Norris 1989: 112-114). Na tomto případě je patrné, že očekávání, že političky budou podporovat požadavky ženského hnutí více než politici, nemusí být vždy naplněna. Ženy nepředstavují jeden společný politický hlas. Stejně jako ve společnosti nepanuje mezi ženami shoda na jednotném stanovisku k potratům, není možné předpokládat, že političky dané téma nebude polarizovat. Pro některé takovéto zjištění může znamenat zklamání, ale na druhou stranu není důvod, proč by konzervativní ženy neměly mít právo být reprezentovány.

Anne Phillips připodobňuje očekávání spojená s vyšším počtem žen v parlamentu s výstřelem do tmy, kdy ženy mnohem pravděpodobněji zasáhnou terč, než když střilejícími budou převážně muži, přičemž terčem má na mysli rovnost žen a mužů. Dodává však, že výstřel není imunní vůči různým souhrám okolností. (Phillips 1995: 83, srov. Phillips 1998: 237n). Změna ve složení zákonodárných těles ve prospěch žen tedy nutně negarantuje prosazení feministické agendy.

Výraznější rozdíly v politických prioritách panují na komunální úrovni. Političky se více angažují v oblastech sociálních služeb a sociální inkluze, bydlení a zdravotnictví, naopak méně se v rámci komunální politiky zabývají oblastmi financí a dopravy. Častěji se tedy setkáme s tím, že ženy předsedají a mají na starosti portfolia, jež jsou spojována s „pečovatelskými“ oblastmi (Bochel, Bochel 2008: 432).³⁰

Při interpretaci empirických studií je zapotřebí jisté obezřetnosti. Míra odlišných priorit a preferencí politiků a političek by neměla být zveličována vzhledem k tomu, že se nejedná o zásadní rozdíly ve větších rádech. Spíše můžeme mluvit o určité tendenci, nikoliv však pravidlu, na základě kterého bychom mohli jednoznačně konstatovat, na jaké politiky se muži a ženy zaměřují.

3

3.3 Ženy a korupce

Vztah genderu a korupce je komplexním a poměrně novým tématem, jak upozorňuje například Farzana Nawaz z Transparency International, která ve svém článku shrnuje hlavní poznatky z výzkumů (Nawaz 2010). Jednou z nejčastěji citovaných studií je *Gender and Corruption* mezinárodního autorského kolektivu (Swamy et al. 2001), která zahrnuje data z celkem 43 zemí a jejíž první výstupy byly publikovány již v roce 1999. Jejím hlavním závěrem je, že vyšší podíl žen na vládě souvisí s nižší mírou korupce. Druhou často zmiňovanou studií je *Are Women Really the „Fairer“ Sex? Corruption and Women in Government* (Dollar et al. 2001), která na základě dat z více než 100 zemí dochází ke stejnému závěru.

Studie zaměřující se na vztah genderu a korupce docházejí k závěru, že ženy jsou do uplácení zapojeny v menší míře než muži a také jsou méně náchylné k přijímání úplatků. Poukazují také na skutečnost, že v zemích, kde jsou ženy více zapojeny na trhu práce, v parlamentu a na vysokých pozicích, je míra korupce nižší.

Další studie v této oblasti se vydávají různými směry – zkoumají jak institucionální kontext a kulturní prostředí v daných zemích, či míru zastoupení žen v rozhodovacích pozicích, kde by se mohly korupčního jednání dopouštět, tak laboratorně ověřují jednání žen a mužů v těchto situacích (Nawaz 2010). Do první linie bádání – tedy zkoumání institucionálního kontextu – patří například Hung-En Sung a jeho studie *Fairer Sex or Fairer System? Gender and Corruption Revisited* (Sung 2003). Sung pohlíží na výstupy z předchozích dvou studií z trochu jiného úhlu a vysvětlení vazby mezi vyšším zastoupením žen v rozhodovacích pozicích a nižší mírou korupce spatřuje především v politickém a společenském prostředí. Rozbívá tedy představu kauzálního vztahu mezi těmito dvěma proměnnými. Dochází k závěru, že pro nižší míru korupce – i vyšší zastoupení žen v rozhodovacích pozicích – je klíčová přítomnost fungujících liberálně demokratických institucí (Sung 2003: 719).

Druhá linie studií se zaměřuje na psychologii žen a mužů či na jejich odlišné společenské role. Některé práce se ve snaze odstínit vliv odlišných společenských kontextů zaměřují na laboratorní experimenty. Takový výzkum provedla například Maria Fernanda Rivas a došla v něm k závěru, že ženy jsou méně ochotné úplatky nabízet a pokud je nabízejí, tak nižší částky než muži. Její výzkum se zaměřil i na vnímání korupčního jednání ze strany žen a mužů – muži spíše než ženy přisuzovali veřejným činitelům a činitelkám náchylnost ke

korupčnímu jednání, muži i ženy zároveň předpokládali, že veřejní činitelé přijmou úplatek spíše než ženy ve stejné pozici. (Rivas 2012: 20-28). V závěru pak shrnuje, že její řízený experiment potvrzuje výsledky studií zaměřených na vazbu mezi mírou korupce a podílem žen na rozhodování, tedy že ženy jsou ke korupci méně náchylné než muži (Rivas 2012: 34).

Studie tohoto typu přisuzují nižší míru korupčního chování žen například menší ochotě riskovat kvůli odpovědnosti za péči o děti a další závislé osoby (Nawaz 2010: 2). Rivas navrhuje jako vysvětlení i vyšší míru sebekontroly na straně žen, ale současně dodává, že pro prozkoumání příčin odlišného chování žen a mužů v souvislosti s korupcí je potřeba další výzkum (Rivas 2012: 35). Zároveň je potřeba si uvědomit, že laboratorní výzkumy neodpovídají (a ani nemohou odpovídat) reálným situacím (viz např. Björn et al. 2011).

3.4 Různé ženy, různé zkušenosti

V diskuzích o nízkém zastoupení žen v politice často zaznívá návrh, ať si ženy založí svou vlastní stranu. Nejedná se pouze o teoretické úvahy, jelikož takové strany v řadě zemí existovaly či existují. Bylo tomu tak například na Islandu, kde od roku 1983 do roku 1999 působila Strana žen (Kvinnalístinn) složená výhradně z ženských kandidátek (Freidenvall, Dahlerup, Skjeie 2006: 72). Dalším příkladem je německá Feministische Partei Die Frauen založená v roce 1995, švédská Feministiskt initiativ založená v roce 2005, polská Partia Kobiet založená v roce 2007 či španělská politická strana Iniciativa Feminista vzniklá v roce 2009. V České republice takovou stranou byla strana Rovnost šancí.³¹

Teze o nutnosti ženské strany však přehlíží skutečnost, že ženy mají různé politické názory a přesvědčení, nebo předpokládá, že ženy jakožto skupinu více věcí spojuje, než rozděluje. V praxi jsou však ženy – stejně jako muži – rozloženy napříč politickým spektrem.

Do rozhodování a hlasování o konkrétních opatřeních se prolíná několik faktorů, jedním z nich je i stranická příslušnost. Ukazuje se, že loajalita k politické straně je většinou na prvním místě a že ženy jsou především členkami politických stran (Lovenduski, Norris 1989: 115). Rozdíly v určitých případech proto mohou být významnější mezi samotnými ženami z různých politických stran, než mezi ženami a muži v rámci jedné stranické struktury. Nemusí to však nutně znamenat,

že ženy napříč politickým spektrem nemohou v určité otázce vytvořit společenství a přijít s novou agendou (např. domácí násilí, sexuální obtěžování). Ad hoc společenství političek nebude znamenat popření stranické příslušnosti, jelikož ve většině otázek zůstane klíčová názorová pozice dané politické strany.

Různé faktory jako stranická příslušnost, rasa, třída, region, věk, vzdělání, sexuální orientace jsou navzájem propojeny a proto je těžké říci, že pouze jeden faktor je rozhodující. Gender je jedním z několika faktorů, které stojí za odlišnými postoji poslanců a poslankyň. Jedná se o komplexní problém, který je předmětem současného vědeckého bádání. Do jaké míry je právě genderový aspekt rozhodující při interakci s ostatními faktory, je otevřené další debatě. Zkoumání *intersekcionality*,³² neboli propojení různých nerovností, se stává výzvou pro budoucí výzkum.

Poznámky

²³ Obzvláště v evropských demokraciích, které se vyznačují – na rozdíl např. od USA – vysokou stranickou disciplínou (Lovenduski, Norris 2003). Mezi další faktory patří právě stranická příslušnost a disciplína, délka působení v politice, politická prestiž či dosažená pozice (Celis 2008: 115n). Dále pak kontakt s ženskými/feministickými organizacemi a volební obvod (Lloren 2015).

²⁴ Sem patří kromě politické kultury a politického systému například i veřejné mínění či představy o ženách a jejich roli ve společnosti (Celis 2008: 116).

²⁵ Zákony týkající se postavení žen ve společnosti, tradičních ženských rolí, reprodukční práva či násilí ze strany manžela (Celis 2008: 117).

²⁶ Zde by však bylo potřeba dále problematizovat přístupy „ženského hnutí“, jelikož i ty mohou být navzájem v rozporu. Feminismus totiž není jednotným, homogenním hnutím s jednotným programem, ale naopak velmi roztržitým myšlenkovým směrem, což dokazují i rozpory mezi jednotlivými teoretickými či teoretiky. Jako jedny z nejkontroverznějších témat bývají v této souvislosti uváděny 3 „P“: prostituce, pornografie a potraty.

²⁷ Pojem horizontální genderové segregace poukazuje na vysokou koncentraci mužů nebo žen v určitých politických oblastech. V případě koncentrace mužů a žen na odlišných stupních politické hierarchie mluvíme o tzv. vertikální genderové segregaci.

²⁸ Childs a Krook nabízejí přehledný systém mapování substantivní reprezentace žen v politice (Childs, Krook 2009: 128).

29 Jednalo se o následujících 13 témat: nezaměstnanost, zdravotnictví, vzdělání, obrana, respektování zákonů, sociální služby, inflace, jaderná energie, rovné příležitosti, komunální záležitosti, odbory, péče o dítě a zemědělství. Témata jsou zde uspořádána již ve výsledném pořadí – od nejdůležitějších po nejméně významná.

30 Výsledky vycházejí z rozboru složení jednotlivých komisí v britské komunální politice v letech 2001 až 2006.

31 Strana kandidovala ve volbách do Poslanecké sněmovny roku 2006, kdy obdržela pouhých 0,2 %. Klíčovými postavami a zakladatelkami strany Rovných šancí byla novinářka Zdeňka Ulmannová a spisovatelka Olga Sommerová. Později se jako nepřekonatelné ukázaly vyostřené neshody mezi čelními představitelkami strany. (Appeltoová, Šprincová, 2010: 68)

32 Podrobněji k tématu viz Kolářová 2008.

KRITICKÉ OSOBY
hranice témata
kritické osoby POLITIKA RODU MUŽSKÉHO
ZÁJMY různé ženy, různé zkušenosti
kritická hranice ženy kritické
POLITICKÁ TÉMATA procesy MUŽI
ŠEDIVÁ JE TEORIE A VĚČNĚ ZELENÝ J
není reprezentace, jako reprezentace
ODLIŠNÉ PRIORITY
MĚNÍ ŽENY POLITIKU?

JAK SE MĚNÍ POLITIKA? KRITICKÁ HRANICE, KRITICKÉ POČINY, KRITICKÉ OSOBY

V předchozích částech jsme ukázaly, že zkoumání vztahu mezi zastoupením žen v politice a prosazováním „ženských zájmů“ naráží na řadu problémů, které je potřeba mít pro další prozkoumávání tohoto vztahu na paměti. Především jde o skutečnost, že ženy netvoří jednodílnou skupinu, ale panují mezi nimi rozdíly dané příslušností k různým společenským skupinám. Dalším problémem je pak nejednoznačnost empirických výzkumů, které se snaží doložit souvislost mezi deskriptivní a substantivní reprezentací, tedy jednoduše předpoklad, že vyšší zastoupení žen povede ke změně obsahu či stylu politického rozhodování. Ve snaze obhájit nárok na vyšší zastoupení žen v politice tak některé přístupy sahají ke konceptu kritické hranice. Vysvětlují tak, že ke změnám dosud nemohlo dojít, jelikož žen je v politice stále málo na to, aby mohly způsobit významnější změnu.

Koncept kritické hranice

Jaký podíl musí určitá menšina v kolektivu tvořit, aby měla dostatečnou sílu svébytně se projevat, příp. prosazovat vlastní zájmy? Co se změní, jakmile se z malé menšiny stane dostatečně velká menšina?

Nejčastěji citovaným, i když mnohdy dezinterpretovaným, zdrojem je v této souvislosti článek Drude Dahlerup *From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics* (Dahlerup 1988). Ten vychází ze starší práce Moss Kanter,

kteřá se zaměřovala na působení žen ve firemním prostředí. Jak Kanter pro firemní prostředí, tak Dahlerup pro politiku, reagovaly na potřebu vysvětlit fenomén, kdy se ženy sice dostávají do rozhodovacích pozic, ale přesto nedochází k výrazné proměně firemní či politické kultury a agendy. Doplnují tak jiné práce, které se zaměřují na to, co se stane, když ženy v malém počtu začnou pronikat do tradičně mužských prostředí, a popisují problémy jako je *tokenismus*, *zneviditelňování*, *marginalizace*, *obtěžování*, *syndrom včelí královny* či *vyloučení z neformálních sítí* (Dahlerup 1988: 275 srov. Studlar McAllister 2002). Důležité je v této souvislosti zmínit, že podle Kanter plynou problémy, kterým ženy ve většinově mužských kolektivech čelí, nikoli z faktu, že jsou ženami, ale z toho, že jsou v menšině. K tomu však Dahlerup dodává, že nelze přehlížet „menšinový“ status žen nebo dalších skupin ve společnosti, který se pak promítá i do jejich statusu v rámci organizace (Dahlerup, 1988: 278).

Důsledky menšinového zastoupení žen v organizaci (Dahlerup 1988: 279):

- velká viditelnost
- tokenismus – ženy jsou vnímány jako zástupkyně celé skupiny – symbolizují např. to, co mohou ženy dělat atd.
- konflikt rolí – působí buď příliš žensky, nebo naopak příliš mužsky
- nedostatek spojenkyň a spojenců v organizaci
- vyloučení z neformálních sítí
- nedostatečná obeznámenost s neformálními mocenskými strukturami či přijímacími procedurami, nedostatek osobní moci
- častější odchod z organizace
- menší míra povýšení
- menší výkonnost
- pocit nepohodlí v mužské organizační kultuře
- *přílišné přizpůsobení se*³³
- *sexuální obtěžování*
- *nedostatek autority*

- stereotypizace
- *nerozeznávání povinností spojených s péčí o rodinu a domácnost ze strany organizace*
- *vystavení dvojímu standardu*

Pojem „kritická hranice“ má svůj původ v nukleární fyzice, kde popisuje množství potřebné k tomu, aby byla zahájena řetězová reakce, tedy nezvratný proces změny (Render cit. in Dahlerup 1988: 275n). Analogicky k tomu ve společenských vědách popisuje Dahlerup situaci, kdy ženy musejí v organizaci dosáhnout určitého procentuálního zastoupení, aby mohlo dojít k nějaké kvalitativní změně. Tento podíl bývá podle Dahlerup stanoven na 30 %.³⁴ Základem je přitom předpoklad, že dostatečně velká skupina může dosáhnout změny, i když je stále početně v menšině (Dahlerup 1988: 276). Dle Dahlerup se političky ocitají v pasti mezi dvěma neslučitelnými očekáváními:

1. Musejí *prokázat, že jsou stejné (stejně schopné) jako muži*, kteří za sebou mají delší politickou praxi a kteří obecně v politice působili dávno předtím, než do ní byl ženám umožněn vstup.
2. Musejí *prokázat, že více zvolených žen s sebou přinese změnu*. Toto očekávání přichází zejména ze strany ženských organizací a ze strany feministického hnutí, které se kriticky táží, proč s vyšším zastoupením žen v politice nepřichází výraznější změna (ibid.).

V odkazu na Kanter pak předkládá typologii skupin na základě různého poměru zástupců a zástupkyň různých společenských skupin (ať již jde o rozdíly na základě genderu či např. barvy pleti). Prvním typem je jednotná (uniform) skupina či organizace, tedy taková skupina, kde je významně zastoupena pouze jedna společenská skupina a ta také dominuje kultuře celé organizace. Druhým typem je vychýlená (skewed) skupina, kde zastoupení menšiny nepřesahuje 15 % a v níž se ještě projevuje dominantní vliv většiny. V těchto skupinách jsou zástupkyně či zástupci menšiny v pozici tzv. tokenů.³⁵ Dalším typem jsou nahnuté (tilted) skupiny, kde se zastoupení menšiny pohybuje zhruba mezi 15 a 40 %. V nich se již menšina může stát dostatečně silnou na to, aby mohla ovlivňovat kulturu celé skupiny. Z tokenů se stává „menšina“, což umožňuje členkám a členům menšiny vytvářet mezi sebou spojenectví. Posledním typem jsou vyrovnané (balanced) skupiny, tedy takové, kde ani jedna skupina není zastoupena více než z 60 %. Jejich kultura a interakce mezi jednotlivými členkami a členy odráží tuto vyrovnanost (Dahlerup 1988: 280).

Dahlerup dále upozorňuje, že Kanter sama s pojmem kritická hranice nepracuje, ale popisuje pouze postupné změny, které přináší vyšší zastoupení určité

menšiny v celé skupině. Na tyto poznatky navazují diskuse o kritické hranici, které se zaměřují na určitý „bod zlomu“, tedy na moment, kdy je již menšina dostatečně početně zastoupena (např. z 30 %³⁶), aby mohla uplatnit svůj vliv (ibid.).

Dahlerup i autorky, které na její práci navazují, upozorňují na původ konceptu kritické hranice v jiné vědecké disciplíně, a navrhují proto zaměřit se spíše než na čísla (která sama o sobě nemusejí přinést kýženou změnu – Dahlerup 1988: 291)³⁷ na konkrétní osoby, u nichž je pravděpodobné, že změnu přinesou. Tyto osoby jsou pak nazývány „kritickými aktéry a aktérkami“ a jejich jednání „kritickými počiny“ (Dahlerup 1988: 290; srov. Childs, Krook 2009). Podle Celis a Childs je hlavním omezením představy kritické hranice nepřesné čtení Kanter i Dahlerup. Upozorňují proto, že sama Kanter nepředpokládá, že vyšší početní zastoupení je samo o sobě dostatečným předpokladem pro změnu.

Připomínají, že Kanter popisuje důsledky vyššího zastoupení zástupců či zástupkyň menšiny následovně: příslušnice a příslušníci menšiny začínají vytvářet spojení a mohou tak ovlivňovat kulturu celé skupiny; začínají se projevat individuálně na základě svých osobnostních charakteristik a tedy odlišně od jiných zástupců a zástupkyň téže menšiny. Navíc vidí ještě jinou možnost, jak dosáhnout změny i bez výrazného zvýšení počtu žen, a to v přítomnosti prožensky orientovaných žen či feministek (příp. feministů)³⁸, které mohou negativní důsledky menšinového postavení žen v politice zmírnit a pomoci například vytvářet koalice (Celis, Childs: 420).

Jako příklad takové „kritické aktérky“ uvádějí Childs a Krook labouristickou poslankyni Christine McCafferty, díky jejíž dlouholeté snaze se podařilo snížit sazbu DPH na menstruační vložky a tampóny (Childs, Krook 2009: 140n). „Kritické osoby“ však nemusejí jednat pouze samostatně. Autorky proto uvádějí i příklad ženské frakce švédské sociálnědemokratické strany, které v roce 1976 obešly vedení vlastní strany a podařilo se jim prosadit začlenění požadavku na prodloužení rodičovské dovolené na osm měsíců a vyhradit její část povinně pro otce do programu strany.

V parlamentu však s tímto návrhem neuspěly a dvěma poslankyním nebylo kvůli „puči“ ve straně umožněno obhájit své mandáty (Childs, Krook 2009: 141n). Lovenduski v této souvislosti zmiňuje britské „Conservative Women“, které v předvolební kampani v roce 2001 kritizovaly absenci témat, která se dotýkají žen, a tím i omezení počtu hlasů od žen, které však tradičně tvoří voličské jádro konzervativní strany (Lovenduski 2001:746).

Švédské „pučistky“ byly ze strany tehdejšího premiéra Olofa Palmeho obviňovány nejen z nedostatku stranické disciplíny, ale i z toho, že vyvolávají dojem, že ženská a rodinná témata jsou čistě ženskou záležitostí. V návaznosti na to pak Childs a Krook uvádějí příklad z USA, kde bylo v případě klamavé reklamy „krizových center pro těhotné“³⁹ důležité oddělení i společné úsilí žen i mužů (Childs, Krook 2009: 142n).

Karen Celis však upozorňuje, že představa kritické hranice příliš zdůrazňuje vazbu mezi genderem zastupitelek a jejich jednáním v zájmu žen.⁴⁰ Jinými slovy vychází z předpokladu: „ženy změní politiku, pokud budou mít dostatečnou početní sílu“ (Celis 2014: 57, zvýrazněno v originále). Podobně jako například Iris Marion Young klade důraz zejména na strukturální znevýhodnění žen a z nich vycházející sdílené životní zkušenosti, situace a perspektivy. Ty však tvoří pouze jakýsi společný zdroj, zhodnocení priorit a míra zapojení do obhajoby zájmů žen je pak na každé zastupitelce. Upozorňuje také na to, že zájmy a potřeby nevstupují do politiky zvenčí, ale jsou utvářeny v rámci politického rozhodování.⁴¹ Proto je důležité, aby byly ženy v politice zastoupeny a mohly se na formování potřeb a zájmů žen aktivně podílet (ibid.).

Zkoumání „jednání v zájmu žen“ v politice však nelze zúžit pouze na ženy jakožto aktérky a sledovat, jaké zastoupení je dostatečně velké na to, aby došlo k pozitivní změně. Dahlerup v souvislosti s empirickým zkoumáním upozorňuje, že je potřeba analyzovat „široké spektrum aktérů, míst, cílů a prostředků“ (Dahlerup 2014a: 65, srov. Celis, Childs 2008: 424).⁴² Jedině tak můžeme získat skutečně komplexní obraz substantivní reprezentace žen. Podle Karen Beckwith je potřeba se zaměřit na tři aspekty: konkrétní návrhy odvozené od zájmů žen, místa, kde jsou tyto návrhy podporovány a na aktérky a aktéry, kteří je obhajují. Na základě toho pak formuluje čtyři otázky, které je potřeba si položit:

1. Jaké zájmy jsou artikulovány jako problémy relevantní pro reprezentaci žen?
2. Kde se reprezentace odehrává?
3. Kdo reprezentuje ženy tím, že klade důraz na problémy, které vycházejí ze zájmů žen?
4. Jakým způsobem prosazují aktérky a aktéři návrhy politik v oblastech vycházejících ze zájmů žen (Beckwith 2014: 32, srov. Childs, Krook 2009: 126)?⁴³

Podobně Childs a Krook klasifikují poznatky výzkumů mapujících vztah mezi deskriptivní a substantivní reprezentací žen v politice. Identifikují celkem pět kategorií, do nichž lze dosavadní výstupy zařadit:

1. předvídané projevy vyššího zastoupení žen
2. omezující a nápomocné legislativní prostředí
3. identity a zájmy zákonodárkyň (či zákonodárců)

4. definice ženských témat
5. procesy vytváření politik (Childs, Krook 2009: 127)

Můžeme tedy shrnout, že řada výzkumů zaměřených na politickou reprezentaci žen ustupuje od jednoduchého zkoumání žen jakožto akterek a obhájků zájmů žen a jejich početního zastoupení. Zaměřuje se i na další aspekty a místa reprezentace mimo zákonodárné sbory – důležité je zohlednění konkrétního kontextu, artikulace „zájmů žen“ či diskursů (viz např. Celis, Childs 2008: 421n; Dahlerup 2014a: 64; Beckwith 2014: 22). Příkladem takového bádání mohou být články v časopisech *Representation*⁴⁴ a *Parliamentary Affairs*.⁴⁵ Celis, Childs, Kantola a Krook v jednom z nich shrnují dosavadní směr výzkumu – postupné upouštění od jednoduché představy, že více žen v politice automaticky přinese lepší reprezentaci zájmů či potřeb žen, a přesunu pozornosti od představy kritické hranice k představě kritických osob (Celis et al. 2008).

Další články se pak zaměřují i na dílčí aspekty substantivní či deskriptivní reprezentace žen a přinášejí inovativní vhled do tématu. Například Murray upozorňuje, že je potřeba oba typy reprezentace oddělovat a odhaluje jejich relativní nezávislost. Na příkladu Francie, konkrétně prezidentské kandidatury Ségolène Royal, které se podařilo přimět její protikandidátky k tomu, aby „feminizovaly“ svou kampaň, ilustruje, že se ženská témata mohou dostat do popředí i v situaci, kdy nejsou ženy nijak významně početně zastoupeny⁴⁶ (Murray cit. in Celis, Childs 2008: 423).

Poznámky

³³ Důsledky vyznačené kurzívou jsou způsobeny kombinací menšinové pozice v organizaci a statusem žen v patriarchální společnosti jakožto celku (Dahlerup 1988: 279).

³⁴ Studlar a McAllister však ve své kritice konceptu kritické hranice upozorňují na to, že nepanuje shoda na výši této hranice a různé práce stanovují tuto hranici odlišně (Studlar, McAllister 2002).

³⁵ To znamená, že jsou považováni/považovány za symboly celé skupiny, k níž náležejí, a to především v okamžiku, kdy jsou v kolektivu dominovaném většinou nejisti či nejisté. Tokenismus také vysvětluje, proč zástupci či zástupkyně menšiny nevytvářejí mezi sebou společenství (Dahlerup 1988: 280).

³⁶ Dále autorka upozorňuje, že toto číslo nelze přesně určit (Dahlerup 1988: 287; srov. Lovenduski 2001: 744).

³⁷ Childs a Krook v této souvislosti odlišují aktivismus a vědecké bádání. Ačkoli je představa kritické hranice z teoretického hlediska dost nepřesným a neúplným analytickým nástrojem, v praxi tato představa pomohla a pomáhá zvýšit zastoupení žen v politice. Proto nelze očekávat úplné zavržení tohoto konceptu, zejména v aktivistickém prostředí, v akademickém prostředí je však potřeba záběr zkoumání rozšířit a vyhnout se apriorním předpokladům o ženách jakožto politických aktérkách (Childs, Krook 2009: 145).

³⁸ Viz např. Celis, Childs 2008: 424.

³⁹ V případě šlo o to, že tato centra inzerovala nabídku poradenství v případech nechtěného těhotenství a ve skutečnosti v nich ženám rozmlouvali rozhodnutí podstoupit umělé přerušení těhotenství (Childs, Krook 2014: 142).

⁴⁰ Do kontrastu pak klade „teorii politiky přítomnosti“, jejíž autorkou je Anne Phillips. Vazba mezi genderem zastupitelky a jejím jednáním (jednáním v zájmu žen) je v tomto případě volnější; nejde o nutnost, ale spíše o pravděpodobnost: ženy budou spíše reprezentovány, pokud budou v politice zastoupeny (Celis 2014: 57). Phillips koncept politiky přítomnosti popisuje jako nárok na přístup k dialogu – na formulaci principů i na vytváření konkrétních politik by se měly pokud možno plně pohlédnout všechny skupiny, jichž se otázka týká (Phillips 2001, srov. Phillips 1995/1998).

⁴¹ Proto teorie, které překonávají koncept kritické hranice, opouštějí esencialistické předpoklady a vyhýbají se apriorní definici toho, co by ženy v politice „měly“ dělat (Childs, Krook 20089: 126).

⁴² Dahlerup pak tyto aspekty rozpracovává podrobněji (Dahlerup 2014a). Například v odkazu na Zetterberga upozorňuje, že důležitým faktorem může být nastavení parlamentních procedur (Zetterberg cit. in Dahlerup 2014a: 65).

⁴³ Beckwith dále upozorňuje, že je potřeba zaměřit se na samotné iniciativy (i ty neúspěšné), nikoli jen na konkrétní výstupy a výsledky (Beckwith 2014: 33).

⁴⁴ Representation, roč. 44, č. 2, 2008.

⁴⁵ Parliamentary Affairs, roč. 61, č. 3, 2008.

⁴⁶ V roce 2007, kdy Ségolène Royal kandidovala na prezidentku a postoupila do druhého kola voleb, bylo ve francouzském Národním shromáždění pouze 12 % žen a v Senátu necelých 17 % žen.

5

MĚNÍ ŽENY POLITIKU?

Můžeme tedy shrnout, že dostupné výzkumy se pohybují spíše na poli vysledování určitých pravděpodobností a souhry různých faktorů různých faktorů, než by dávaly jasné odpovědi a nacházely všeobecně platná pravidla dopadu vyššího zastoupení žen v politickém rozhodování. Jane Mansbridge k tomu dodává, že „politoložky často došly k závěru, že deskriptivní ženský gender nemá žádný předvídatelný vztah k podpoře substantivních ženských zájmů“ (Mansbridge 1999: 630). Zde se nabízí otázka, zda nelze vztah političek k „ženským tématům“ rozdělit do dvou přístupů: buď se s nimi identifikují a obhajují je, nebo se vůči nim vymezují. Na druhou stranu se i v této souvislosti ukazuje, že političky jsou mnohem více vnímány jako zástupkyně žen, než politici jako zástupci mužů. Očekává se od nich tedy, že se k těmto tématům budou vždy nějak vztahovat a vyjadřovat se k nim.

Politická reprezentace žen musí být neustále legitimizována v situaci, kdy ženy vstupují do politických institucí, které se historicky konstituovaly jako mužské. Jsme svědky nepoměrně vyšších nároků kladených na politické reprezentantky než na reprezentanty. I po zvolení do politických funkcí jsou ženy v politice mimo jiné vnímány stereotypně či konfrontovány s nedůvěrou vůči svým kompetencím.

Empirický výzkum se často zaměřuje na ověřování hypotézy, „zda zastupitelky hlasují, mluví a vytvářejí zákony pro ženy častěji než jejich mužští kolegové“ (Celis 2008: 113, zvláště v originále). Nezabývá se tedy (pouze) rozdíly

v početním zastoupení žen a mužů, ale kvalitativními rozdíly v jejich politické práci. V tomto ohledu však studie narážejí na problém operacionalizace „zájmů žen“ či „problémů žen“, aby bylo možné zkoumat, zda se muži a ženy věnují těmto tématům rozdílně.

Ačkoli řada empirických výzkumů dokládá konkrétní ilustrace pozitivních změn souvisejících s vyšším zastoupením žen v politice, nelze tvrdit, že vyšší zastoupení žen v politice by samo o sobě nutně přinášelo pozitivní změnu. Nejde totiž vždy jen o početní zastoupení žen, ale zpravidla i o jejich ochotu a schopnost vnášet do politiky témata, která se dotýkají primárně žen, a usilovat o jejich řešení. Navzdory nejednoznačným výsledkům empirických výzkumů je potřeba o vyšší zastoupení žen v politice nadále usilovat vzhledem k tomu, že ženy mají stejně jako muži bezpodmínečný nárok na to podílet se na rozhodování. Jak jsme v publikaci ukázaly, poptávka po tom, jestli ženy mění politiku k lepšímu, odráží dvojí měřítko posuzování mužů a žen v politice.

Teoretické přístupy nám ukazují, že v některých případech spíše než na číslech záleží na konkrétních osobách (kritické aktérky a kritičtí aktéři) a jejich jednání (kritické počiny). Do hry tak vždy vstupuje více faktorů, jako je aktuální politický a institucionální kontext. To však neznamená, že bychom měli na míru zastoupení žen v politice úplně rezignovat.

Ať je kontext více či méně příznivý, vždy je větší pravděpodobnost, že se do zorného pole zastupitelů a zastupitelek, zákonodárkyň a zákonodárců dostanou i témata a problémy, které se týkají především žen. Jak dobře ukazuje Beckwith, řada zájmů je společných ženám napříč různými názorovými proudy. Liší se nikoli v samotném rozpoznání těchto zájmů, ale v identifikaci konkrétních problémů a ještě spíše v představách o jejich řešení (Beckwith 2014: 23-26).

Nejasnost a určitá rozporuplnost závěrů empirických studií, na něž upozorňují například Childs a Krook (Childs, Krook 2009), může být dána odlišnými teoretickými východisky daných výzkumů či odlišným polem bádání. Ukazuje se totiž, že na místní úrovni, v lokální politice, je dopad vyššího zastoupení žen větší než na úrovni celostátní. Je tedy potřeba situaci i nadále sledovat a vždy pečlivě specifikovat na jaký kontext se ta která studie zaměřuje, s jakými aktéry a aktérkami pracuje, jaké fáze politického procesu a jaká témata zahrnuje.

ZDROJE

Appeltová M., Šprincová V. (2010). „Ženy u moci a v rozhodovacích pozicích“. In Kubálková, P., Wennerholm Čáslavská, T. (eds.). *Ženy a česká společnost. Hodnocení implementace Pekingské akční platformy na národní a mezinárodní úrovni (Peking + 15)*. Praha: Otevřená společnost, s. 63–73.

Ashley, J. (2014). „Vignette – The Story of Critical Mass: Women at Westminster“. In *Deeds and Words: Gendering Politics after Joni Lovenduski*, ECPR Press, s. 165–166.

Bacchi, C. (2006). „Arguing for and against Quotas. Theoretical Issues“. In Dahlerup, D. (ed.). *Women, Quotas and Politics*. Abingdon: Routledge, s. 32–51.

Bem, S. L. (1993). *The Lenses of Gender: Transforming the Debate on Sexual Inequality*. New Haven: Yale University Press.

Björn, F. et al. (2011). „Gender and Corruption: Lessons from Laboratory Corruption Experiments“. In *The European Journal of Development Research*, roč. 23, č. 1, s. 59–71.

Bochel, C., Bochel, H. (2008). „Women Leaders in Local Government in the UK“. In *Parliamentary Affairs*, roč. 61, č. 3, s. 426–441.

Celis, K. (2008). „Studying Women’s Substantive Representation in Legislatures: When Representative Acts, Contexts and Women’s Interests Become Important“. In *Representation*, roč. 44, č. 2, s. 111–123.

Celis, K. (2014). „Representation“. In Campbell, R., Childs, S. (eds.). *Deeds and Words: Gendering Politics after Joni Lovenduski*, ECPR Press, s. 51–65.

Celis, K. et al. (2008). „Rethinking Women’s Substantive Representation“. In *Representation*, roč. 44, č. 2, s. 99–110.

Celis, K., Childs, S. (2008). „The Descriptive and Substantive Representation of Women: New Directions“. In *Parliamentary Affairs*, roč. 61, č. 3, s. 419–425.

Dahlerup, D. (1988). „From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics“. In *Scandinavian Political Studies*, roč. 11, č. 4, s. 275–298.

Dahlerup, D. (2014a). „Representing Women. Defining Substantive Representation of Women“. In Escobar-Lemmon, M., Taylor-Robinson, M. M. (eds.). *Representation: The Case of Women*, New York: Oxford University Press, s. 58–75.

Dahlerup, D. (2014b). „The Critical Mass Theory in Public and Scholarly Debates“. In Campbell, R., Childs, S. (eds.). *Deeds and Words: Gendering Politics after Joni Lovenduski*, ECPR Press, s. 137–163.

Diamond, I., Hartsock, N. (1998). „Beyond Interests in Politics: A Comment on Virginia Sapiro's ‚When Are Interests Interesting? The Problem of Political Representation of Women‘“. In Phillips, A. (ed.). *Feminism and Politics*. New York: Oxford University Press, s. 193–202.

Dollar et al. (2001). „Are Women Really the ‚Fairer‘ Sex? Corruption and Women in Government“. In *Journal of Economic Behavior & Organization*, roč. 46, č. 4, s. 423–429.

Downs, L. L. (1993). „If ‚Woman‘ is Just an Empty Category, Then Why Am I Afraid to Walk Alone at Night? Identity Politics Meets the Postmodern Subject“. In *Comparative Studies in Society and History*, roč. 35, č. 2, s. 414–437.

Freidenvall, L., Dahlerup, D., Skjeie, H. (2006). „The Nordic Countries – An Incremental Model“. In Dahlerup, D. (ed.). *Women, Quotas and Politics*. Abingdon: Routledge, s. 55–82.

Fraser, N. (1997). *Justice Interruptus: Critical Reflexions on the „Postsocialist“ Condition*. New York: Routledge.

Fraserová, N., Honneth, A. (2004). *Přerozdělování nebo uznání?* Praha: Filosofia.

Gelnarová, J. (2010). „Reprezentace žen v politice z pohledu politické teorie aneb ‚Co všechno znamená, když se řekne, že ženy jsou v politice podreprezentovány?‘“. In *Acta Politologica*, roč. 2, č. 2, s. 120–135.

Gilliganová, C. (2001). *Jiným hlasem: O rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál.

Hekman, S. (1997). „Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited“. In *Signs*, roč. 22, č. 2 s. 341–365.

Childs, S., Krook, M. L. (2008). „Critical Mass Theory and Women's Political Representation“. In *Political Studies*, roč. 56, č. 3, s. 725–736.

Childs, S., Krook, M. L. (2009). „Analyzing Women's Substantive Representation: From Critical Mass to Critical Actors“. In *Government and Opposition*, roč. 44, č. 2, s. 125–145.

Jaggar, A. M. (1974). „On Sexual Equality“. In *Ethics*, roč. 84, č. 4, s. 275–291.

Jaggarová, A. M. (1992). „Feministická etika: projekty, problémy, perspektivy“. In *Filosofický časopis*, č. 5, s. 782–798.

Kolářová, M. (2008). „Na křižovatkách nerovností: gender, třída a rasa/etnicita“. In *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, roč. 8, č. 2, s. 1–10.

Lloren, A. (2015). „Women’s Substantial Representation: Defending Feminist Interests or Women’s Electoral Preferences?”. In *The Journal of Legislative Studies*, roč. 21, č. 2, s. 144–167.

Lovenduski, J. (2001). „Women and Politics: Minority Representation or Critical Mass?”. In *Parliamentary Affairs*, 4. 54, s. 743–758.

Lovenduski, J., Norris, P. (1989). „Women Candidates for Parliament: Transforming Agenda?”. In *British Journal of Political Science*, roč. 19, č. 1, s. 106–115.

Lovenduski, J., Norris, P. (2003). „Westminster Women: The Politics of Presence”. In *Political Studies*, roč. 51, s. 84–102.

Mackay, F. (2008). „‘Thick’ Conceptions of Substantive Representation: Women, Gender and Political Institutions”. In *Representation*, roč. 44, č. 2, s. 125–139.

Mansbridge, J. „Feminism and Democracy”. In Phillips, A. (ed.). *Feminism and Politics*. Oxford – New York: Oxford University Press, s. 142–158.

Mansbridge, J. (1999). „Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent, Yes?”. In *The Journal of Politics*, roč. 61, č. 3, s. 628–657.

Mansbridge, J. (2003). „Rethinking Representation”. In *The American Political Science Review*, roč. 97, č. 4, s. 515–528.

Mohanty, Ch. T. (1998). „Feminist Encounters: Locating the Politics of Experience”. In Phillips, A. (ed.). *Feminism and Politics*. Oxford – New York: Oxford University Press, s. 254–272.

Mohanty, Ch. T. (2003). *Feminism without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*. Durham – London: Duke University Press.

Nagl-Docekal, H. (2007). *Feministická filozofie*. Praha: Slon.

Nawaz, F. (2010). „Spotlight: Gender and Corruption”. In *Anti-corruption Research News*, č. 2, s. 1–3.

Phillips, A. (1995). *The Politics of Presence*. Oxford: Clarendon Press.

Phillips, A. (1998). „Democracy and Representation: Or Why Should It Matter Who Our Representatives Are?”. In Phillips, A. (ed.). *Feminism and Politics*. New York: Oxford University Press, s. 224–240.

Phillips, A. (2001). *Multiculturalism, Universalism and the Claims of Democracy*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.

- Pitkin, H. (1967). *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Rivas, M. F. (2012). „An Experiment on Corruption and Gender“. In *Bulletin of Economic Research*, roč. 65, č. 1, s. 10–42.
- Sapiro, V. (1981). „When Are Interests Interesting? The Problem of Political Representation of Women“. In *The American Political Science Review*, roč. 75, č. 3, s. 701–716.
- Sapiro, V. (1983). *The Political Integration of Women: Roles, Socialization, and Politics*. Chicago: University of Illinois Press.
- Saward, M. (2008). „The Subject of Representation“. In *Representation*, roč. 44, č. 2, s. 93–97.
- Sawer, M. (2000). „Parliamentary Representation of Women: From Discourses of Justice to Strategies of Accountability“. In *International Political Science Review*, roč. 21, č. 4, s. 361–380.
- Sokolová, V. (2004). „Současné trendy feministického myšlení“. In Formánková, L., Rytířová, K. *ABC feminismu*. Brno: NESEHNUTÍ.
- Spivak, G. C. (1994). „Can the Subaltern Speak?“. In Williams, P., Chrisman, L. (eds.). *Colonial Discourse and Postcolonial Theory*. New York: Columbia University Press, s. 66–111.
- Squires, J. (2008). „The Constitutive Representation of Gender: Extra-Parliamentary Re-Presentations of Gender Relations“. In *Representation*, roč. 44, č. 2, s. 187–204.
- Studlar, D. T., McAllister, I. (2002). „Does a Critical Mass Exist? A Comparative Analysis of Women's Legislative Representation since 1950“. In *European Journal of Political Research*, roč. 41, č. 2, s. 233–253.
- Sung, H.-E. (2003). „Fairer Sex or Fairer System? Gender and Corruption Revisited“. In *Social Forces*, roč. 82, č. 2, s. 703–723.
- Swamy et al. (2001). „Gender and Corruption“. In *Journal of Development Economics*, roč. 64, č. 1, s. 25–55.
- Tamerius, K. L. (2010). „Sex, Gender, and Leadership in the Representation of Women“. In Krook, M. L., Childs, S. (eds.). *Women, Gender, and Politics: A Reader*. Oxford: Oxford University Press, s. 243–249.
- Young, I. M. (1994). „Gender as Seriality: Thinking about Women as a Social Collective“. In *Signs*, roč. 19, č. 3, s. 713–738.

Publikace je vydána v rámci projektu **Ženy a muži v rovnováze**.

Projekt podpořila Nadace Open Society Fund Praha z programu Dejme (že)nám šanci, který je financován z Norských fondů. Prostřednictvím Norských fondů přispívá Norsko ke snižování sociálních a ekonomických rozdílů a posílení vzájemné spolupráce v Evropě. Podporuje především ochranu životního prostředí, výzkum a stipendia, rozvoj občanské společnosti, péči o zdraví, děti, rovnost žen a mužů či zkvalitnění justice. Program Dejme (že)nám šanci podporuje rovné příležitosti žen a mužů v pracovním i osobním životě a prevenci a pomoc obětem domácího násilí v České republice. Spravuje ho Nadace Open Society Fund Praha, která od roku 1992 rozvíjí hodnoty otevřené společnosti a demokracie v České republice.

Projekt byl realizován za finanční podpory Úřadu vlády České republiky a Rady vlády pro rovnost žen a mužů.

Úřad vlády České republiky

www.osf.cz
eeagrants.org
www.dejmezenamsanci.cz